

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заснований у 2008 р.

ВИПУСК 16

МАРІУПОЛЬ – 2017

УДК 80(05)

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Філологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2008 р.

Видання включено до міжнародної спеціалізованої наукометричної бази даних **Index Copernicus International sp.z o.o.** та міжнародної наукометричної бази даних **«Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ)**, а також до фонду наукової електронної бібліотеки **«Киберленинка»**

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 14 від 8.06.2017 р.)

Постановою президії Атестаційної колегії МОНУ від 08.07.2009 р. № 1-05/3 видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» внесено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук.

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – к.е.н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д.філол.н., проф. С. В. Безчотнікова, д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш, д.ю.н., проф. О. В. Філонов, д.е.н., проф. Ю. І. Чентуков

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.філол.н., проф. О. Г. Павленко

Заступник відповідального редактора – к.філол.н., ст. викл. Н. М. Лоскутова

Редактор англійських текстів – к.філол.н., доц. Ю. Г. Федорова

Відповідальний секретар – к.філол.н., доц. А. В. Гутнікова

Члени редакційної колегії: д.філол.н., проф. А. Анастасіаді-Сімеоніді (Грецька Республіка); д.філол.н., проф. Н. Андонопулу (Грецька Республіка); д.філол.н., проф. Г. Бабініотіс (Грецька Республіка); д.філол.н., проф. А. Б. Гуляк; д.філол.н., проф. М. О. Вінтонів; д.філол.н., проф. Ю. І. Ковалів; д.філол.н., доц. С. В. Ленська; д.філол.н., проф. В. І. Ліпіна; д.філол.н., проф. Д. Макріс (Італійська Республіка); д.філол.н., проф. Г. Г. Почепцов; д.філол.н., проф. Д. Теофанопулу-Конду (Грецька Республіка); д.філол.н., проф. А. Хаджипанайотіді (Грецька Республіка); к.філол.н., проф. Х. Христу (Грецька Республіка); д.філол.н., проф. А. Цакмакіс (Республіка Кіпр)

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 52-99-86; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com
Електронна версія видання знаходиться на: <http://visnyk-filologia.mdu.in.ua/>

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 4930 від 07.07.2015 р.
Тираж 300 примірників. Замовлення № 102/17

© МДУ, 2017

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Волик Н. А.

«ЕПИНИКИОН» Ф. ПРОКОПОВИЧА КАК ОБРАЗЕЦ ТОРЖЕСТВЕННОЙ ОДЫ
В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XVIII СТ..... 7

Джигун Л. М.

ІДЕЙНА ТА ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА МЕМУАРНОЇ ПРОЗИ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ ЕМІГРАЦІЇ..... 13

Koliada E. K., Sheludchenko S. B.

INTERCULTURAL COMMUNICATION AND CULTURAL INTERACTION
FROM THE PERSPECTIVE OF MULTICULTURALISM (A STUDY OF THE
NOVEL *MURDER ON THE ORIENT EXPRESS* BY A. CHRISTIE)..... 19

Marchenko M. O.

ALLUSION AS MEANS OF IMPLICATION OF THE CONTENT IN THE LYRIC
COMPOSITIONS OF H. M. ENZENSBERGER..... 26

Меленчук О. В.

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ ДМИТРА НИКОЛИШИНА..... 32

Назаренко Н. І., Гриценко А. В.

ЄВРОПА НА ТЛІ «КІНЦЯ ІСТОРІЇ» В РОМАНІ МАЛКОЛМА БРЕДБЕРІ
«ПРОФЕСОР КРИМІНАЛЕ»..... 39

Рибалка І. С., Говоренко В. В.

ОСОБЛИВОСТІ ЧИТАЦЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ В ТЕОРЕТИЧНИХ РОБОТАХ У. ЕКО.. 45

Смольницька О. О.

ВОЛОССЯ ЯК КУЛЬТУРНИЙ КОД У ПОЕЗІЇ ВІРИ ВОВК..... 51

Стасик М. В.

ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА РОМАНУ В. ЛИСА «СТОЛІТТЯ
ЯКОВА»..... 60

ЛІНГВІСТИКА

Гапєєва І. В.

КОМУНІКАТИВНА ЛІНІЯ ІДІОМ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ В
АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ..... 66

Загороднова В. Ф.

ЛІНГВОКОГНІТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ОСНОВНИХ ТИПІВ МОВНОЇ
ОСОБИСТОСТІ В НІМЕЦЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ..... 73

Кононець Ю. В.

АРХЕТИПОВІ ОБРАЗИ ВЕРБАЛЬНИХ ТОВАРНИХ ЗНАКІВ
(МАНІПУЛЯТИВНИЙ АСПЕКТ)..... 83

Куранова С. І.

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У
ПСИХОЛІНГВІСТИЦІ..... 90

Махоніна Н. Г.

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ФАКТОРИ ПОПОВНЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО
ФОНДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ХХ СТОЛІТТЯ..... 97

Одарчук Н. А., Мірончук Т. А.

СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОЇ ВІДМОВИ У КОНТЕКСТІ
СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ..... 103

Пальчикова О. О.

МОВНА КАРТИНА СВІТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ
ФРАЗЕОЛОГІЇ..... 110

Федорова Ю. Г.

МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЕМОТИВНОГО КОНЦЕПТУ *ЗАДОВОЛЕННЯ*..... 115

Шевченко М. Ю.

АВТОРСЬКА ПОЗИЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО МЕДІАТОРА У СУЧАСНИХ
ФРАНЦУЗЬКИХ СТАТТЯХ..... 123

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 129

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ
В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ..... 133

CONTENTS

LITERATURE

Volik N. A.

THE «YEPINIKION» OF PROKOPOVICH AS A SAMPLE OF A SOLEMN ODE
IN THE RUSSIAN LITERATURE OF THE XVIII TH CENTURE..... 7

Dzhyhun L. M.

IDEOLOGICAL AND ARTISTIC SPECIFICITY OF MEMOIR PROSE OF
UKRAINIAN LITERARY EMIGRATION 13

Koliada E. K., Sheludchenko S. B.

INTERCULTURAL COMMUNICATION AND CULTURAL INTERACTION
FROM THE PERSPECTIVE OF MULTICULTURALISM (A STUDY OF THE
NOVEL *MURDER ON THE ORIENT EXPRESS* BY A. CHRISTIE)..... 19

Marchenko M. O.

ALLUSION AS MEANS OF IMPLICATION OF THE CONTENT IN THE LYRIC
COMPOSITIONS OF H. M. ENZENSBERGER 26

Melenchuk O. V.

SHEVCHENKO STUDIES OF DMYTRO NYKOLYSHYN..... 32

Nazarenko N. I., Hrytsenko A. V.

EUROPE AGAINST «THE END OF HISTORY» IN MALCOLM BRADBURY'S
NOVEL «DOCTOR CRIMINALE»..... 39

Rybalka I. S., Govorenko V. V.

READER'S PERCEPTION IN U. ECO'S STUDIES..... 45

Smolnytska O. O.

HAIR AS A CULTURAL CODE IN THE POETRY BY VIRA VOVK 51

Stasyk M. V.

FOLK-ETHNOGRAPHIC SOURCES IN VOLODYMYR LYS'S NOVEL
«JACOBS CENTURY» («STOLITTIA YAKOVA»)..... 60

LINGUISTICS

Gapeyeva I. V.

COMMUNICATIVE LINE OF BUSINESS IDIOMS IN THE ENGLISH DISCOURSE..... 66

Zagorodnova V. F.

COGNITIVE INTERACTION BASIC TYPES OF LINGUISTIC IDENTITY IN THE GERMAN JOURNALISTIC DISCOURSE..... 73

Kononets Yu. V.

ARCHETYPE IMAGES OF VERBAL TRADEMARKS (MANIPULATIVE ASPECT)..... 83

Kuranova S. I.

APPROACHES TO THE RESEARCH OF LANGUAGE PERSONALITY IN PSYCHOLINGUISTICS 90

Makhonina N. H.

EXTRALINGUISTIC FACTORS OF THE REPLENISHMENT OF THE GERMAN PHRASEOLOGICAL STOCK OF THE 20TH CENTURY 97

Odarchuk N. A., Mironchuk T. A.

WAYS OF REALIZATION OF IMPLICIT REFUSAL IN THE CONTEXT OF POLITICAL PROCESSES IN UKRAINE 103

Palchykova O. O.

LINGUISTIC WORLDIMAGE IN ENGLISH AND UKRAINIAN PHRASEOLOGY. 110

Fedorova Y. G.

LANGUAGE REPRESENTATION OF EMOTIVE CONCEPT *PLEASURE*..... 115

Shevchenko M. Yu.

THE POSITIONING TYPE OF AN AUTHOR'S SUBJECT AS COMMUNICATIVE MEDIATOR IN THE FRENCH ARTICLES..... 123

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS..... 129

REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS..... 133

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.1-14Прокопович

Н. А. Волик

«ЕПИНИКИОН» Ф. ПРОКОПОВИЧА КАК ОБРАЗЕЦ ТОРЖЕСТВЕННОЙ ОДЫ В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XVIII СТ.

В статье рассматривается проблема жанровой природы «Епиникиона» Ф. Прокоповича как образца торжественной оды в русской литературе и анализируется соответствие данного произведения одической структуре и тематике.

Ключевые слова: панегирик, торжественная ода, эпиникий, риторические характеристики.

Ода – это царица эпохи Просвещения, она является образцом высокого стиля и возвышенного содержания, пышного языка, благозвучного стиха. Несмотря на почти трехсотлетнюю историю этого жанра в русской литературе, интерес к нему не ослабевает: исследованию истории возникновения и бытования русской оды посвящены работы Н. Ю. Алексеевой, Г. А. Гуковского, Г. В. Москвичевой, Е. А. Погосян, И. З. Сермана, Ю. Н. Тынянова и др. Отсутствие четкой позиции в отношении жанрового определения оды Прокоповича, ее социально-эстетической функциональности и ее соответствия риторической модели общения в конечном счете определяют актуальность данной темы. Становление жанра русской оды неизменно связывают с общественно-политической жизнью России, с одной стороны, и с особенностями риторической ораторской культуры, с другой. Данное исследование посвящено анализу одного из первых примеров жанра торжественной оды в русской литературе XVIII века и нацелено рассмотреть риторические характеристики в одической структуре и тематике поэтического произведения. Также предстоит сделать вывод о том, какую роль формировании и развитии торжественной оды сыграли теоретические исследования самого Прокоповича.

Ода – лирический жанр, который в русской литературе своими корнями уходит еще в XVII век. Речь идет о панегирических кантах, школьной поэзии и т.д. Так, Н. Ю. Алексеева выделяет «декламационную оду», представленную в творчестве С. Полоцкого, главной заслугой которого стало не создание жанра оды в истории русской лирики, а «разработка им одической формы, то есть русских силлабических строф» [1, с. 49]. Затем под влиянием школьных поэтик появляется «школьная ода», причем сам термин ода с греческого языка взаимозаменяем песней по-русски и кантом на латыни. Алексеева утверждает, что школьная ода представляет собой полноценный риторический жанр, главным доказательством чего является ее «панегирический характер. Содержание подавляющей части панегирических кантов говорит об их окказиональности. Канты писались не по вдохновению, а предназначались к определенному торжеству и, значит, создавались по заданию людьми литературными. Содержание панегирического канта без особенного труда позволяет установить повод, по случаю которого он был создан. Как правило, это или торжество мира, или коронование, а также вшествие императорской особы в город» [1, с. 57].

Начало одического века в истории русской литературы ознаменовалось литературным творчеством знаменитого ученого, писателя, религиозного деятеля – Феофана Прокоповича. Он не стал исключением в создании череды похвальных слов и написал стихотворное произведение, о жанре которого до сих пор ведутся споры, «Епиникион» 1709 года. Заглавие стихотворения отсылает нас к названию жанра эпиникий – «хвалебная песнь в честь победителей (в войне или в спортивных состязаниях), исполнялась по возвращении победителя на родину в сопровождении хора и танцев» [5]. Мнения исследователей разделились на сторонников жанра поэмы и торжественной оды.

Так, Гуковский пишет, что это «победная песнь, посвященная прославлению Полтавской победы. Это ода, в которой Феофан предаёт проклятию изменника Мазепу и восторженно воспеваёт величие победителя – Петра. «Епиникион», так сказать, официальное произведение, написанное усложненным стилем, славянизированным языком, с применением риторических украшений и мифологических образов» [4, с. 23]. Гуковский акцентирует внимание на стиле «Епиникиона», который бесспорно можно считать высоким, ибо он изобилует славянизмами. Именно по этой причине стихотворная ода Прокоповича нуждается в адаптированном переводе. По сложности стиля виршевое творчество Прокоповича сходно с поэзией Кантемира. Несмотря на трудность восприятия его поэзии Гуковский утверждает, что «Феофан был поэтом, стремившимся к усовершенствованию и обогащению русского «виршевого» (силлабического) стиха» [4, с. 24].

Д. Д. Благой даёт то же самое жанровое определение поэтического текста и положительно характеризует политическую актуальность творчества Прокоповича: «Лирика самого Феофана исключительно содержательна. В своей поэзии Феофан живо откликается на самые разнообразные политические события современности: им пишется «Эпиникион» – торжественная ода на Полтавскую победу...» [2, с. 66].

П. Н. Берков вместе с И. П. Ереминым и В. И. Федоровым рассматривают «Епиникион» либо как поэму, либо как «прообраз будущей поэмы» [10, с. 33]. И если Гуковский категоричен в отношении одического характера данного стихотворения, то Орлов занимает промежуточную позицию, относя «Епиникион» к серьёзным героическим жанрам: «этот панегирический жанр предшествовал в России классицистической оде» [7, с. 22].

Н. Ю. Алексеева, анализируя историю одического жанра начала XVIII века, пишет, что первую оду Прокопович написал в 1727 году на латыни, что свидетельствует о несостоятельности русского стихосложения в написании лирических од: «Феофан написал её по-латыни, не очень сообразуясь с возможностями отрока-царя, вероятно, по той причине, что на русском языке такое стихотворение создать было крайне трудно. Это предположение подтверждает русский прозаический перевод оды, приложенный к старательно подготовленному Феофаном описанию «Пришествия в Нов Град императора Петра Второго 1728, Генваря II дня», назначавшемуся вероятно, к изданию. Запись русского перевода строками, равными латинским стихам, только подчеркивает желательность русских строф. Если бы Феофан мог создать стихотворный перевод своей латинской оды, он, наверное, бы это сделал. Отсутствие в его творчестве других од в свете сказанного не выглядит случайным» [1, с. 51–52]. Таким образом, исследователь не берёт «Епиникион» во внимание с точки зрения одических характеристик.

Современный исследователь творчества Прокоповича О. В. Буранок наделяет произведение жанровой дуальностью: «...не случайно самым известным опубликованным литературным памятником эпохи стал его «Епиникион», вобравший в

себя генетически два новых жанрообразования – оду и героическую поэму, жанры, которым суждено было стать в русской литературе классицизма высокими и ведущими. Таким образом, «песнь победная» («Епиникион») открыла эволюцию, движение стихотворных жанров века, ее влияние несомненно на А. Кантемира, М. Ломоносова, А. Сумарокова, В. Тредиаковского, М. Хераскова и многих других, которые не только знали творение Феофана, но и опирались на него при создании своих од и героических поэм» [3, с. 151–152].

Прокопович, известный как автор большого количества похвальных слов, приуроченных тем или иным государственным событиям, создает стихотворное поэтическое произведение, посвященное победе Петра I в Полтавской битве. Е. А. Погосян обращает внимание на то, что автор сопровождает «Слово похвальное о преславной над войсками свейскими победе» торжественным поэтическим «Епиникионом», который должен был публиковаться на славянском, латинском и польском языках [9, с. 460]. Видимо, Прокопович рассчитывал оказать впечатление иного рода на читателей с помощью поэзии. Погосян пишет, что «Прокопович намеревался, ориентируясь на традицию, опубликовать панегирические стихи, но Петр видел искомую форму панегирика именно в Слове – опубликованной церковной проповеди. Среди причин такого предпочтения было, по-видимому, и то, что позиция автора панегирического стихотворения и похвального слова (проповедника) существенно отличалась, оба жанра были воплощением принципиально различной эмоции. Именно позиция проповедника как того, кто получает право от имени сограждан предстоять монарху и Всевышнему, более всего, по мнению монарха, отвечала ситуации» [8, с. 53].

Рассмотрим «Епиникион» с позиции его композиционного построения и других риторических характеристик на предмет жанровой специфики. Как утверждает Г. В. Москвичева, обязательными элементами одической структуры являются: «похвалы определенному лицу, нравоучительные рассуждения, предсказания, исторические или мифологические образы, обращения поэта к природе, музам и др.» [6, с. 21]. Исследователь выделяет три части композиции оды согласно строению ораторской речи как ведущего риторического жанра: приступ, рассуждение и заключение.

Можно констатировать трехчастную структуру оды, где в приступе Прокопович использует мотив необходимости выразить чувства многими людьми и одновременно бессилие «вѣтских устен слово» для описания победы. Этот момент свидетельствует об отказе от искусственных риторических фигур и предпочтении автором настоящих естественных эмоций. Погосян считает, что «не менее настойчиво к теме искренней неискусной похвалы обращались искушенные в риторике панегиристы петровской эпохи. Можно сказать, что еще задолго до того, как культура официальной похвалы окончательно сложилась, русские авторы начинают размышлять о ее несостоятельности и пытаются доказать свою искренность, неискunstность и непреднамеренность, спонтанность своих построений» [8, с. 52]:

Аще когда наипаче нынѣ нам желати
Достоит многих устен, ибо ниже златый
Орган рифмотворческий воспѣти довлѣет
Нашей нынѣ радости, ниже что успѣет
Вѣтских устен слово [9, с. 209].

Затем в тексте оды снова встречается мотив невозможности словесного выражения тех блаженных чувств, которые испытывает автор, и несостоятельность языка:

О блаженство наше!
Царю богом вѣнчанный, ты, силен о бозѣ,
Сокрушив, повергл еси гордаго под нозѣ.
О день благополучный! Кий язык и кое
Слово изрещи может блаженство такое [9, с. 212]!

Прокопович часто пользуется приемом антитезы в изображении русских и шведов, что напоминает традиции французского средневекового героического эпоса («Песнь о Роланде»). Так, он неоднократно повторяет, что Полтавская битва и победа в ней были непростыми, и большую роль сыграла помощь небесных сил, даровавших русским чудесную победу:

Бог сильный. Абие бо от горняго дому
Низпосла щит (щит, им же во лютое время
Хранит грады, и царства, и людское племя)
И вся на главу твою и на твоя силы
Летушца сотвори бездѣлныя стрѣлы [9, с. 212].

А шведам – страдания, поражения и кровопролитие:

Свѣй же, во оружии своем уповая,
Гиинет яественнѣ, егда коей избивая
Смерти, огнем летушой; лиется кровь всюду;
Стелет землю трупию; мало уже люду
Зрится во полках его [9, с. 212].

Высокий стиль оды аргументирован не только обилием славянизмов, но и использованием мифологических сюжетов. Так, Прокопович неоднократно обращается к образу Марса как покровителя войны. Для поэта это «жестокий и многобѣдный» бог, который, будучи языческим, несет в себе свирепое, агрессивное начало. В этом же ключе автор представляет нам предводителя шведов, который то возгордился подобно Фаэтону («Свѣй суетну бров быти гордины своя // И, поражен силою десници твоя // Аки с небес молнием, достиже злонравный // В конец Фаэтоновой погибели равный»), то с позором бежит в аллегорическом образе льва («Страх изнесе, и уже во силѣ немногий і // Сам лев, иже многия устрашаше грады, // В лѣсы, в чащи побѣже искати отрады. // С малою ли бѣжиши, звѣре, срамотою, // Хоботом заглаждая слѣд твой за собою?») [9, с. 213].

В торжественном «эмоционально-сильном» заключении автор выражает уверенность в том, что слава об этой победе разойдется повсюду и желает царю установить мир повсюду; апофеозом становится надежда увидеть золотой крест на стенах Сиона, водруженный Петром:

Всяк слышай сумнѣнныя мысли в сердце примет,
И всѣх силы твоя страх велий обиймет;
Вси твоей начнут дружбы, вси мира желати
И не дерзнут рускаго Марса раздражати...
Дал тебѣ оружием, и вся сокрушити
Темици варварския и ярем безмѣрный,
И от долгих узилиц извести род вѣрный,
Да же, вся побѣдныя совершивше рати,
Крест на стѣнах Сионских водрузиши златый [9, с. 214].

Ода написана традиционным для стихосложения начала XVIII века силлабическим тринадцатисложником с параллельной женской рифмой. Согласно предписаниям самого Прокоповича его произведение представляет собой монострофическую оду, состоящую из 174 строф. Автор не делит оду на строфы,

однако по типу рифмовки можно сказать, что ода написана двестишьями. Е. А. Погосян обращает внимание на повествовательную манеру автора, который в начале оды говорит от І лица множественного числа, выражая общенародное переживание и радость («нам желати», «наш приял еси вопль», «нам же возвращенный») [9, с. 209]. Затем передает слово «славе», которая вещает о победе и прославляет царя – здесь звучит отстраненно-личный рассказ летописца о сражении («помыслиша, изьемлет»).

Таким образом, «Епиникион» композиционно и стилистически отвечает одической характеристике, содержит образные художественные средства, соблюдает риторический этикет (мы, он) и является одним из первых поэтических образцов торжественной оды, что подтверждает воздействие риторической культуры на становление русской лирической поэзии. В перспективе, опираясь на результаты данного исследования, предстоит проанализировать одическое творчество М. В. Ломоносова, В. К. Тредиаковского и др. поэтов XVIII столетия, чтобы обозначить аспекты влияния риторического типа мышления на специфику русской торжественной оды.

Список использованной литературы

1. Алексеева Н. Ю. Русская ода : Развитие одической формы в XVII–XVIII веках / Н. Ю. Алексеева. – Москва : Наука, 2005. – 371 с. ; Alekseeva N. Yu. Russkaya oda : Razvitie odicheskoy formy v XVII–XVIII vekakh / N. Yu. Alekseeva. – Moskva : Nauka, 2005. – 371 s.

2. Благой Д. Д. История русской литературы XVIII века / Д. Д. Благой. – Москва : Учпедгиз, 1945. – 424 с. ; Blagoy D. D. Istoriya russkoy literatury XVIII veka / D. D. Blagoy. – Moskva : Uchpedgiz, 1945. – 424 s.

3. Буранок О. М. Творчество Феофана Прокоповича и русско-зарубежные литературные связи первой половины XVIII века / О. М. Буранок // Знание. Понимание. Умение. – 2013. – № 1. – С. 149–155 ; Buranok O. M. Tvorchestvo Feofana Prokopovicha i russko-zarubezhnye literaturnye svyazi pervoy poloviny XVIII veka / O. M. Buranok // Znanie. Ponimanie. Umenie. – 2013. – № 1. – S. 149–155.

4. Гуковский Г. А. Русская литература XVIII века / Г. А. Гуковский. – Москва : АспектПресс, 1999. – 453 с. ; Gukovskiy G. A. Russkaya literatura XVIII veka / G. A. Gukovskiy. – Moskva : AspektPress, 1999. – 453 s.

5. Ирмшер Й. Словарь античности [Электронный ресурс] : Пер. с нем. / Й. Ирмшер, Р. Йоне. – Москва : Прогресс, 1989 – 704 с. – Режим доступа : http://dictionary_of_ancient.academic.ru/4739/%D0%AD%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D0%B9 ; Irmsher Y. Slovar antichnosti [Elektronnyy resurs] : Per. s nem. / Y. Irmsher, R. Yone. – Moskva : Progress, 1989 – 704 s. – Rezhim dostupa : http://dictionary_of_ancient.academic.ru/4739/%D0%AD%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D0%B9.

6. Москвичева Г. В. Русский классицизм : учеб. пособ. / Г. В. Москвичева. – Москва : Просвещение, 1986. – 191 с. ; Moskvicheva G. V. Russkiy klassitsizm : ucheb. posob. / G. V. Moskvicheva. – Moskva : Prosveshchenie, 1986. – 191 s.

7. Орлов П. А. История русской литературы XVIII века / П. А. Орлов. – Москва : Высш. школа, 1991. – 320 с. ; Orlov P. A. Istoriya russkoy literatury XVIII veka / P. A. Orlov. – Moskva : Vyssh. shkola, 1991. – 320 s.

8. Погосян Е. А. «Да не молчаливи будем радость не терпит в нас молчания» / Е. А. Погосян // Тартуские тетради : сб. / сост. Р. Г. Лейбов. – Москва : ОГИ, 2005. – С. 51–67 ; Pogosyan Ye. A. «Da ne molchalivi budem radost ne terpit v nas molchaniya»

/ Ye. A. Pogosyan // Tartuskie tetradi : sb. / sost. R. G. Leybov. – Moskva : OGI, 2005. – S. 51– 67.

9. Прокопович Ф. Сочинения / Ф. Прокопович. – Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1961. – 501 с. ; Prokopovich F. Sochineniya / F. Prokopovich. – Moskva ; Leningrad : Izd-vo Akad. nauk SSSR, 1961. – 501 s.

10. Федоров В. И. История русской литературы XVIII века / В. И. Федоров. – Москва : Просвещение, 1982. – 335 с. ; Fedorov V. I. Istoriya russkoy literatury XVIII veka / V. I. Fedorov. – Moskva : Prosveshchenie, 1982. – 335 s.

Статья поступила в редакцию 15.05.2017.

N. A. VOLIK

THE «EPINIKION» OF PROKOPOVICH AS A SAMPLE OF A SOLEMN ODE IN THE RUSSIAN LITERATURE OF THE XVIII TH CENTURE

The article deals with F. Prokopovich's «Epinikion» as a sample solemn ode of the Russian literature of 18th centure and analyzes the odic composition and subjects. The solemn ode is a leading oratorical genre that meets the requirements of rhetoric and communication models in the Russian culture of 18th century. The history of the emergence and existence of the Russian ode was researched Alexeeva, Gukovskij, Moskvicheva, Pogosyan, Serman, Tynyantov and others.

Prokopovich's oeuvre begins the odic centure in Russian literature. Prokopovich is known as the author of many complimentary words and as the creator of lyric poetry devoted to the victory of Peter I in the Battle of Poltava. «Epinikion»'s composition has three parts that correspond the structure of traditional oratorical speech. The author uses the motives of the Russian history for the representation of The Russian-Swedish war. Prokopovich applies the motif of the impossibility to express sincere praises by the author. High style of his works is explained by mythological images and by ancient Slavic words. Such famous scientists as Moskvicheva says that «Epinikion» is an example of panegyric ode because their structures are quite similar. He often uses the technique of antithesis to represent the war of the Russians and the Swedes, that reminds the traditions of the French medieval heroic epic. So the Swedes often were defeated and steadily shed blood. Buranok attributed duality to the «Epinikion» genre. On the one hand it is an ode, and on the other hand is a heroic poem. This ode was written by thirteen syllables with parallel female rhyme. It was traditional poetic size of the beginning of XVIII century. According to Prokopovich's provisions his ode consists of one hundred seventy four verses. The author divides the ode into verses, but according to the type of rhyme we can say that the ode is written in couplets. Pogosyan points out the narrative style of the author. At the beginning of the ode Prokopovich speaks in the first person plural and expresses people's experience and joy. Then he sends his speech to the «glory» and speaks in the third person. The composition and the style of «Epinikion» are recognized by odic characteristics, it contains imagery means and they keep to rhetorical etiquette (we, he). That was one of the first poetical specimens of the solemn ode, which confirms the impact of rhetorical culture on the development of Russian lyrical poetry. The results of this study can be used in the analysis odes of Trediakovsky, Lomonosov and other poets of 18th century to identify aspects of the impact of rhetorical thinking on the specifics of the Russian solemn ode.

Key words: *panegyric, solemn ode, epinikia, rhetorical descriptions.*

Н. А. Волік

**«ЕПІНІКІОН» Ф. ПРОКОПОВИЧА ЯК ЗРАЗОК УРОЧИСТОЇ ОДИ
У РОСІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XVIII СТ.**

Статтю присвячено проблемі визначення жанрової природи урочистої оди у російській літературі 18 століття та аналізу її композиційної та тематичної характеристик як результат впливу риторики. Ліричний жанр урочистої оди є найбільш популярним взірцем риторичної культури 18 ст. Історією та становленням цього жанру займалися такі вчені як Н. Ю. Алексєєва, Г. О. Гуковський, Г. В. Москвичьова, О. А. Погосян, І. З. Серман, Ю. М. Тинянов та інші. Серед попередників урочистої оди називають шкільну оду, панегірик, церковну проповідь.

Прокопович відомий як церковний діяч, вчений та письменник розпочинає одичне століття у російській літературі. Більшість похвальних слів належало саме Прокоповичу, який відіграв велику соціальну роль у суспільстві. Саме його «Епінікіон» був присвячений перемозі Петра Великого у битві під Полтавою над шведською армією. У творі поет звертається до мотиву неможливості виразити високі почуття за допомогою слів. Високий стиль створюється автором завдяки старослов'янській лексичі та давньогрецьким міфологічним образам. Дослідження підтверджують, що ця ода Прокоповича майже повністю повторює структуру панегірика та має деякі спільні теми з класичною урочистою одою.

Ключові слова: панегірик, урочиста ода, епінікії, риторичні характеристики.

УДК 821.161.2-94

Л. М. Джигун

**ІДЕЙНА ТА ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА МЕМУАРНОЇ ПРОЗИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ЕМІГРАЦІЇ**

У статті проаналізовано важливе місце української мемуаристики в національному, культурному та гуманітарному просторі України. Доведено, що автори другої половини двадцятого століття для достовірності описаних подій, фактів, явищ у структуру спогадів "вмонтовують" аналітично-порівняльні елементи, тісно поєднуючи їх із соціально-історичним контекстом.

Ключові слова: мемуаристика, ретроспекція, жанр, метажанр, модифікація, спогадова література.

Постановка проблеми. В останні роки спостерігається певне пожвавлення в царині дослідження проблемно-тематичних та жанрово-стильових особливостей документальної прози. Художня творчість письменників стала предметом активного дослідження літературознавцями з початку 90-х років ХХ ст. Однак літературна мемуаристика діаспорних письменників досі перебуває поза науковою рефлексією.

Аналіз останніх досліджень. Еміграційна мемуарна проза комплексно досі не вивчена, спорадично до неї зверталися О. Галич, Г. Костюк, І. Нікітова. Проблемно-тематичні та жанрово-стильові особливості літературної документалістики в Україні розглядали М. Васьків, О. Галич, Є. Заварзіна, А. Ільків, О. Коломієць, В. Мацько, А. Погрібний, О. Рарицький, В. Родигіна, І. Сирко, К. Танчин, Л. Тарнашинська,

М. Федунь, Т. Черкашина, Т. Швець та ін. Функціонально-генетична актуалізація метажанру прози nonfiction визначається специфічним духовним космосом й особливим місцем в історії української літератури ХХ ст.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати документальну прозу з погляду її генези, ідейної та художньо-тематичної специфіки.

Виклад основного матеріалу. Нині жанрові кордони нефікційної літератури розширилися – це спогади, епістолярій, щоденник, автобіографія, нотатник, записні книжки у формі есе чи нарису, усна оповідь, некролог. За визначенням Н. Бернадської, «жанр – це художнє ціле, у якому взаємодіють домінуючі (сукупність ознак, які охоплюють різні рівні твору – від композиційного та мовного) й змінні (система гнучких і варіативних елементів структури) ознаки. Перші з них забезпечують кістяк будь-якого жанру, другі – його модифікацію, залежну від мислення, світовідчуття, психології окремого письменника, а також своєрідних естетичних, історичних, національних рис літератури певного періоду» [1, с. 238]. Поява нових різновидів і модифікацій жанру вказує на невпинність творчого пошуку літераторів, які, спираючись на «старші жанри» (Ю. Тинянов), виформовують різні варіації й у такий спосіб стирають усталені формати, кордони, доводять на практиці генологічну спроможність жанру оновлюватися.

Кожен письменник у тій чи іншій жанровій формі вдається до атрибування нефікційної прози. Зокрема про працю І. Франка у цьому прошарку літератури А. Франко згадує: "Колись батькових листів і карток з видами було в мене багато. З його подорожі по Італії я майже щодня діставала вістку від нього [...]. Багато карток і листів до мене пропало. На жадання мого брата Петра я майже всі післала разом з моїми споминами про батька, до музею у Львові. Але моя посилка не дійшла до місця призначення. Пакет, який передала советському консулові в Відні для передачі братові, пропав безслідно" [8, с. 5–6].

Йдеться про передвоєнні роки. Епістолярій не дійшов до адресата, бо, очевидно, листи не пустила у ширший науковий обіг радянсько-компартийна цензура. А жаль, адже нині нефікційна проза становить історичне пізнання, історичну епістемологію та літературознавчу гносеологію як сукупність процесів, методів дослідження заради отримання знань про віддалені в часі періоди діяльності письменників. Не секрет, що основою літературознавчої онтології (філософія літератури) є загальна теорія пізнання, базована на історичних та документальних джерелах, в яких закумуляовано колективну свідомість певної епохи. Мемуари, листи, нотатки є основоположним історичним джерелом, структурний елементом якого становить соціальна функція. Остання уніфікує умови для культурного, соціально-етнічного вивчення конкретного народу, усвідомлення автором своєї ідентичності, місця української літератури у вітчизняному й світовому культурному процесі. Концептуальними критеріями документального жанру є об'єктивність (правдивість) і суб'єктивність (відносність, релятивність), індивідуальне та універсальне, певний факт і подія, часова тріада й ретроспекція, синхронність (одночасність збігу подій, історичних процесів, застосування порівняльної концепції в одночасності) та діахронність (опис явищ, певних подій у хронологічній послідовності), причинність звернення до документального письма й вибір об'єктів, середовища (реальних персонажів), на яких спрямована авторська творча увага. Не менш вагомим атрибутом прози nonfiction є розуміння та пояснення автором навкололітературних інтриг, суспільних подій і явищ. Тут все залежить від сформованої світобудови, внутрішніх духовних резервів, вміння логічно аналізувати та нарративно-лінгвістичних позицій, інтенції (спрямованої свідомості) мемуариста. Німецький науковець Й. Г. Дройзен ще в позаминулому столітті стверджував, що «наш

метод є розуміння шляхом дослідження», іншими словами, розуміння закладено в мудрості, набутому досвіді. Останній є достатнім стимулом для розуміння іншого. Науковець доводив, що минуле не відображається у спогадах, а лише конструється ідея [2, с. 551–552], тобто Й. Г. Дройзен потлумачує ідею опосередкованості знання минулого як сутнісної характеристики, позаяк «минулі часи ми можемо реконструювати не «об'єктивно», а лише отримати із «джерел» певне уявлення, думку про них, їхній аналог» [2, с. 567].

Автор, сідаючи за письмовий стіл, відтворюючи події минулого, усвідомлює, що викладені ним факти мають причинно-наслідковий зв'язок, хоча історичними, суспільно-культурними вони стануть після їхньої публікації. Наприклад, не всі письменники при житті погоджуються на оприлюднення спогадів, щоденників, деякі з них досі лежать в архівах, чекають на дослідника. З плином часу документальна проза потрапляє у ширший науковий обіг, актуалізуючи минулу літературну епоху та її історичне значення для сучасності. У такий спосіб, незалежно від мемуариста та його волі, документальний твір репрезентує часову тріаду "вчора-сьогодні-завтра" і має пізнавальне значення для сучасності заради майбутнього. Будь-який дослідник мемуарної спадщини, аналізуючи текст, підпорядковує культурно-історичні джерела минулого для реконструкції, зіставлення, наукової інтерпретації, створюючи нові конструкції – нарративні субстанції – задля наукових гіпотез, наукового дискурсу, врешті решт задля повернення історичної пам'яті народу.

З нагоди першої річниці смерті Остапа Вишні своєрідний некролог під назвою "Спогад про О. Вишню" в журналі "Нові дні" опублікував Степан Риндик. Він згадує входження письменника у велику літературу таким чином: "Свою літературну роботу Губенко розпочав у Кам'янці на Поділлі влітку 1919 року. Одного дня він показав мені пару гумористичних рецензій на твори Михайла Семенка – "П'єро задається" чи "П'єро мертвопетлює". Це сталося, мабуть, тому, що я безнастанно радив йому записувати все те, про що він оповідає і таким чином випробувати, чи не має він письменницького таланту. Ці рецензії були дуже дотепно написані, і я був ними захоплений, а Губенко аж сяяв од щастя [...]. Свої гуморески Губенко друкував у місцевій газеті "Українська громада" (?), в органі есерівської партії" [4, с. 9].

Позаяк спогади атрибутують залишки колективної пам'яті, то вони, безумовно, прокладають місток від індивідуальної пам'яті до історії. Рецепція множинних спогадів створює матрицю дихотомії з часовим відтинком: «первинні спогади» або затримка пам'яті (ретенція) і «вторинні спогади» або відтворення, відновлення пам'яті (репродукція). І якщо ретенція спирається лише на чуттєве сприйняття, репрезентує згадану подію минулого, то репродукція відтворює події, участь у них суб'єкта через віддалений проміжок часу, спроектований на сучасного й майбутнього читача. У наведеному прикладі репродукція індивідуальної пам'яті є суб'єктивною, адже з історичної відстані чимало правдивих подробиць випали з поля зору мемуариста. Так, газета називалась не "Українська громада", а "Трудова громада", що була органом Подільської губерньської народної управи. Остап Вишня зчаста друкував фейлетони в щоденній газеті "Народна воля". Чомусь не згадав С. Риндик появу гумориста в Кам'янці-Подільському, який працював завідувачем Медико-санітарної управи міністерства шляхів УНР. Павло Губенко, ризикуючи життям, надавав допомогу німцям прямо в потягах, що перевозили хворих на тиф.

Сучасні дослідники розширюють біографічну канву творчості гумориста. Зокрема, І. Старенький відтворює картину літературного життя, мовляв, Остап Вишня "поніс свій фейлетон до «Народної волі». Редактор (небіжчик Часник) узяв, прочитав, сказав: «Добре». І надрукував». Проте існує версія, що в першому числі київського

журналу «Реп'яхи» за 1918 рік було опубліковано памфлет «Казка (про красногвардейця)» за підписом «П. Михайлович». Та оскільки автор достатньо непривабливо зобразив образ більшовика – головний герой твору Дурасик був жандармом, потім за кримінальні злочини потрапив на каторгу, а в кінці твору Ленін запропонував йому стати червоногвардійцем – Остап Вишня пізніше не згадував про цей твір, щоб не накликати біди на свою голову" [6]. У такий спосіб перекреслюється суб'єктивне "Я" наратора (С. Риндика) та його участі в становленні Остапа Вишні як письменника. Тут колективна (історична) пам'ять заступає індивідуальну.

Наративні особливості мемуарного продукту залежать від індивідуального стилю письменника, його обізнаності з конкретним фактом, про який іде мова. Наприклад, деякі дослідники вважають, що еміграційна організація українських письменників "Слово" припинила своє існування з причини виконання статуту. З приводу уточнення факту В. Мацько звернувся до Ліди Палій, останнього чоловічого організації, яка мешкає в Канаді. У листі (20.02.2013) вона повідомляє: "Правдою є, що "Слово" припинило свою діяльність 1997 року, однак причина не така, як писав пан Фасоля. Члени управи тут, у Торонто, були вже втомлені, бо більшість з нас були старшого віку. Ми тоді почали шукати між нашими членами когось, хто перебрав би головуство "Слова". Ми писали кілька разів у цій справі до членів у всіх країнах, де б вони не були, але ніхто не зголосився. Були тільки голоси з проханням не розв'язувати Спілку. Нам не стало сил продовжувати працю, і так офіційно закрили "Слово". Ми згодні, що досі є ще багато діяльних письменників. Вони творять, як і творили, без Спілки" [3, арк. 2]. До речі, Л. Палій – майстер тревелогій, дорожніх нотаток, а також спогадів "Стороною йшла гроза". У листі (24.02.2013) до В. Мацька вона розкриває історію поетичної присвяти: "З І. Качуровським у мене була якась переписка в 70-х роках (не маю залишених листів). У 1982 році дістала від нього його прекрасну книжку перекладів Петрарки з цікавою дедикацією:

Нікуди більше не поїду,
Пошплю за себе пані Лиду.
Вона повернеться й тоді
Засвітить світло на воді...

Тут він натякає на мою збірку подорожніх оповідань під назвою "Світла на воді" [3, арк. 5].

У листі оприявлено аналіз інтертексту як естетичної категорії на прикладі адресного чотиривірша діаспорного письменника, літературознавця. Через десятки років аксіологічні елементи прекрасного ґрунтовно пояснено в епістолярному жанрі як «невигаданої» прози життя з вираженим суб'єктивним мотивом. Тут естетичне зображення дійсності позначається лапідарно й постає в елементах структури тексту, що зближує спогадову літературу з художнім началом. Для пересічного читача, не обізнаного з тонкощами теорії літератури, естетичні, художні константи можуть проступати ілюзорним, прихованим контуром, позаяк вони не мають зовнішньо окреслених параметрів, а лише увиразнюють творчу діяльність людини, її свідомість, ставлення до світу. У мемуарах носієм прекрасного, пропагандистом мистецтва слова є письменник, який під час творчого процесу підключає психологічні переживання з приводу події, факту, переповідає естетичне бачення, підключаючи соціально-історичний досвід, емотивно моделюючи естетичні відносини з оточенням, звернені до реципієнта.

Соціально-історичний досвід присутній у спогадах Євгенії Розгін "Турботами матері", яка торкається буремного 1919 року. У пам'яті зринають події пізньої осені, коли "сестра Віра повернулася із-за кордону після майже дворічного перебування в

капелі Кошиця. З нею прибув її наречений, лікар Андрій Журавель, що був теж за границею у військовій місії в справі військових полонених у Німеччині. Радість і журба переплітались в нашій хаті. Віру треба повінчати, та нема кому [...]. Віра і Андрій повінчались у Кам'янці-Подільським під гуркіт гармат і тріскотню кулеметів, та не хотіли знову їхати за кордон" [5, с. 5]. В 1938 р. лікаря-науковця А. Журавля, його батька і трьох братів енкаведисти розстріляли, а Віра під час Другої світової війни емігрувала. Про себе не подавала знати, тому сестра Євгенія Розгін вирішила бодай пунктирно згадати про їхнє дитинство в селі Немиринці (нині Городоцького району на Хмельниччині), про багатодітну родину отця Тимофія Туркала. Як писав І. Фізер, «світогляд поетів-емігрантів був переважаний неймовірною трагедією їхнього народу... Втрачена батьківщина і майже травматична туга за нею в творчості цих поетів-емігрантів є фактором великого значення. Вона часто-густо мобілізує їхню увагу, вона викликає надмірну ідеалізацію історичної минувшини... [7, с. 24]. Однак у спогадах Є. Розгін не зуживає надмірною ностальгією, у них насамперед прочитується гірка правда про те, як з першого дня совети нищили Україну, її культуру. Від них віяло матюками і пусткою. Коли авторка спогадів через десять років навідалась в рідне село, то вжахнулась, бо її "хата мала уже жахливий вигляд. У ній містилася школа. Кругом садиби не було тину, від дерев залишились лише стовбури, не було уже ні квітників, що їх колись ми так плекали, не було навіть трави зеленої. Все винищено, немов після пожежі" [5, с. 8].

Висновки. Таким чином, проілюструвавши приклади зі спогадів письменників-емігрантів, можна констатувати, що ідейна специфіка літератури факту, документальна література базована на спогадах авторів-очевидців демонструє провідну думку – це любов до рідного слова, до України. Кут зору автора мемуарів оприявнений у відборі, структуруванні матеріалу, оцінці мемуаристом подій, фактів. Крім власне публіцистичного стилю, в документальній прозі широко використовуються зображально-виражальні засоби не лише для підсилення достовірності викладеного матеріалу, а, передовсім, з рецептивної точки зору, автор відчуває "присутність читача" у тексті, тож моделює його (текст) у такий спосіб, аби реципієнт без особливих труднощів зумів його прочитати, сприйняти, переосмислити. Проаналізувавши спогади, листи мемуаристів, вловлюється різноаспектна тематика. Знаходимо лист-коментар, подячний лист, лист літературознавчого характеру тощо. У спогадах відбивається історичне минуле України, автобіографічний портрет письменника, ставлення мемуариста до світу та людини в ньому. І листи, і спогади еміграційних письменників наштовхують на думку про те, що народ повинен пам'ятати свою історію, свій родовід, своє коріння, шанувати волю, незалежність, яка здобута в боях гіркою ціною й завжди гідно шанувати оборонців рідної землі.

Список використаної літератури

1. Бернадська Н. Український роман : теоретичні проблеми і жанрова еволюція : моногр. / Н. І. Бернадська. – Київ : Академвидав, 2004. – 368 с. ; Bernadska N. Ukrainskyi roman : teoretychni problemy i zhanrova evoliutsiia : monohr. / N. I. Bernadska. – Kyiv : Akademvydav, 2004. – 368 s.
2. Дройзен И. Г. Историка. Лекции об энциклопедии и методологии истории / И. Г. Дройзен ; пер. с нем. И. Г. Федорова. – Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2004. – 584 с. ; Droyzen I. G. Istorika. Lektsii ob entsiklopedii i metodologii istorii / I. G. Droyzen ; per. s nem. I. G. Fedorova. – Sankt-Peterburg : Vladimir Dal, 2004. – 584 s.
3. Особистий архів В. П. Мацька. Листи Л. Палій, 10 арк. ; Osobystyi arkhiv V. P. Matska. Lysty L. Palii, 10 ark.

4. Риндик С. Спогад про О. Вишню / С. Риндик // Нові дні. – 1957. – № 94. – С. 9–10; Ryndyk S. Spohad pro O. Vyshniu / S. Ryndyk // Novi dni. – 1957. – № 94. – S. 9–10.

5. Розгін Є. Турботами матері / Є. Розгін // Наше життя. – 1954. – Ч. 5. – С. 5–8; Rozghin Ye. Turbotamy materi / Ye. Rozghin // Nashe zhyttia. – 1954. – Ch. 5. – S. 5–8.

6. Старенький І. Кам'янецькі стежки Остапа Вишні [Електронний ресурс] / І. Старенький // Кам'янецький часопис Ключ. – Режим доступу: <http://klyuch.com.ua/m/articles/history/kamyanetski-stezhky-ostapa-vyshni/>; Starenkyi I. Kamianetski stezhky Ostapa Vyshni [Elektronnyi resurs] / I. Starenkyi // Kamianetskyi chasopys KluCh. – Rezhym dostupu: <http://klyuch.com.ua/m/articles/history/kamyanetski-stezhky-ostapa-vyshni/>

7. Фізер І. Вступна стаття / І. Фізер // Координати: Антологія сучасної поезії на Заході / упоряд. Б. Бойчук, Б. Рубчак. – Мюнхен: Сучасність, 1969. – Т. 1. – С. XIII–XXXIII; Fizer I. Vstupna stattia / I. Fizer // Koordynaty: Antolohiia suchasnoi poezii na Zakhodi / uporiad. B. Boichuk, B. Rubchak. – Miunkhen: Suchasnist, 1969. – T. 1. – S. XIII–XXXIII.

8. Франко-Ключко А. Рукописи Івана Франка в Канаді (лист з Ліпіка, Югославія та інше) / А. Франко-Ключко. – Вінніпег, 1957. – 16 с.; Franko-Kliuchko A. Rukopysy Ivana Franka v Kanadi (lyst z Lipika, Yuhoslaviia ta inshe) / A. Franko-Kliuchko. – Vinnipeh, 1957. – 16 s.

Стаття надійшла до редакції 6.06.2017

L. M. Dzhyhun

IDEOLOGICAL AND ARTISTIC SPECIFICITY OF MEMOIR PROSE OF UKRAINIAN LITERARY EMIGRATION

The place of Ukrainian memoirs in the national, cultural and humanitarian space of Ukraine was analyzed in the article. The writers of the second half of the twentieth century were proved to “mount” analytical and comparative elements in the structure of memoirs, tightly linking the social and historical context for authenticity of described events, facts, phenomena. Writers memoirists felt a great responsibility to tell the truth about their experiences and sufferings. It is a memoir essay where the author is free to express themselves. Real-time self-disclosure is extraordinarily attractive. Difficult psychological and philosophical world view of each individual requires self-reflection, written expression of which is most found in memoir writing. Memoir literature is very interesting and unique type of verbal creativity. More and more native as well as foreign researchers study its various aspects. The author's game with the form and the game with the form and the contents of fictional-biographic work are also viewed in this research. In this research the most typical forms of interaction of the author and the reader at all text levels are revealed, the paratext peculiarities of fictional biographic prose are also viewed.

The place of Ukrainian memoirs in the national, cultural and humanitarian space of Ukraine was analyzed in the article. The writers of the second half of the twentieth century were proved to “mount” analytical and comparative elements in the structure of memoirs, tightly linking the social and historical context for authenticity of described events, facts, phenomena. Writers memoirists felt a great responsibility to tell the truth about their experiences and sufferings. It is a memoir essay where the author is free to express himself. Real-time self-disclosure is extraordinarily attractive. Difficult psychological and philosophical world view of each individual requires self-reflection, written expression of which is most found in memoir writing. Memoir literature is very interesting and unique type

of verbal creativity. More and more native as well as foreign researchers study its various aspects.

Key words: *memoirs, retrospection, genre, metagenre, modification, memory literature*

УДК 008:130.2:316.723

**E. K. Koliada,
S. B. Sheludchenko**

**INTERCULTURAL COMMUNICATION AND CULTURAL INTERACTION FROM
THE PERSPECTIVE OF MULTICULTURALISM (A STUDY OF THE NOVEL
MURDER ON THE ORIENT EXPRESS BY A. CHRISTIE)**

The article deals with the characteristics of a multicultural society. The phenomenon of multiculturalism has been analyzed from the perspective of the social sciences. The problem of interlocution in the multicultural world has been outlined. The notion of a subculture has been defined. The peculiarities of intercultural cooperation have been traced as exemplified by detective fiction.

Key words: *multiculturalism, interlocution, subculture, intercultural communication, the level of communication, a strategy.*

The modern world is constantly getting more and more globalized and multicultural. The phenomenon of globalization is marked by interaction of both individuals and civilizations. The latter are in special focus due to their intercultural interplay. Peoples' need for cultural understanding and their tendency to learn the inner world promote the intensification of communicative processes.

Intercultural interplay as a specific form of interaction presupposes the communication between at least two representatives belonging to different language groups or cultural patterns. Thus, linguistic or cultural comparison reveals not only general and universal features, but specific, national and authentic traits as well. Such authenticity is the result of the humanity's historic development. Intercultural communication deals with comprehension and sympathetic understanding.

Intercultural communication is usually treated as a social phenomenon, the matter of which assumes the choice between constructive or destructive interaction of different national / ethnic cultures or subcultures. This interplay takes place within the distinct time-and-space confines. Intercultural communication emphasizes an individual possessing universal human values and cultural peculiarities [2; 3]. Consequently, any individual acts and interacts in all the communicative contexts according to these universals. So, the topicality of the present research is determined by the multicultural and polyethnic essence of most present-day countries.

The **goal** of the research is to define a set of guidelines that can be used for further intercultural investigations from the perspective of current multiculturalism. The following **tasks** have been performed to achieve the goal: 1) to analyze the term «multiculturalism»; 2) to determine the importance of interlocution in intercultural interaction; 3) to reveal the essence of subcultures.

The up-to-date philosophical understanding of multiculturalism and its problems presupposes both explanation of the theoretical problems of social development, cultural matters and educational issues and working out some practical tips on reducing and escalating down the personal stress in the context of cultural variety.

Multiculturalism viewed either as a phenomenon or as ideology has been investigated by numerous scholars [1; 4; 5; 8; 10; 14; 16; 19]. One of the predominant concepts has been introduced by Ch. Taylor [9], though his concept does not involve existential and anthropological points, which we consider to be essential ones to apply in response to cultural conflicts and the results of educational globalization and integration.

The other views upon multiculturalism are represented by R. Sennett; he is an American social psychologist and sociologist, who highlights existential and anthropological aspects that are marked by educational and philosophical implications. R. Sennett studies the effects of urban living on individuals in a globalized metropolis that shows the signs of multiculturalism as a result of migration. In this case multiculturalism is not static but dynamic because both the establishment and outsiders of any globalized city are constantly changing.

Thus we may admit that following H. Arendt and D. Riesman, R. Sennett tries to analyze the development of public life in modern society. But unlike his predecessors, R. Sennett believes that anthropology in general, and social anthropology in particular must emphasize a person in the context of globalization when there exist no social patterns to reduce the pressure of globalization [7].

Taking into account the variety of any multicultural society we deal with cultural communities that constitute a bigger society. Ch. Taylor considers such a community to be public to communicate interculturally in order to realize its identity. The scholar explains that to reveal the identity means not to originally create it in isolation but to implement it via internal and external dialogues. So, Ch. Taylor proves that common values form the basis for national communities. It turns out that any society communicates interculturally on the level of separate communities [9]. This very idea reminds of a similar concept introduced into the German social science involving the existence of background culture and experience gained beyond the scopes of this culture [3].

Another global city model has been suggested by R. Sennett, and we recognize the key differences in these patterns as constitutive features and functional value. It is necessary to point out that R. Sennett primarily investigates the changes of the background knowledge of a modern person. The researcher portrays a public sphere and a private one as the integrity while their separation is equated with synchronous destructions of both spheres. At the same time R. Sennett proves that globalization is concentrated in the public sphere though it influences greatly the private one and thus he represents his model of globalization as the synthesis with hardly predictable outcomes [7].

Comparing the models analyzed above, it is possible to conclude that they have their own advantages. Still, R. Sennett's model proves its priority because it comprises not only the phenomenon of multiculturalism but it also analyzes all the circumstances that make a person choose between integration / assimilation and isolation. The scholar's methodology promotes further investigations and can be used to analyze the space of any metropolis, the evolution of background knowledge and to work out educational strategies.

The works in the sphere of social anthropology have promoted new perspectives concerning an information / knowledge society based on the discrepancy which aims at gaining knowledge for the sake of knowledge itself denying wisdom, self-cognition and spiritual perception [10; 20]. We admit that recent years have witnessed the impossibility of societies or communities to successfully adapt to the conditions of globalization, though they

easily reflect culture-specific concepts and realities. It leads in its turn to closed privacy of institutions at all social levels, including educational institutions, government establishments, mass media and a society as a whole.

Dealing with the communicative problems of the modern world requires analytical treatment of the multiculturalism as a notion. The Collins English Dictionary suggests such a definition: «*Multiculturalism is a situation in which all the different cultural or racial groups in a society have equal rights and opportunities, and none is ignored or regarded as unimportant*» [13], whereas the Macmillan Dictionary explains it as follows: «*Multiculturalism is the belief and practice of giving equal importance to each of the different cultures in a society*» [17].

Though there is a notable difference in the definitions, because the first one describes a more or less concrete situation whereas the second one characterizes some abstraction, still we may derive some issues in common. Talking about multiculturalism we come across co-existence of some cultural formations that involve such kinds of interplay as opposition, communication and interchange.

The scholars acknowledge the distinctness of multiculturalism comprising such factors as assistance in stress escalation and disintegration [1]. In case multiculturalism is treated inadequately, the phenomenon can turn from the reason into consequence. It happens when multiculturalism is equaled to denying cultural diversity and culture genesis as a whole accumulating global distress and discrepancy [19; 20].

Taking into account the human impossibility to hold the sustainable balance under the influence of wars, world repartition, perceptual and cultural expansion, the only way out is cultural interaction. Modern science treats cultural interaction as communicative cooperation in order to solve the common problems in accordance with tolerance and preservation of cultural diversity [8; 10]. Drawing the conclusion, we admit that the creation of new sociocultural patterns is a longtime process because cultural interaction must correspond to time challenges and match the multicultural system of human relations in perspective.

S. G. Ter-Minasova suggests that the interaction of cultures and civilizations is cognate. Still, the confrontation of cultures and civilizations is solved at different levels. The conflict of civilizations involves the external level of sociocultural system whereas cultural deformation affects the basis that serves human alliance. Providing that this base becomes unsteady, the discordance of cultural, evaluative and normative principles is revealed [10].

The researchers suggest that the urgent need to solve the problems of cultural interaction is caused by perceptual and cultural challenges. The other reason is crisis in philosophy. M. Mykhalchenko and V. Skotnyi prove that philosophy as a science lacks both range of objects to analyze and the methodology to apply [5]. The other scientists also refer environmental problems and economic crisis to the range of destructive factors [6; 8].

Nevertheless, culture requires further analysis, and this need has caused the implementation of the term «subculture». This term is widely used in cultural anthropology, sociology, social psychology and ethnography. The phenomenon is defined by the Oxford dictionary as «*a cultural group within a larger culture, often having beliefs or interests at variance with those of the larger culture*» [18]. The American Heritage Dictionary of the English language applies a wider range of criteria for differentiation: «*a cultural subgroup differentiated by status, ethnic background, residence, religion, or other factors that functionally unify the group and act collectively on each member*» [21].

Any community is a representative of a certain subculture. A member in a community is formed as a controversial entity combining social and individual traits taking into account social hierarchy. All the traditions, customs, patterns of behaviour, norms and beliefs characterize a member and reflect their perception and consciousness [15].

The phenomenon of subcultures is of great importance in any society in respect of the multicultural aspect. It brings the internal cultural differentiation into focus and consequently reflects the necessity to self-identify. A subculture as a category enables the scholars to distinguish between socially appropriate (ethnic minorities, professional / scientific / religious subcultures) and anti-social types (terror groups and criminal gangs) [1; 2].

A subculture as a constituent of a larger culture is defined with the help of its content, i.e. subjects, objects, the sphere of interests, and the ways to regulate inner relations and adapt to adjacent subcultures [4; 10]. It is essential that a subculture is evaluated by both its members and representatives of other subcultures. These evaluations determine the perspectives of the culture and its evolution. The process of estimation makes the subcultures unequal. The dynamic cultural and social level results in a great variety of subcultures and forms of their manifestation.

So, cultures and subcultures are characterized by genus-species relations, where the subcultures are derivatives of cultures with their special traits. Cultures proper are treated as entities containing a number of subcultures and characterized by antagonistic inner relations [2]. The cultural interaction as the criterion for integration / disintegration is urgent for multicultural societies and thus is challenging for most of modern countries, societies, cultures, subcultures and individuals.

It is necessary to keep in mind that intercultural relations involve not only nations, ethnic minorities, cultures and subcultures but individuals as well and consequently are realized on the personal level. The issue of intercultural communication has become the focus of investigations in recent years, predominantly in the 21st century, though the challenge is not new and is reflected even in fiction.

One of the bookish examples that perfectly illustrates intercultural relations comprising a set of their manifestations (prejudice, stereotyping, culture shock and intercultural conflict) dates back to 1934: *«If I had but the pen of a Balzac! I would depict this scene /.../ It has not been done, I think? And yet – it lends itself to romance, my friend. All around us are people, of all classes, of all nationalities, of all ages. For three days these people, these strangers to one another, are brought together. They sleep and eat under one roof, they cannot get away from each other. At the end of three days they part, they go their several ways, never perhaps to see each other again»* [12].

This illustration is an extract of Agatha Christie's book [12]. We define this interaction as one taking place on the microlevel of communication, because it is represented as the confrontation of thirteen people in a closed space (the action takes place on a train): *«There were thirteen people seated there and, as M. Bouc had said, of all classes and nationalities. He began to study them. At the table opposite them were three men. They were, he guessed, single travellers graded and placed there by the unerring judgment of the restaurant attendants. A big swarthy Italian was picking his teeth with gusto. Opposite him a spare neat Englishman had the expressionless disapproving face of the well-trained servant. Next to the Englishman was a big American in a loud suit-possibly a commercial traveller»*.

Though some people are de jure from one country, still originally they come from different environments either geographically or socially: *«There were a couple leaning forward and talking animatedly together. The man wore English clothes of loose tweed, but he was not English. Though only the back of his head was visible to Poirot, the shape of it and the set of the shoulders betrayed him /.../ The woman opposite him was a mere girl – twenty at a guess. She had a beautiful foreign-looking face, dead white skin, large brown eyes, jet black hair /.../ «Elle est jolie-et chic,» murmured Poirot. «Husband and wife-eh?» M. Bouc nodded. «Hungarian Embassy, I believe,» he said»* [12].

This communication is treated as intercultural one not only because the participants come from different countries, but because they express their attitude to nationalities and ethnicities, not to individuals: «*The Colonel sat down. «Boy,» he called in peremptory fashion. He gave an order for eggs and coffee. His eyes rested for a moment on Hercule Poirot, but they passed on indifferently. Poirot, reading the English mind correctly, knew that he had said to himself. «Only some damned foreigner»* [12].

The author as a master of psychology demonstrates all the strategies possible to apply when communicating intercultural. The strategy of isolation is used by the Englishmen: «*True to their nationality, the two English people were not chatty. They exchanged a few brief remarks and presently the girl rose and went back to her compartment»* [12]. To avoid both any interaction and possible conflicts the Englishmen keep aloof from the rest of the people. This type of relations is also called ghettoization. According to the Cambridge Dictionary, the noun *ghettoization* is derived from the verb *ghettoize* which means «*to treat a particular group in society as if they are different from the other parts of society and as if their activities and interests are not important to other people»* [11]. Ghettoization occurs when the stronger culture neglects the contacts with weaker cultures: «*At lunch time the other two again shared a table and again they both completely ignored the third passenger»* [12].

The strategy of indirect discrimination is used by an American lady who speaks depreciatingly of the aboriginals: «*It's natural to the folks here to be indolent», she said. «They just haven't got any hustle in them –» But all the same you'd be surprised to know what our college there is doing. They've got a fine staff of teachers. I guess there's nothing like education. We've got to apply our Western ideals and teach the East to recognise them»* [12]. We observe an attempt to limit the rights and possibilities of other peoples and ethnicities to the benefit of the American traditions and patterns. Consequently, this kind of relations illustrates cultural colonization, while an American representative intends to alter beliefs and values of other cultures.

The strategy of discrimination is somehow opposite to the strategy of integration. The latter one means readiness to apprehend new phenomena preserving equality of two cultures. Such a strategy shows equal and effective interplay without negative stereotyping: «*A Swedish lady took the paper and pencil he gave her and wrote down the name and address as requested. «Have you ever been in America, Mademoiselle?» «No. I very nearly went once. I was to go with an invalid lady, but the plan was cancelled at the last moment. I much regretted this. They are very good, the Americans. They give much money to found schools and hospitals. And they are very practical»* [12]. This type of relations can be explained as partial assimilation when the original cultural pattern is not altered but some positive traits may be borrowed from the strange culture.

Analyzing the novel we have come to the conclusion that people are likely to behave due to their authentic patterns until the external factors are involved, namely in this case it is murder. Under the influence of outer circumstances, the strategies and types of relations are changed: «*Any barriers there might have been between the passengers had now quite broken down. All were united by a common misfortune. Mrs. Hubbard was loudest in her lamentations»* [12].

Thus intercultural communication takes into account numerous objective and subjective factors. Still, they need further investigation for better understanding and conceptual foresight. They must result in cultural exchange which is considered to be preferable but it seldom occurs.

To conclude, we admit that social psychology promotes further investigations of culture-specific elements in a multicultural society. A social institution of any level can survive in case it is prone to intercultural interlocution. The priorities of this research

comprise comparative investigations of scientific perspectives. The undermining of globalization is represented by two trends, namely the increase of discrepancy between at least two cultural constituents and global human challenges. The only way to solve the problem is to enter into negotiations involving as many cultures as possible.

As a result, modern science recognizes the necessity of ethnic minorities to cooperate, because ethnicities define the conflict / integration management. Both developed and developing countries lack the researches concerning intercultural intercommunication. In order to integrate the creation of a common sociocultural field is not enough; it demands to activate a set of factors for further functioning of a common sociocultural field.

Though the theories of multiculturalism have been introduced into modern science recently, they are not completely new and are reflected in both academic sources and fiction. The examples show that the process of information exchange involving multicultural representatives enables us to get new data and adjust the strategies of interplay. Thus, the nature of intercommunication depends upon the basic circumstances, for example anger, fear, common interests, etc, and causes either integration or disintegration. The latter one is usually predetermined by ambition to self-identify. Consequently, self-identification in general and I-concept in particular serve the basis for social functioning.

Literature

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф. С. Бацевич. – Київ : Академія, 2004. – 344 с. ; Batsevych F. S. *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky : pidruch.* / F. S. Batsevych. – Kyiv : Akademiia, 2004. – 344 s.

2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / Ф. С. Бацевич. – Режим доступу : <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/slovnyk> ; Batsevych F. S. *Slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii* [Electronnyi resurs] / F. S. Batsevych. – Rezhym dostupu : <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/slovnyk>

3. Концепція мультикультуралізму : зб. наук. пр. / відп. ред. О. Гомілко. – Київ : Стило, 2005. – 144 с. ; *Kontseptsiia multykulturalizmu : zb. nauk. pr. / vidp. red. O. Homilko.* – Kyiv : Stylos, 2005. – 144 s.

4. Леонтович О. А. Парадоксы межкультурного общения / О. А. Леонтович. – Москва : Гнозис, 2005. – 352 с. ; *Leontovich O. A. Paradoksy mezhkulturnogo obshcheniia* / O. A. Leontovich. – Moskva : Gnozis, 2005. – 352 s.

5. Михальченко М. Яка філософія потрібна сучасності ? [Електронний ресурс] / М. Михальченко, В. Скотний // Віче. – 2008. – № 11. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/989> ; *Mykhalchenko M. Yaka filosofiiia potribna suchasnosti ?* [Electronnyi resurs] / M. Mykhalchenko, V. Skotnyi // *Viche.* – 2008. – № 11. – Rezhym dostupu : <http://www.viche.info/journal/989>

6. Немчинов В. М. Проблема стабильности и нестабильности в поликультурном обществе / В. М. Немчинов // Поликультурное общество : стабильность и коммуникация : матер. 7-й междунар. философ. конф. / под ред. И. А. Мальковской. – Москва : Уникум-Центр, 2003. – С. 57. ; *Nemchinov V. M. Problema stabilnosti i nestabilnosti v polikulturnom obshchestve* / V. M. Nemchinov // *Polikulturnoie obshchestvo stabilnost i kommunikatsiia : mater. 7-y mezhhdunar. filosof. konf. / pod red. I. A. Malkovskoi.* – Moskva : Unikum-Tsentr, 2003. – S. 57.

7. Сеннет Р. Падение публичного человека / Р. Сеннет ; пер. с англ. О. Исаевой, Е. Рудницкой, Вл. Софронова, К. Чухрукидзе. – Москва : Логос, 2002. – 424 с. ; *Sennet R. Padeniie publichnogo cheloveka* / R. Sennet ; per. s angl. O. Isaievoi, Ye. Rudnitskoi, Vl. Sofronova, K. Chukhrukidze. – Moskva : Logos, 2002. – 424 s.

8. Скубашевська Т. С. Мовні стратегії у формуванні міжкультурного діалогу в європейському просторі (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.10 / Тетяна Станіславівна Скубашевська ; Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України. – Київ, 2005. – 168 с. ; Skubashevska T. S. Movni strateghii u formuvanni mizhkulturnogho dialoghu v yevropeiskomu prostori (sotsialno-filosofskiy analiz) : dys. ... kand. fil. nauk : spets. 09.00.10 / Tetiana Stanislavivna Skubashevska ; Instytut vyshchoi osvity Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. – Kyiv, 2005. – 168 s.

9. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» / Ч. Тейлор ; пер. з англ. Р. Й. Димерця. – Київ : Альтерпрес, 2004. – 172 с. ; Teilor Ch. Multykulturalizm i «Polityka vuznannia» / Ch. Teilor ; per. z anhl. R. Y. Dumertsia. – Kyiv : Alterpress, 2004. – 172 s.

10. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособ. / С. Г. Тер-Минасова. – Москва : Слово, 2008. – 264 с. ; Ter-Minasova S. G. Yazyk i mezhkulturnaiia kommunikatsiia : ucheb. posob. / S. G. Ter-Minasova. – Moskva : Slovo, 2008. – 264 s.

11. Cambridge Dictionary [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://dictionary.cambridge.org/>

12. Christie A. Murder on the Orient Express [Electronic Resource] / A. Christie. – Mode of access : <http://fb2.booksgid.com/klassicheskiy-detektiv/69295-agatha-christie-murder-on-the-orient-express.html>

13. Collins English Dictionary [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.collinsdictionary.com>

14. Hall E. T. The Hidden Dimension / E. T. Hall. – New York : Anchor books, 1990. – 217 p.

15. Hall E. T. The Silent Language / E. T. Hall. – New York : Doubleday and Co, 1959. – 420 p.

16. Kymlicka W. Multicultural citizenship : A Liberal Theory of Minority Rights / W. Kymlicka. – Oxford : Clarendon Press, 1995. – 296 p.

17. Macmillan Dictionary [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.macmillandictionary.com/>

18. Oxford Living Dictionaries [Electronic Resource]. – Mode of access : <https://en.oxforddictionaries.com/>

19. Samovar L. A. Communication between Cultures / L. A. Samovar, R. E. Porter, E. R. McDaniel. – Boston : Wadsworth Publ. Company, 2010. – 325 p.

20. Samovar L. A. Intercultural Communication : A Reader / L. A. Samovar, R. E. Porter. – New York, 2003. – 257 p.

21. The American Heritage Dictionary of the English Language [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.ahdictionary.com>

Стаття надійшла до редакції 26.04.2017

Е. К. Коляда,

С. Б. Шелудченко

**МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ І ДІАЛОГ КУЛЬТУР У КОНТЕКСТІ
МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ А. КРІСТІ
«ВБИВСТВО У СХІДНОМУ ЕКСПРЕСЬ»)**

Статтю присвячено аналізу соціального феномену міжкультурної комунікації як особливого різновиду спілкування. Установлено домінуючу роль праць Ч. Тейлора в галузі досліджень мультикультуралізму. Окреслено роль глобалізації в формуванні мультикультурного суспільства шляхом зіставного аналізу праць Ч. Тейлора та

Р. Сенета. Досліджено та порівняно дефініції мультикультуралізму як співіснування в інтегральному просторі різноманітних культурних формацій, що взаємодіють на тлі протистояння, комунікації чи взаємообміну. У розвідці йдеться про мультикультурність як фактор ескалації напруження в сучасному світі. Доведено, що мультикультурність є чинником як інтеграції, так і дезінтеграції. Визначено, що міжкультурний діалог є конструктивною формою культурної взаємодії, що ґрунтується на засадах толерантності й облігаторності збереження існуючого культурного різноманіття світу. Міжкультурний діалог визнано визначальним чинником мультикультуралізму задля кооперації в умовах мультикультуралізму. Визначено спільне й відмінне між діалогом культур і цивілізацій. Наведено дефініції поняття субкультури як конституента культури, а відтак вказано на складну організацію та диференційованість будь-якої культури. Розмежовано поняття субкультури та соціальної групи. Виявлено взаємозв'язок культури та її субкультур за формулою «вид – рід».

Вивчено проблематику міжкультурних відносин як вагової складової етносоціологічних та міжкультурних досліджень. Визнано можливість реалізації міжкультурної взаємодії не лише на макро- й мезорівні, тобто на рівні націй, етнічних груп, культур і субкультур, а й на мікрорівні, що детерміновано безпосередніми міжособистісними контактами. Обумовлено, що комунікація є міжкультурною не стільки за критерієм приналежності учасників до різних культур, скільки за ставленням до комунікантів не як до конкретних індивідів з особистими негативними / позитивними якостями, а як, передусім, до представників, що уособлюють певну етнічність чи культуру. Проаналізовано художній твір задля унаочнення міжкультурного спілкування й пошуку відповідних стратегій. Проілюстровано стратегії ізоляції, дискримінації, інтеграції, що де факто реалізовані поведінкою геттоїзації, культурної колонізації та часткової асиміляції. Ідентифіковано, що форма культурного обміну не представлена в фактичному матеріалі, що зумовлено її лише нечастими, поодинокими проявами.

Ключові слова: мультикультуралізм, діалог, субкультура, міжкультурна комунікація, рівень комунікації, стратегія.

УДК 821.112.2-14.09

M. O. Marchenko

**ALLUSION ALS IMPLIKATIONSMITTEL DES INHALTS
IN DEN POSTMODERNEN LYRISCHEN WERKEN
VON H. M. ENZENSBERGER**

In diesem Artikel werden die Allusion, ihre Erscheinungsformen, ihre Struktur und ihre Thematik in der postmodernen poetischen Rede erforscht. Die Postmoderne ist inhaltlich durch intensive Implikation charakteristisch, denn die Kunst der Postmoderne ist als ein Kode zu verständigen. Der Kode lässt sich als implizite Information deuten, die in sprachliche Form gebracht wird. In diesem Zusammenhang gilt Allusion als eines der Implikationsmittel in den postmodernen poetischen Texten. Im Grunde dieser Untersuchung liegen die lyrischen Werke vom deutschen, hervorragenden und politisch engagierten Schriftsteller der

Postmoderne H. M. Enzensberger, in denen Allusion und ihre funktionalen, strukturellen und thematischen Aspekte offenbart werden.

Schlüsselwörter: *Postmoderne, Weltbild, Implikation, Explikation, Allusion, sprachlich handelnde Persönlichkeit, Weltwahrnehmung, Präzedenzname, Präzedenzaussage, Präzedenzfall.*

Im Mittelpunkt der neuphilologischen Untersuchungen steht sprachlich handelnde und schaffende Persönlichkeit der Postmoderne. Die sprachliche Persönlichkeit wird heutzutage schon nicht nur als Sprachbesitzende sondern auch als Sprachhandelnde bezeichnet [4, S. 4]. Deswegen solle die sprachliche Persönlichkeit schon außerhalb des sprachlichen Handelns und der sprachlichen Fähigkeit zur Gestaltung und zum Empfang der Rede nicht betrachtet werden [6, S. 13].

Anthropozentrisches Weltbild dieser Forschungen ist durch die spezifische Weltwahrnehmung der postmodernen sprachlichen Persönlichkeit verursacht und zwar durch die außergewöhnliche Anwendung der Sprache in der postmodernen poetischen Rede.

Einerseits ist dieses zunehmende Interesse an der postmodernen poetischen Rede dadurch zu erklären, dass sich eine sprachlich handelnde Persönlichkeit (Redeproduzent) hinter dem poetischen Text identifizieren lässt. Andererseits spiegelt der Idiostil des Redeproduzenten nicht nur sein Weltbild, sondern auch das Weltbild des ganzen Volks wieder, zu dem er angehört. Überdies sei hervorgehoben, dass die sprachliche Persönlichkeit ihre Kenntnisse durch die vielfältigen Sprachmittel verbalisiert [4, S. 4], die implizit und explizit in der Rede existieren können [2, S. 3]. Deshalb ist zu berücksichtigen, dass sich ein expliziter und ein impliziter Inhalt in jedem Text gleichzeitig entschlüsseln lassen [1, S. 104].

Auch sei es zu betonen, dass sich die Postmoderne als ein Kode bzw. als bestimmte Regeln der Textgestaltung des künstlerischen Werkes definieren lässt [3, S. 215]. In diesem Zusammenhang sei zu unterstreichen, dass der Kode durch die intensive Implikation der vermittelnden Informationen charakteristisch ist. Daraus folgend werden die Untersuchungen der sprachlichen Implikationsmöglichkeiten in den postmodernen poetischen Rede erforderlich, in der das sprachliche postmoderne Weltbild und die Besinnung dieser postmodernen chaotischen Wirklichkeit verborgen sind.

Eines der verbreiteten Implikationsmittel in den postmodernen poetischen Texten ist Allusion. Die Allusion ist abhängig vom Stammpunkt des Untersuchungsaspektes zweideutig definiert. Laut der Kognitivlinguistik werde sie als eine mentale Einheit gedeutet und vom Stammpunkt der Stilistik sei sie als eine Redefigur zu verständigen [6, S. 13]. Die Allusion gibt die impliziten Informationen im Text wieder und gilt als eines der Kompressionsmittel der im Text verborgenen Informationen [5, S. 14]. Strukturell berücksichtigt werde die Allusion mit Präzedenznamen, Präzedenzaussage und Präzedenzfall gebildet [6, S. 13]. Diese Redefigur hat folgende Funktionen: textbildende, fragmentäre und rekurrente [5, S. 14]. Auch lässt sich dieses Implikationsmittel thematisch unterscheiden: wissenschaftlich, politisch, künstlerisch, publizistisch, dem öffentlichen Verkehr gehörend, soziokulturell, biblisch und kontaminative Expresseme [4, S. 116–123].

Als Forschungsmaterial in diesem Artikel werden die lyrischen Werke vom deutschen hervorragenden Vertreter der Postmoderne H. M. Enzensberger gebraucht, in denen Allusion und ihre funktionalen, strukturellen und thematischen Aspekte erfolgreich eingesetzt ist. Die Anspielungen implizieren in den lyrischen Werken dieses Schriftstellers den Inhalt stark und appellieren an das reiche Präzedenzwissen des Rezipienten.

Strukturell geachtet sind die nächsten Allusionen in den lyrischen Werken von H. M. Enzensberger zu unterscheiden: Präzedenznamen – 70 %, Präzedenzaussagen – 20 %, Präzedenzfälle – 10 %.

Personen- und Ortsnamen als Präzedenznamen werden im Titel am öftesten in den Gedichten dieses Schriftstellers eingesetzt. Als anschauliches Beispiel kann sein Band «Mausoleum» erwähnt werden [8]. Dieser Band enthält 37 Balladen, die mit 37 Präzedenznamen betitelt sind. Hier beschrieben werden die Lebenswege und Errungenschaften der Künstler («Tommaso Campanella», «Frédéric Chopin»), der Wissenschaftler («Giovanni de' Dondi», «Gottfried Wilhelm Leibniz», «Alexander von Humboldt»), der Erfinder («Johann Gensfleisch zum Gutenberg»), der Politiker («Niccolò Macchiavelli», «Vjaceslav Michailovic Molotov», «Ernesto Guevara de la Serna», «Michail Aleksandrovic Bakunin»), der Zauberer («Jean Eugène Robert-Houdin») usw. Diese 37 Allusionsmarker beeinflussen, organisieren und formen den impliziten Inhalt des Textes. In den oben angeführten Balladen kritisiert H. M. Enzensberger die Wirkung dieser Größen und ihren Einfluss auf die Menschheit. Auch wird dieser Band nicht zufällig als «Mausoleum» genannt, denn H. M. Enzensberger verewigt ironisch diese einflussreichen Gestalten.

Im Gedicht «Länderlexikon» setzt sich der Autor mit der Selbstidentität der vereinigten Länder auseinander und dabei wendet er sich an die Ortsnamen solcher Staaten («Druk-Yul», «Republika de El Salvador», «Algerische Republik», «Confoederation Helvetica», «Myanmar», «Burkina Faso», «Föderative Republik Jugoslawien», «Vereingte Staaten von Amerika», «Abu Dhabi», «Dubai», «Scharja», «Ra el-Khaima», «Ajman», «die Vereinigten Arabischen Emirate», «Bundesrepublik Deutschland», «Mikronrsien», «Repubblica di San Mario», «Medinat Yisr'ael», «Russländische Föderation», «Zhonghua Renmin Gonghe-guo», «Republique Rwandaise») [7, S. 26].

Aber der Autor gebraucht verschiedene Präzedenzfälle in seinen lyrischen Texten. Im Werk «Der Untergang der Titanic» ist die weltbekannte Tragödie dargestellt [9]. Der Präzedenzfall «Der Untergang der Titanic» deutet dem Rezipienten daran. Durch diesen Präzedenzfall beurteilt H. M. Enzensberger die Errungenschaft des technischen Fortschrittes, der diese erschütternde Tragödie verursacht hat.

Daraus folgend ist zu betonen, dass die Allusion in den lyrischen Werken dieses Schriftstellers different auftritt. Hinsichtlich ihrer Funktionen beträgt die Anspielung fragmentär – 61 %, textbildend – 23 %, rekurrent – 16 %. Laut des impliziten Präzedenzwissens von H. M. Enzensberger sind folgende thematische Allusionen zu bestimmen: wissenschaftliche – 39,7 %, politische – 32,1 %, künstlerische – 19,2 %, publizistische – 3,2 %, dem öffentlichen Verkehr gehörende – 1,1 % und soziokulturelle – 1,1 %.

Die fragmentäre Allusion ist durch folgende Erscheinungsformen zu bestimmen: Präzedenznamen – 72,6 %, Präzedenzaussagen – 14,4 %, Präzedenzfälle – 13 %. Diese Allusionen stellen die vergangenen und gegenwärtigen Ereignisse gegenüber und weisen auf die ironische Einstellung von H. M. Enzensberger zu den bestimmten Problemen hin. Bezüglich der Thematik der fragmentären Allusion sind folgende Aspekte zu erwähnen: politische – 49,2 %, künstlerische – 32,4 %, soziokulturelle – 12 %, Aphorismen – 1,2 %, dem öffentlichen Verkehr gehörende – 1,2 %, biblische – 1 %, kontaminative Expresseme – 0,2 %.

Die textbildenden Allusionen sind durch Präzedenznamen – 70 %, Präzedenzaussagen – 20 %, Präzedenzfälle – 10 % charakterisiert. Die Präzedenznamen sind von H. M. Enzensberger bei der Textbildung bevorzugt. Die Thematik dieser Allusionen ist wissenschaftlich – 39,7 %, politisch – 32,1 %, künstlerisch – 19,2 %, publizistisch – 3,2 %, dem öffentlichen Verkehr gehörend – 1,1 %, soziokulturell – 1,1 %. Die textbildenden Allusionen stellen das Dasein nicht nur eines Menschen, sondern eines Volkes und sogar eines Staates dar. Damit bildet der Autor den Text sowohl inhaltlich als auch formell und drückt implizit und manchmal ironisch seine Ansichten.

Die rekurrenten Allusionen sind durch Präzedenzfälle – 88,4 % und Präzedenznamen – 11,6 % gekennzeichnet. Was den strukturellen Aspekt der rekurrenten Allusionen angeht, verzichtet H. M. Enzensberger dabei auf die Präzedenzaussagen. Thematisch sind die rekurrenten Allusionen auch begrenzt. Nur zwei Abarten treten auf: politische Allusionen – 88,8 % und künstlerische – 11,2 %.

In seinen lyrischen Werken rekurrent sind die Anspielungen an den zweiten Weltkrieg, den kalten Krieg und ihre Folgen usw. Es ist zu erschließen, dass der Autor die akuten, scharfen politischen Auseinandersetzungen in seinen lyrischen Werken zur Schau zu stellen versucht. Auch ist die Allusion an eine solche fortgeschrittene Epoche wie Renaissance rekurrent, die für H. M. Enzensberger als geistiges Vorbild der harmonischen Entwicklung galt.

Zusammenfassend ist zu unterstreichen, dass für die poetische Rede von H. M. Enzensberger die Anwendung der zahlreichen Allusionen typisch ist, die den Inhalt seiner lyrischen Werke und sein Präzedenzwissen implizieren. Strukturell betrachtend sind alle Erscheinungsformen der Allusionen eingesetzt, aber bevorzugt sind Präzedenznamen, denn diese Anspielungen sind genauer, appellieren an das deutliche Präzedenzwissen des Rezipienten und können erfolgreicher entschlüsselt werden. Die Andeutungen sind polifunktionell. Die Thematik der Allusionen ist in den lyrischen Werken von H. M. Enzensberger vielfältig. Diese thematische Vielfältigkeit weist auf sein umfangreiches Weltbild und tiefes Präzedenzwissen. Hinsichtlich der oben angeführten Statistik sind die politischen, wissenschaftlichen und künstlerischen Allusionen bevorzugt. Die poetische Rede von H. M. Enzensberger ist mit den Allusionen bereichert, aber manchmal wirkt es sogar überflüssig und erschwert das Verständnis des impliziten Inhalts, weil das angewandte Präzedenzwissen des Senders dem besitzenden Präzedenzwissen des Empfängers nicht entsprechen. Mit den Allusionen feuert H. M. Enzensberger den Leser zum indirekten Dialog an, wenn sich der Schriftsteller an das Präzedenzwissen seines Gesprächspartners wendet. Durch die Allusionen besinnt H. M. Enzensberger die postmoderne Realität und schätzt die gegenwärtigen politischen, kulturellen und sozialen Ereignisse ein. Der Schriftsteller legt den großen Wert auf die globalen ewigen Probleme der Menschheit. In seinem Weltbild sind Politik, technischer und wissenschaftlicher Fortschritt und seine Folgen, Künste und Globalisierung im Vordergrund.

Literaturverzeichnis

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И. В. Арнольд. – Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1999. – 444 с. ; Arnold I. V. Semantika. Stilistika. Intertekstualnost / I. V. Arnold. – Sankt-Peterburg : Izd-vo S.-Peterburgskogo un-ta, 1999. – 444 s.

2. Ермакова Е. В. Имплицитность в художественном тексте (на материале русскоязычной и англоязычной прозы психологического и фантастического реализма) / Е. В. Ермакова. – Саратов : Изд-во. Саратов. ун-та, 2010. – 200 с. ; Yermakova Ye. V. Implitsitnost v khudozhestvennom tekste (na materiale russkoyazychnoy i angloyazychnoy prozy psikhologicheskogo i fantasticheskogo realizma) / Ye. V. Yermakova. – Saratov : Izd-vo. Sarat. un-ta, 2010. – 200 s.

3. Ильин И. П. Постмодернизм. Словарь терминов / И. П. Ильин. – Москва : ИНИОН РАН, 2001. – 384 с. ; Ilin I. P. Postmodernizm. Slovar terminov / I. P. Ilin. – Moskva : INION RAN, 2001. – 384 s.

4. Новохачёва Н. Ю. Стилистический приём литературной аллюзии в газетно-публицистическом дискурсе конца XX – начала XXI веков : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Наталья Юрьевна Новохачёва ; Ставропольский государственный

университет. – Ставропол, 2005. – 284 с.; Novokhacheva N. Yu. Stilisticheskiy priem literaturnoy allyuzii v gazetno-publitsisticheskom diskurse kontsa XX – nachala XXI vekov : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 / Natalya Yurevna Novokhacheva ; Stavropolskiy gosudarstvennyy universitet. – Stavropol, 2005. – 284 s.

5. Соловьёва М. А. Роль аллюзивного антропонима в создании вертикального контекста (на материале романов А. Мердок и их русских перевод) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Марина Александровна Соловьёва ; Уральский государственный педагогический университет. – Екатеринбург, 2004. – 15 с.; Soloveva M. A. Rol allyuzivnogo antroponima v sozdanii vertikalnogo konteksta (na materiale romanov A. Merdok i ikh russkikh perevod) : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.20 / Marina Aleksandrovna Soloveva ; Uralskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet. – Yekaterinburg, 2004. – 15 s.

6. Цыренова А. Б. О классификации аллюзивных имен (на материале английского языка) / А. Б. Цыренова // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2010. – Вып. 7. – С. 13–19; Tsyrenova A. B. O klassifikatsii allyuzivnykh imen (na materiale angliyskogo yazyka) / A. B. Tsyrenova // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2010. – Vyp. 7. – S. 13-19.

7. Enzensberger H. M. Leichter als Luft. Moralische Gedichte / H. M. Enzensberger. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1999. – 131 s.

8. Enzensberger H. M. Mausoleum. Siebenunddreißig Balladen aus der Geschichte des Fortschritts / H. M. Enzensberger. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1975. – 125 S.

9. Enzensberger H. M. Untergang der Titanic / H. M. Enzensberger. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1978. – 114 s.

Стаття надійшла до редакції 5.06.2017

M. O. Marchenko

ALLUSION AS MEANS OF IMPLICATION OF THE CONTENT IN THE LYRIC COMPOSITIONS OF H. M. ENZENSBERGER

The functional aspect of allusion in the literary read of postmodernism is analyzed in the article, and namely in the lyric compositions by the famous represent of german postmodernism H. M. Enzensberger. The allusion is typical for the art speech, because the art of this period is perceived as an artistic code that carries implicit coded information. This information corresponds not only to a certain cultural paradigm of a linguistic person or a certain people, but also to humanity in general. The allusion is capable to the implication, compression of the content of the artistic piece of postmodernism, and even in rare cases leads to polysemy. Allusion has a clear component structure, functional characteristic and thematic classification. That's why the allusion is the representation of the precedent knowledge of the linguistic persona, it is divided by the structural components into a case name, precedent statement and case-law. The functional principle distinguishes text-making, fragmentary and recurrent allusions. On the theme of the allusive markers distinguish the following allusions: 1) artistic, 2) political, 3) social-cultural, 4) newspaper-journalistic 5) winged, 6) officially business, 7) biblical, 8) scientific, 9) contaminated expressems.

For the H. M. Enzensbergers artistic speech is characteristic the use of the allusion, as one of the means of implication of the content. To create an allusion, the author uses case names, situations, and statements, but prefers precedent names, because they can more accurately appeal to the case-law of the recipient. It is necessary to pay attention to multifunctional allusions. The thematic plan of allusions in the lyrical works of this writer is diverse, which indicates the rich picture of the world and the rich mental experience of H. M. Enzensberger. However, the widespread use of allusions leads to a complication of

understanding of the content, since the case-law of the addressee's knowledge may not always correspond to the knowledge of the recipient. The allusion induces the addressee to an implicit dialogue with the addressee, thus appealing to the case-law of his interlocutor. Turning to the allusion, H. M. Enzensberger tries to rethink the global problems of mankind. In his writings, he examines the influence of technological progress, science, politics, art, globalization of world processes on man, society and state. The emphasis is made on the idiosyncrasy and language personality, which is an indicator of language picture of world.

Key words: *postmodernism, picture of the world, implication, explication, allusion, linguistic person, precedent name, precedent statement, precedent-law.*

М. О. Марченко

АЛЮЗИЯ ЯК ЗАСІБ ІМПЛІКАЦІЇ ЗМІСТУ У ЛІРИЧНИХ ТВОРАХ Г. М. ЕНЦЕНСБЕРГЕРА

У статті аналізується функціональний аспект алюзії у художньому мовленні постмодернізму, а саме у ліричних творах яскравого представника німецького постмодернізму Г. М. Енценсбергера. Алюзія характерна для художнього мовлення постмодернізму, оскільки мистецтво цієї епохи сприймається як художній код, який несе у собі імпліцитну закодовану інформацію. Ця інформація відповідає не тільки певній культурній парадигмі мовної особистості або певного народу, а й людства взагалі. Алюзія здатна до імплікації, компресії змісту художнього твору постмодернізму та навіть у поодиноких випадках призводить до полісемії змісту. Алюзія має чітку компонентну структуру, функціональну характеристику та тематичну класифікацію. Оскільки алюзія є вербалізацією прецедентних знань певної мовної особистості, то за структурними компонентами вона поділяється на прецедентне ім'я, прецедентне висловлювання та прецедентну ситуацію. За функціональним принципом розрізняються текстотворчі, фрагментарні та рекурентні алюзії. За тематикою алюзивні маркери поділяються на наступні алюзії: 1) мистецькі, 2) політичні, 3) соціокультурні, 4) газетно-публіцистичні 5) крилаті, 6) офіційно-ділові, 7) біблізми, 8) наукові, 9) контаміновані експресемі.

Для художнього мовлення Г. М. Енценсбергера є характерним використання алюзії, як одного з засобів імплікації змісту. Для створення алюзії автор звертається до прецедентних імен, ситуацій та висловлювань. Однак надає перевагу прецедентним іменам, оскільки вони можуть точніше апелювати до прецедентних знань реципієнта. Слід звернути увагу на поліфункціональність алюзії. Тематичний план алюзії у ліричних творах цього письменника є різноманітним, що вказує на багатогранну картину світу та значний ментальний досвід Г. М. Енценсбергера. Але слід визначити, що інтенсивне використання алюзії призводить до ускладнення розуміння змісту, оскільки не завжди прецедентні знання адресанта можуть відповідати знанням реципієнта. Алюзія спонукає адресата до імпліцитного діалогу з адресантом, який звертається таким чином до прецедентних знань свого співрозмовника. Використовуючи алюзію, Г. М. Енценсбергер намагається переосмислити глобальні проблеми людства. У своїх творах він розглядає вплив технічного прогресу, науки, політики, мистецтва, глобалізації світових процесів на людину, суспільство та державу.

Ключові слова: *постмодернізм, картина світу, імплікація, експлікація, алюзія, мовна особистість, прецедентне ім'я, прецедентне висловлювання, прецедентна ситуація.*

УДК 821.161.2.09(477):929Николишин

О. В. Меленчук

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ ДМИТРА НИКОЛИШИНА

У статті вперше здійснено комплексний аналіз шевченкознавчої спадщини видатного письменника, літературознавця і видавця, колишнього учня професора С. Смаль-Стоцького – Дмитра Николишина. Акцентовано на його відомій науковій студії «Т. Шевченко. Історичні поеми», в якій автор подає власне наукове інтерпретування творів Т. Шевченка та визначено її місце в історії розвитку українського шевченкознавства. Крім того, виокремлено й громадсько-просвітницьку діяльність Д. Николишина, яка стосувалася осмислення й популяризування Шевченкових ідей на західноукраїнських землях в першій третині ХХ століття.

Ключові слова: публічний виступ, історичний, інтерпретація, науковий аналіз, пророк, національний, ідея.

В українському літературознавстві творчість письменника, літературознавця, критика, перекладача, видавця і педагога Дмитра Николишина (1884–1950) нині залишається малознаною й до кінця не вивченою. Народився Д. Николишин на Тернопіллі, вищу освіту здобув у Чернівцях, на філософському факультеті, де студіював українську мову і літературу під орудою С. Смаль-Стоцького. Після закінчення Чернівецького університету (1910) працював у Вижницькій, а відтак у Коломийській українських гімназіях, педагогічну діяльність поєднував із творчою та видавничою. Брав активну участь у суспільно-культурному житті українців, долучався до відзначення роковин пам'яті Т. Шевченка. Ще в студентські роки, починаючи із 1906 року, з часу вступу до університету, Д. Николишин захопився творчістю Т. Шевченка, до якої повсякчас апелював у житті. На це вказують його публічні виступи, публіцистичні статті та наукові праці, присвячені дослідженню Шевченкових творів. Зокрема, ювілейного 1914 р. в Коломиї, у видавництві Д. Николишина «Загальна Книгозбірня», побачили світ його праці «Козаччина в поезії Т. Шевченка» й «Т. Шевченко. Історичні поеми», присвячені аналізу Шевченкових творів, а відтак обидві були перевидані, зокрема перша – у 1929-му, друга – у 1921-му роках. У прикінцевих заувагах до праці «Т. Шевченко. Історичні поеми» Д. Николишин повідомляв, що планує здійснити й третій випуск своєї книжки, але цей задум так і не реалізувався. Слід зауважити, що упродовж трьох десятиліть у «Загальній книгозбірні» (1914–1942) було видано майже чотири десятки книжок. Примітно, що перші три випуски стосувалися творчості Т. Шевченка, у цьому ж видавництві надруковано працю О. Цісика «Політичні поеми («Три літа»» (1925).

Перегадом з'явилися виголошені Д. Николишином промови й реферати, зокрема окремою брошурою «Пророк і ми» (1929), у періодичних виданнях виступи «Між поетом і царем» (1932), «В Тарасові дні» (1932), «У 90-ліття „Заповіту”» (1935), «Літа з сімками (7) у житті поета» (1937), «Шевченко-маляр» (1938) тощо.

Помітне зацікавлення шевченкознавчою спадщиною Д. Николишина спостерігається на початку 90-х рр. ХХ ст. й часткове її висвітлення міститься головно у публікаціях науково-популярного характеру М. Герасиміва й Д. Панчишина. На актуальних аспектах шевченкознавчої проблематики праць дослідника акцентує професор Б. Мельничук у Шевченківській енциклопедії (Т. 4). Та все ж нині є потреба у

новому прочитанні шевченкознавчих праць Д. Николишина, комплексному систематичному їх аналізу й об'єктивному поцінуванню.

Вміти прочитувати тексти Т. Шевченка, пояснювати й інтерпретувати їх – так навчали осмислювати творчість поета в Чернівецькому університеті на початку ХХ століття. Не дивно, що наукове студіювання творчості Т. Шевченка для багатьох колишніх студентів стало справою життя. У своєму «Життєписі» колишній студент і письменник І. Дощівник занотовував: «Омельян Цісик (як і Святослав Лакуста, Дмитро Николишин, Микола Павлусевич, Іван Дощівник) належить до тих кращих українців, що вийшли з-під руки професора доктора Смаль-Стоцького» [1, с. 66]. Примітно, що погляди Д. Николишина на творчість Т. Шевченка викристалізувалися не тільки під впливом професора С. Смаль-Стоцького, а й в оточенні найближчих товаришів-однодумців – В. Сімовича й О. Цісика, які пізніше згадуватимуть письменника у своїх мемуарах. В. Сімович, розповідаючи про університетський «Гурток кобзарознавства» (насправді такої назви не існувало, автор навмисно її придумав), високо оцінював роботу колишніх його членів та зазначав, що й пізніше, вже поза університетськими стінами, робота над творами Т. Шевченка безперервно кипіла: «Із українського семінара професора Стоцького вийшов і Д. Николишин, що, скінчивши університет, покинув Буковину й перенісся до Коломиї. Але ж і він не позбувся „інтерпретаторської жилки“, винесеної з Чернівців. У своїй „Загальній Книгозбірні“ він, мабуть, перший із нас видав історичні поеми Шевченка з дуже гарними поясненнями (2 видання – 1921 р.). Чи була спроба закласти і в Коломиї „Гурток“, мені не відомо. Але ж, коли 1921 р. я в Коломиї зустрівся в домі Николишина з Цісиком, дуже діяльним членом кіцманського „Гуртка“, з дискусії, що почалася з приводу мого видання „Кобзаря“ для народу, я набрав вражіння, що і в Коломиї йде дуже жвавий обмін думок у справі розуміння Шевченкових творів, і то між учителями, колишніми чернівецькими студентами» [8, с. 81].

Відомо, і на цьому неодноразово наголошували учні С. Смаль-Стоцького, що велика увага приділялася розбору поезії на історичну тематику, яка відкривала широкі горизонти пізнання національно-політичного світогляду Т. Шевченка. Це не могло не відбитися на подальших студіях випускників університету. З огляду на це, відверта залюбленість у літературу, а головне отримані знання із лекцій професора С. Смаль-Стоцького, спонукали Д. Николишина продовжувати осмислювати глибокий зміст поезій Т. Шевченка, і як наслідок плідної роботи побачили світ друком кілька ґрунтовних наукових розвідок дослідника.

Року 1914-го, у зв'язку з появою двох шевченкознавчих праць Д. Николишина, він офіційно заявить про себе в літературознавстві як про вдумливого і допитливого дослідника поетичної спадщини Кобзаря. Ці видання одразу викликали інтерес як серед науковців, так і широкого кола читачів. Підтвердженням цього є відгуки та схвальні рецензії у тогочасній пресі. Наприклад, І. Чепига в рецензії на «Історичні поеми Тараса Шевченка зі вступом і поясненнями Николишина» (1914), вміщеній в «Ілюстрованій Україні», зазначав, що «книжка не носить виразного ювілейного характеру, вона не обчислена лиш на часове існування, але складена вона незвичайно вміло і зі знанням предмету, що забезпечує її тривалу вартість. [...] Вартість книжки полягає головне в тому, що вона внесе в нашу суспільність розуміння Шевченкових творів, якого, на жаль, у нас так мало» [10, с. 151]. Колега по творчому цеху, дослідник творчості Т. Шевченка Д. Лукіянович у газеті «Діло» (1914) відгукувався про працю Д. Николишина так: «Сеї книжки не можна не то промовчати, але й збути кількома фразами. Вона гідна особливої уваги. [...] Ся книжка написана з потрібним знанням, отже й дає читачеві, особливо нашій молодіжці, позитивне знання замість кількох

загальних, а то і пустих фраз, якими нераз послужуються, говорячи про Україну, її любов і про Шевченка... [2, с. 3]. А педагог І. Ющишин, окрім літературного значення, відзначав і педагогічну вартість книжки, яка може використовуватися у школі як дидактичний підручник. Та й сам автор у вступному слові до другого видання зазначав, що книжка мала стати в нагоді насамперед шкільній молоді, якій адресувалася.

Високу оцінку працям Д. Николишина знаходимо на сторінках сучасної «Шевченківської енциклопедії», зосібна Б. Мельничук, характеризує студію «Козаччина в поезії Т. Шевченка» справедливо зауважив, що автор «переконливо довів, що в спадщині поета художньо трансформувалися фактично всі етапи героїчно-трагедійної історії українського козацтва, починаючи від його заснування і завершуючи зруйнуванням Запорозької Січі 1775» [3, с. 553]. На переконання Б. Мельничука, друга праця Д. Николишина «Т. Шевченко. Історичні поеми» «за „технологією” розгляду Шевченкових творів [...] випереджала книжку його вчителя С. Смаль-Стоцького «Т. Шевченко. Інтерпретації» (1934) та пізніші від неї „Коментарі” Ю. Івакіна» [3, с. 554].

За змістом й композиційною структурою історико-літературна праця Д. Николишина «Т. Шевченко. Історичні поеми» 1914-го й 1921-го років видання умовно складається з двох частин: у першій подано науковий апарат, друга – містить твори Т. Шевченка. Приміром, видання 1914 року має дещо спрощений вигляд. У п'яти основних розділах («Коли і які історичні поеми написав Шевченко», «З яких джерел черпав Шевченко свої історичні відомости», «Як уявляв собі Шевченко козащину», «Історична основа поем», «Замітки до поодиноких поем») автор запропонував власне розуміння й осмислення восьми творів Т. Шевченка на історичну тематику: «Іван Підкова», «Гамалія», «Тарасова ніч», «Вибір гетьмана» («У неділеньку у святу») (насправді в Шевченка – «У неділеньку у святу»), «Здача Дорошенка» («Заступила чорна хмара») (у Т. Шевченка – «Заступила чорна хмара»), «Іржавець», «Чернець», «Швачка», причому всі називає поемами, навіть вірші «Іван Підкова», «У неділеньку у святу» й «Швачка». Друге видання праці (1921 року) в цілому дублює попереднє, однак автор доповнює його розгорнутим коментарем до вищезгаданих та вводить ще два – поезію «Буває, в неволі іноді згадаю...» й поему «Невольник». Зробив автор поправки і в науковій частині. Замість розділу «Як уявляв собі Шевченко козащину» на останню позицію виніс «Суцільний погляд на історичні поеми Шевченка».

Своєрідним ключем, заспівом до праці Д. Николишина стали цитовані автором рядки із послання "І мертвим, і живим...". З'ясовуючи питання часу й обставин написання творів на історичну тематику, Д. Николишин простежує головні вузлові етапи розвитку Шевченкової творчості, визначаючи при цьому динаміку зростання інтересу поета до історичного минулого України. Це, зокрема, період творчих пошуків до початку виходу «Кобзаря», відтак перебування в Україні після тривалої розлуки з рідною землею та період заслання Т. Шевченка. Як зауважує дослідник, злам у свідомості поета був пов'язаний із його візитом в Україну 1843 року, який негативно позначився насамперед на його внутрішньому стані: «Поет побачив, що на Україні політична, економічна й національна неволя, та що ніякої надії на краще не може бути, бо „там чорт ма людей; німці прокляті, більш нічого”. [...] Страшний роздавлюючий контраст між славною бувальщиною, якою вона уявлялася поетови, а підлою, поганою дійсністю, яку бачив на Україні, зазначився зміною в його думках про деякі історичні особи й факти, як от про Богдана Хмельницького, і ту зміну бачимо в дальших його поемах» [12, с. IV]. Д. Николишин веде до того, що твори Т. Шевченка періоду «трьох літ» мають виразне політичне забарвлення, бо «поет не вертає більше до героїської козацької доби; його душу томлять фатальні похибки Хмельницького, які завели

Україну в московську неволю, та згадки про кривди заподіяні москалями українському народови» [6, с. IV]. Нагадаємо, що цей аспект у творчості Т. Шевченка окремо розглянув О. Цісик у праці «Політичні поеми («Три літа») (1925).

У період заслання тема історичного минулого у творчості поета набуває виразніших рис і стає стрижневою. Д. Николишин з'ясовує питання впливів та джерельну базу, що дозволили поетові утвердити й здійснити переспів історичної правди, яка за своєю внутрішньою природою мала чимало суперечливих моментів. У широкій лектурі Т. Шевченка фіксувалися ґрунтовні історичні праці – «Історія Русів», «История Малой России» Д. Бантиш-Каменського, «История Малороссии» М. Маркевича, на думку Д. Николишина, вони й допомогли поетові розібратися у багатьох складних історичних питаннях, а це взаємовідносини поляків і українців за часів польсько-литовського панування, а відтак періоду козаччини. Проте, ретельно прочитуючи згадані праці, дослідник висновує, що Т. Шевченко не все приймав і не в усьому йшов за авторитетними джерелами. Показовими є погляди поета щодо постатей Б. Хмельницького, П. Дорошенка, І. Мазепи. На відміну від тодішньої офіційної історичної думки, Т. Шевченко, у поясненнях Д. Николишина, з «крайною неохотою» відноситься до Б. Хмельницького, однак автор одразу робить уточнення й переконує, що «хибно було б думати, що Хмельницщина таки цілком не займала поета та що він, одвернувшись від Богдана, знехтував і його велике діло. Що воно так не є, про те свідчить нам історична картина «Дари Богданові і Українському народови», поміщена між іншим 6-и малюнками в альбомі «Живописна Україна», виданім в Петербурзі 1844. Вона представляє світлу хвилю в історії України, коли Україна, скинувши з себе польське ярмо, стала могутньою, незалежною державою і приймала в гетьманській столиці, в Чигирині, посольства чужих держав, що бажали заключити з нею союз» [12, с. XV]. Натомість Д. Николишин наводить у приклад оцінки діяльності українських гетьманів П. Дорошенка й І. Мазепи Т. Шевченком на відміну від поданих їм характеристик в «Історії Русів», працях Д. Бантиш-Каменського і М. Маркевича, в яких вельми неприхильно розцінювалася політика обох гетьманів. Д. Николишин називає причини Шевченкового захоплення обома історичними посталями, бо насправді «поет любить тих, що боролися за політичну самостійність рідного краю, а ненавидить тих, що ту самостійність занапали, бо власть мали на те, щоб самим панувати та маєтки й почести збирати, все одно чи з польської, чи з московської ласки. [...] До перших належить „дурний Самойлович”, Скоропадський, Брюховецький, до других такі, як Тетеря, Ханенко...» [12, с. XVIII]. От якраз в П. Дорошенкові й І. Мазепі, вказує дослідник, Т. Шевченко вбачав борців за політичну незалежність України. «Зі „Здачі Дорошенка” віє любов'ю до сього козацького гетьмана, – пояснює Д. Николишин. Поет зрозумів ціль його діяльності. При помочи турецькій зєдинити Україну під одною гетьманською булавою і визволити її з-під польської й московської опіки. Він боронився до останку і тільки те, що жаль України йому було і що бачив, що вражої сили не розсипле, спонукали його здатися Самойловичеві. От через те він милий поетові. Так само зрозумів він змаганя Мазепи. Він бачив причину полтавської трагедії з 1709 р. в тій обставині, що провідники народу не вміли одностайне стати та не поєднали гетьмана (Мазепу з хвастовським полковником (Палієм)). Якби се було сталося, „пожали б пшениченьку” – достали б Полтаву, а тим самим скинули б московське ярмо з народу. Січ існувала б, а з нею і незалежність України» [12, с. XVIII]. Д. Николишин підкреслив правдивість суджень Т. Шевченка стосовно згаданих гетьманів і наголосив на незвичайній здатності поета дошукуватися історичної правди. Ясна річ, означене Д. Николишиним органічно вписувалося і в його концепцію сприйняття історичного минулого, бо ж праця про історичні твори

Т. Шевченка стала однією з причин розправи сталінських опричників як над самим автором, так і тими, хто читав цю розвідку й отримав по 25 років заслання. Йдеться, зокрема, про групу студентів Чернівецького університету, котрих на початку 1950-х років засудили радянські каральні органи.

Про добре розуміння Д. Николишином історії України свідчить розділ, в якому він з'ясовує питання історичної основи Шевченкових творів. Автор заглиблюється в перипетії історичного минулого, виявляє себе як історик і дає оцінку подіям XVI–XVIII століття. Наче художник, дослідник малює картину важкого становища України, починаючи від Люблінської унії (1569) і закінчуючи ліквідуванням Гетьманщини, повстанням гайдамаків (Коліїщина) й зруйнуванням Січі. На цій основі автор пропонує власну рецепцію виокремлених для розгляду творів Т. Шевченка.

Окрім наукового студіювання творчості Т. Шевченка, Д. Николишин як педагог прищеплював любов до слова Кобзаря не тільки у шкільному середовищі, а й традиційно підтримував заходи зі вшанування пам'яті поета, на яких неодноразово виголошував глибокі за змістом промови, присвячені Шевченковій творчості. Організоване 1929 року Коломийською громадою Шевченківське свято супроводжувалося виступом Д. Николишина з промовистою назвою «Пророк і ми» [6], який того ж року з'явився окремою брошурою. Відштовхуючись від подій минулого, Д. Николишин без найменшого страху відкрито говорив про проблеми розвитку української державності. А головне про багатовікове підневільне становище України, відлік якого сягає періоду розпаду княжої держави. Те, про що вів мову Д. Николишин, мало особливо небезпечний характер як у панській Польщі, де з'явилася брошура, а особливо у Радянському Союзі, який продовжував політику самодержавства стосовно України, до того ж не без участі самих українців, отих «запроданців», про яких писав Шевченко.

Вбачаючи у Шевченкові пророка, Д. Николишин, як і його сучасник В. Щурат, а згодом і О. Пріцак, асоціював поета із старозавітним пророком Ієремією, що на думку, сучасного шевченкознавця Є. Нахліка, вимагає обережності, бо насправді «немає підстав зводити Шевченка як національного пророка до розпачливого Єремії» [4, с. 5]. Проте у Д. Николишина таке порівняння має радше підсилювальний характер, що підкреслює роль поета, бо «ніхто не збагнув глибини трагізму історичного життя укр[аїнського] народу так докладно й болючо, як Шевченко» і «такого різкого, безоглядного, а все ж таки подиктованого глибокою любов'ю слова правди на Україні ще не чули» [5, с. 2], – йдеться у публікації дослідника «В Тарасові дні» (1932).

Показово, що шевченкознавчі матеріали Д. Николишина об'єднані однією темою, стрижнем якої є авторське обґрунтування спричиненості споконвічного скрутного становища України в контексті європейського простору: «[...] Дістав укр[аїнський] народ важке завдання, бути посередником між Заходом і Сходом, а з тим також і заборолом європейської культури перед дикими ордами азійських кочовиків, що зробили собі через його степи й лани шлях на захід, зазначаючи його потоками крові й пожарищами. І сповнив він важливе завдання: захистив західних сусідів. Але ж у кровавих довговікових боях розтратив свою свіжу силу, загубив колишню блискучу славу, пороздаровував свої здорові віти – княжі, боярські, міщанські й козацькі роди – на щепи для чужих пеньків, а сам, обідраний, голий і закріпощений, лишився «на сміх людям, в наругу сусідам»...[5, с. 2]. Підкреслюючи Шевченкове далекоглядне прозирання в майбутнє, Д. Николишин переконував людей у важливості щорічних вшанувань пам'яті Т. Шевченка, бо «свято Поета повинно стати днем обрахунку нашої національної совісті, чи й наскільки сповнили ми та й сповняємо свої національні обов'язки; пам'ять про його муки повинна усунути з наших душ трусливість та

малодушність, а на те місце влити в нас бадьорого духа, а його ідеали мусять перетопити нас усіх без різниці стану й віку в одноцільну, з'єднану громаду й заставити до впертої плянкової праці на всіх царинах нашого національного життя» [5, с. 2].

Наукове інтерпретування творів Т. Шевченка на історичну тематику, з одного боку, а з іншого – громадсько-просвітницька діяльність в осмисленні й популяризуванні Шевченкових заповітних ідей, складають цілісний портрет Д. Николишина-шевченкознавця, який належить до гідних продовжувачів традицій чернівецької шевченкознавчої школи.

Список використаної літератури

1. Доцівник І. Життєпис. Вибрані твори / І. Доцівник ; упоряд. І. Грушковський. – Вижниця : Черемос, 2006. – 208 с. ; Doshchivnyk I. Zhyttiepys. Vybrani tvory / I. Doshchivnyk ; uporiad. I. Hrushkovskiyi. – Vyzhnytsia : Cheremosh, 2006. – 208 s.

2. Лукіянович Д. Рец. на кн. : Історичні поеми Тараса Шевченка зі вступом і поясненнями Дмитра Николишина (Коломия, 1914) : / Д. Лукіянович // Діло. – 1914. – Ч. 44. – 27 лютого. – С. 3 ; Lukiianovych D. Rets. na kn. : Istorychni poemu Tarasa Shevchenka zi vstupom i poiasnenniamy Dmytra Nykolyshyna (Kolomyia, 1914) : / D. Lukiianovych // Dilo. – 1914. – Ch. 44. – 27 liutoho. – S. 3.

3. Мельничук Б. Николишин Дмитро Васильович / Б. Мельничук // Шевченківська енциклопедія : в 6-ти т. / редкол. : М. Г. Жулинський та ін. – Київ, 2013. – Т. 4 : М–Па. – С. 553–554 ; Melnychuk B. Nykolyshyn Dmytro Vasylovych / B. Melnychuk // Shevchenkivska entsyklopediia : v 6-ty t. / redkol. : M. H. Zhulynskiyi ta in. – Kyiv, 2013. – T. 4 : M–Pa. – S. 553–554.

4. Нахлік Є. Пророцтво у Шевченковій поезії / Є. Нахлік // Шевченкознавчі студії : зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 18. – С. 3–13 ; Nakhlik Ye. Prorotstvo u Shevchenkovii poezii / Ye. Nakhlik // Shevchenkoznavchi studii : zb. nauk. prats. – 2015. – Vyp. 18. – S. 3–13.

5. Николишин Д. В Тарасові дні / Д. Николишин // Самостійна Думка. – 1932. – 5 березня. – Ч. 3. – С. 1–3 ; Nykolyshyn D. V. Tarasovi dni / D. Nykolyshyn // Samostiina Dumka. – 1932. – 5 bereznia. – Ch. 3. – S. 1–3.

6. Николишин Д. Пророк і ми. Промова на свято Тараса Шевченка / Д. Николишин. – Коломия, 1929. – 16 с. ; Nykolyshyn D. Prorok i my. Promova na sviato Tarasa Shevchenka / D. Nykolyshyn. – Kolomyia, 1929. – 16 s.

7. Сирота Л. Видання творів Тараса Шевченка і праць про нього у Галичині 1914 р. / Л. Сирота // Вісник Львівського університету. Серія : мистецтвознавство. – 2014. – Вип. 15. – С. 202–210 ; Syrota L. Vydannia tvoriv Tarasa Shevchenka i prats pro noho u Halychyni 1914 r. / L. Syrota // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia : mystetstvoznnavstvo. – 2014. – Vyp. 15. – S. 202–210.

8. Сімович В. Гурток Кобзарознавства / В. Сімович // Сімович В. Праці у 2-х т. / упоряд. Л. Ткач, О. Івасюк за участю Р. Пилипчука, Я. Погребенник ; передм. Ф. Погребенника. – Чернівці : Книги–XXI, 2005. – Т. 2 : Літературознавство. Культура. – С. 78–81 ; Simovych V. Hurtok Kobzaroznavstva / V. Simovych // Simovych V. Pratsi u 2-kh t. / uporiad. L. Tkach, O. Ivasiuk za uchastiu R. Pylypchuka, Ya. Pohrebennyk ; peredm. F. Pohrebennyka. – Chernivtsi : Knyhy–KhKhI, 2005. – T. 2 : Literaturoznnavstvo. Kultura. – S. 78–81.

9. Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації / С. Смаль-Стоцький ; передм., заг. ред., приміт. В. І. Пахаренко. – Черкаси : Брама. Видавець Вовчок О. Ю., 2003. – 376 с. ; Smal-Stotskiyi S. T. Shevchenko. Interpretatsii / S. Smal-Stotskiyi ; peredm., zah. red., prymit. V. I. Pakharenko. – Cherkasy : Brama. Vydavets Vovchok O. Yu., 2003. – 376 s.

10. Чепига І. Рец. на кн.: Історичні поеми Тараса Шевченка зі вступом і поясненнями Николишина. – Коломия, 1914. – 56 С. – (Загальна книгозбірня. Ч. 1) / І. Чепига // Ілюстрована Україна. – 1914. – Ч. 9. – 15 мая. – С. 151; Черуґа І. Rets. na kn.: Istorychni poemu Tarasa Shevchenka zi vstupom i poiasnenniamy Nykolyshyna. – Kolomyia, 1914. – 56 S. – (Zahalna knyhozbirnia. Ch. 1) / І. Черуґа // Ілюстрована Україна. – 1914. – Ч. 9. – 15 maia. – S. 151.

11. Шевченко Т. Історичні поеми / Т. Шевченко; пояснив Д. Николишин. – 2-е вид., доп. – Коломия: Накладом «Заг. Книгозбірні», 1921. – 145 с.: портр. – (Загальна Книгозбірня; Ч. 1); Shevchenko T. Istorychni poemu / T. Shevchenko; poiasnyv D. Nykolyshyn. – 2-e vyd., dop. – Kolomyia: Nakladom «Zah. Knyhozbirni», 1921. – 145 s.: portr. – (Zahalna Knyhozbirnia; Ch. 1).

12. Шевченко Т. Історичні поеми / Т. Шевченко, зі вступом і приміт. Д. Николишина. – Коломия, 1914. – 26 с. – (Загальна Книгозбірня; Ч. 1); Shevchenko T. Istorychni poemu / T. Shevchenko, zi vstupom i prymit. D. Nykolyshyna. – Kolomyia, 1914. – 26 s. – (Zahalna Knyhozbirnia; Ch. 1).

13. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 12-ти т. / Т. Шевченко; редкол.: М. Г. Жулинський та ін. – Київ: Наук. Думка, 2001. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – 784 с.; Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv u 12-ty t. / T. Shevchenko; redkol.: M. H. Zhulynskiy ta in. – Kyiv: Nauk. Dumka, 2001. – Т. 1: Poeziia 1837–1847. – 784 s.

Стаття надійшла до редакції 01.06.2017

O. V. Melenchuk

SHEVCHENKO STUDIES OF DMYTRO NYKOLYSHYN

This article highlights the problem of a complex analysis of Shevchenko studies heritage of Dmytro Nykolyshyn, outstanding writer, literary critic and publisher, former student of professor Smal-Stotsky. Emphasis is placed on his famous scientific study “T. Shevchenko. Historical poems”, which can be found in two editions and in which the author presents his own scientific interpretation of Shevchenko’s poems. In particular, historical and literary work of D. Nykolyshyn, 1914 and 1921 years edition conditionally consists of two parts from a viewpoint of content and composite structures: a scientific apparatus is presented in the first part of work; the second part contains Shevchenko’s poems.

For example, 1914 edition is a bit simplified. In five main chapters (“Which historical poems are written by Shevchenko and when was it”, “In which sources Shevchenko found historical information”, “How did Shevchenko imagine Cossack-dom?”, “Historical basis of poems”, “Notes to some poems”) the author presented his own understanding and interpretation of eight Shevchenko’s historical themes poems: “Ivan Pidkova”, “Gamalia”, “The night of Taras”, “The election of hetman” (“On Sunday sacred”) (actually Shevchenko’s title - “On Sunday sacred”), “Doroshenko’s surrender” (“Black cloud covered white one”) (Shevchenko’s title - “Black cloud covered white one”), “Irzhavets”, “Monk”, “Seamstress”, moreover he called all of these compositions poems, even poetry “Ivan Pidkova”, “On Sunday sacred”, “Seamstress”. The second edition of this work (1921) generally duplicates a previous one, however the author supplements it with expanded commentary to mentioned compositions above and adds two more – poetry “In captivity sometimes I remember” and poem “Captives”. The author also made amendments in the scientific part of work. Instead of a chapter “How did Shevchenko imagine Cossack-dom?” he put on last position “General view of Shevchenko’s historical poems”.

In conclusion, in this work author finds out influence question and source base, which allowed him to make and establish a rehash of historical truth, which had a lot of disputed issues. D. Nykolyshyn also examines issues of historical foundations of Shevchenko’s poems.

In particular, he took part in social and educational activities, has traditionally supported events of poet's commemoration, delivered speeches dedicated to Shevchenko's creativity. In conclusion, it is proved that D. Nykolyshyn's materials of Shevchenko studies are united by one theme; its core is the author's justification of causing primordial predicament of Ukraine in the context of European space. Accordingly, scientific and public-educational activities of D. Nykolyshyn are mainly concentrated in understanding and popularization Shevchenko's ideas on Western Ukraine in the first third of the 20th century.

Key words: *public speaking, historical, interpretation, scientific analysis, prophet, national, idea.*

УДК 821.111-31.09Бредбері М.

**Н. І. Назаренко,
А. В. Гриценко**

ЄВРОПА НА ТЛІ «КІНЦЯ ІСТОРІЇ» В РОМАНІ МАЛКОЛМА БРЕДБЕРІ «ПРОФЕСОР КРИМІНАЛЕ»

У статті досліджено європейські реалії кінця ХХ століття, художню візію яких презентовано в романі М. Бредбері «Професор Кримінале». Розглянуто питання хронотопу, соціальної, національної та культурної ідентичності представників двох різних епох – тоталітарної та посттоталітарної Європи.

Ключові слова: *тоталітаризм, хронотоп, мотив подорожі, філософ, журналіст, постмодерністська свідомість, деконструктивізм, ідеологія, епоха.*

Постановка проблеми. Малколм Стенлі Бредбері (1932–2000) – англійський письменник, драматург, телесценарист, автор кількох важливих робіт з історії та теорії літератури, розробник теорії сучасного роману. Своєрідність підходу Бредбері до оцінки жанрових змін роману носить історико-літературний характер, він досліджує змістово-сміслову зміну роману від зародження до останніх десятиліть, трансформацію його жанрової форми. Погляди Бредбері виражені в ряді теоретичних робіт («Що таке роман?» (1969), «Соціальний контекст сучасної англійської літератури» (1971), «Можливості: Есе про стан роману» (1973), «Сучасний світ: десятеро великих письменників» (1988) та ін.), позиція письменника зіграла велику роль у формуванні роману 1980–1990-х років. Його провідні художні твори: «Їсти людей недобре» («Eating People Is Wrong», 1959), «Історична особистість» («The History Man», 1975); «Крок на Захід» («Stepping Westward», 1965); «Обмінні курси» («Rates of Exchange», 1983); «Професор Кримінале» («Doctor Criminale», 1992); «До Ермітажу» («To the Hermitage», 2000) поєднують в собі реалістичні тенденції та риси постмодерністської поетики.

В поле зору митця потрапили явища, що впливають на формування свідомості сучасної людини. Темою багатьох романів М. Бредбері стають різні суспільні процеси, роблячи творчість англійського автора гостро актуальною. Проблема глобального інформаційного впливу на людину через зростання темпів суспільного розвитку стає центральною в романах М. Бредбері. Телебачення, засоби масової інформації, глобальність ідеологічних напрямків, хибність людських установок створюють новий

тип суспільного мислення, характерний для порубіжжя ХХ–ХХІ століть, що, на думку британського митця, посилює трагізм та самотність існування людини в наш час. Іронічно осмислюючи реалії сьогодення, Бредбері показує втрату людиною власних коренів, поглядів, світоглядних позицій і навіть Батьківщини, що, власне, і відбувається з головним героєм роману «Професор Кримінале». Виходячи з необхідності подальшого теоретичного дослідження всіх тем та аспектів творчого доробку сучасного британського письменника М. Бредбері, **актуальним** є всебічне аналітичне вивчення його романів і їхні образна проблематика зокрема.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній англістиці увага приділялася класикам ХІХ–ХХ століть, а письменники, що залишилися «в їхній тіні», вивчалися мало і, скоріше, були предметом літературної критики, ніж академічного літературознавства. Більшість наукових праць, присвячених творчості письменника, акцентували на аналізі специфіки його індивідуальної художньої манери (І. Дробіт [1], Н. Сизоненко [5], О. Чернявська [6]). Так, наприклад, І. Дробіт аналізує романи М. Бредбері «До Ермітажу» та «Професор Кримінале» з точки зору репрезентації історичного минулого в художній літературі та наголошує на тому, що провідним мотивом цих творів є артикуляція власної точки зору на спосіб пізнання історії. Н. Сизоненко також розглядає приналежність більшості романів Бредбері до історіографічної метапрози. О. Чернявська досліджувала дві сторони творчої діяльності Малькольма Бредбері – як критика і науковця, який вивчав сучасні тенденції літературного розвитку, і як письменника, який в своїй творчості намагався відобразити мінливість світу ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Відомий роман Малькольма Бредбері «Професор Кримінале» (1992) демонструє своєрідну панораму політичного та літературного життя країн Європи кінця ХХ століття. Відтак метою нашого дослідження є аналіз художнього образу Європи останньої декади минулого століття, який презентовано в вищезазначеному романі.

Основою сюжету роману стає подорож героя-наратора Френсіса Джея, молодого британського журналіста, в пошуках справжньої інформації для сценарію до телепередачі про видатного філософа сучасності Басло Кримінале. Роман починається з забавного епізоду, присвяченого церемонії Букерівської премії, яка проходила зовсім не так, як очікував Джей. Він з подивом помічає, що власне література, як мистецтво слова, не має практично ніякого відношення до цього офіціозу: «*It took a while to realize I had seriously misjudged the whole occasion. The fact is, at the Booker, the glitterati are not the literati at all*» [7]. Джей досить несподівано для себе змінює ампулу – з журналіста перетворюється на автора сценарію до телепрограми. В художньому просторі роману Басло Кримінале і Френсіс Джей, який намагається взяти у філософа інтерв'ю, долають сотні тисяч кілометрів, подорожуючи по всьому світу. Опис подорожей по мінливій Європі створює панораму суспільного життя. І тому письменник окреслює той хронотоп, який найбільш відповідає його задумові. Географія просторових меж у творі, де стрімко розгортається дослідження наратора Джея, визначена автором доволі обширно: ресторани Австрії, вілла в Італії, готелі Угорщини та Швейцарії. Часові межі роману включають останню декаду ХХ століття. У контексті філософії постмодерну хронотоп – це «єдиний «простір-час», який виникає в процесі взаємодії оповідача з тими подіями, про які розповідається в наративі.

Як вже було зазначено, події роману відбуваються в кінці ХХ століття, зокрема, Френсіс Джей так характеризує той період: «... *this particular Booker Prize happened to fall right in the lull or dark hollow between the Entrepreneurial Eighties and the Nervous, Nebulous, Nailbiting Nineties*» [7] – «ця особлива церемонія Букерівської проходила якраз

в період темної порожнечі між підприємницькими вісімдесятими і нервовими, туманними дев'яностими» (тут і далі переклад наш – Н. Н.). Тільки що минув 1989 рік, бурхливо закінчується існування соціалістичних країн: демонтаж Берлінської стіни, оксамитові революції в колишньому соцтаборі, апогей гласності в СРСР, який доживає свої останні терміни. Європа об'єднується і знебарвлюється, а нафтові шейхи вже усвідомили себе її новими господарями. Старий Світ живе в атмосфері тотального переділу, що породжує розгубленість і страхи навпіл з зухвалими сподіваннями. «*It was now Bush and not Reagan who presided over the golf-courses and budget deficits of the United States; but on the throne of Britain Margaret Thatcher was still in power, and in the Soviet Union Mikhail Gorbachev still survived, the great architect of the age of glasnost and perestroika. Right across Eastern Europe the statues fell and the busts tumbled, of Lenin and Stalin, Ceausescu and Hoxha, now scrap metal, wasted history*» [7] – «Тепер Буш, а не Рейган, головував на гольф-курсах і дефіциті бюджету Сполучених Штатів; але на троні Великобританії Маргарет Тетчер була все ще в силі, і в Радянському Союзі Михайло Горбачов досі виживав, великий архітектор епохи гласності і перебудови. По всій Східній Європі статуї Леніна і Сталіна впали і бюсти Чаушеску і Ходжі звалилися, стали тепер металобрухтом, сміттям історії». Саме в цей час зароджується інтернаціональний проект країн-учасниць Спільного ринку, який став прообразом сучасного Європейського Союзу. Пішла в минуле комуністична ідеологія і з'являється новий євро-світ. Скептичний інтелектуал іронічно зазначає: «... ось тільки уточнити б, де Європа починається і де закінчується».

В пошуках видатного філософа Френсіс Джей спочатку іде до столиці Австрії, «*baroque and deceptive*» (барочного та оманливого) Відню, який пах імбиром та кавою. «*Vienna was evidently a place where one thing quickly turned into something quite different. <...>. As we moved along the city boulevards, fresh flights of architectural theatre stood everywhere. Grim Gothic sat side by side with sprightly Jugendstil, white and gold baroque looked benignly across the street at pink postmodernism. Gaiety confronted virtue*» [7] – «Відень, вочевидь, це місце, де одна річ швидко перетворюється на щось зовсім інше. <...>. Коли ми рухалися вздовж міських бульварів, скрізь спостерігали різні сцени архітектурного театру. Похмура готика межувала пліч-о-пліч з бадьорим Арт Нуво, білий і золотий бароко лагідно поглядав через вулицю на рожевий постмодерн. Веселощі протистояли доброчесності».

В Угорщині, другій європейській країні, куди потрапляє Джей, часто згадували фатальний 1956 рік, коли Радянський Союз не дозволив уряду Імре Надя провести реформи і радянські танки ввійшли до Будапешту. Саме в тому році молодий, але вже досить відомий філософ Басло Кримінале мав зробити свій вибір між відданістю комуністичній ідеології та прихильністю західним, демократичним ідеалам. Болгарин за походженням, угорець за паспортом і громадянин всесвіту за самовідчуттям, Кримінале став просто ідеальним філософом в епоху, коли зламалися ідейні та національні бар'єри. Його філософія, яка визначилася в принциповій полеміці зі стовпом екзистенціалізму Мартіном Хайдеггером, співзвучна теперішнім часам, які в своїй промові на італійському конгресі Кримінале порівняв з плаванням по Атлантиці без карти: залишитися б в живих, «а вже потрапити в порт призначення і не мрій». Тому комуністична влада Угорщини дозволяла Кримінале колесити Європою та Америкою, публікуватися на Заході, писати про що завгодно, навіть і з відтінками фрондерства. Все це довелося оплатити тільки однією дрібною послугою, забезпечивши своїм гучним ім'ям безпеку рахунків у швейцарських банках, куди бонзи з Будапешта перекачували партійну касу.

Будапешт, який поєднує в собі фактично два міста, розташований майже в серці Європи. «*High old Buda looks down from its hilltops onto flat nineteenth-century Pest; lowdown Pest stares up at the castle, the battlements, the double hills and deep valleys of ancient Buda*» [7] – «Висока стара Буда дивиться вниз з височин на плаский Пешт дев'ятнадцятого століття; розташований в низині Пешт дивиться на замок, зубці, подвійні пагорби і глибокі долини древньої Буди». Дивним чином географічний дуалізм столиці Угорщини перегукується з історико-політичним двійництвом країни – між Сходом та Заходом, між комунізмом та капіталізмом. Як каже Шандор Холло, «угорці твердо засвоїли, що їх історична доля раз у раз стрибає з лівого пагорба на правий, з правого на лівий». «*That is our monument of grateful thanks to the Russian soldiers who liberated us so kindly. <...>. That is our monument of grateful thanks to the American people who sent us so much of their precious Coca-Cola. It is the Budapest Hilton*» [7] – «Це наш пам'ятник вдячності російським солдатам, які звільнили нас так люб'язно. <...>. Це наш пам'ятник вдячності американському народу, який надіслав нам так багато своєї дорогоцінної Coca-Cola. Це Будапешт Хілтон».

Колишню соціалістичну Югославію, яка тепер «не країна, до речі, а просто лінії на неправильній карті», роздирали конфлікти, бельгійці жили «своїм звичайним життям: їдять шоколад, розбивають свої прекрасні машини і ставлять собі питання, чи дійсно Бельгія країна», прибалтійські країни наполегливо оформлювали свою незалежність від Радянського Союзу, Німеччина, воз'єднуючись, тиснула руку самій собі – це був дійсно кінець епохи, коли Європа була розділена на два ідеологічні табори. «*So streetwise historians were announcing the End of History, journos like me were noting the Close of the Cold War, politicians everywhere were talking of the New World Order – especially those in the New World*» [7] – «Так, історики-популісти оголошували Кінець Історії, журналісти, такі, як я, відзначали Кінець холодної війни, політики всюди говорили про новий світовий порядок – особливо ті, в Новому Світі».

В романі Малколма Бредбері простежується авторське бачення національної та соціальної ідентичності, характерної для людини з постмодерністською свідомістю. З погляду письменника-постмодерніста, як зазначає І. Дробіт, людина історії у ХХ столітті самоіронічна, саморефлексивна, дещо розгублена в ситуації кінця століття (одночасно й тисячоліття) [1, с. 18]. Френсіс Джей називає себе «англійцем нової формації», світогляд якого сформувався в епоху прем'єрства М. Тетчер. Бурхливу епоху кінця ХХ століття він сприймає іронічно-філософськи, в дусі деконструктивізму, якому він навчився в університеті – «*To a nice upstanding young fellow like myself, in my green shellsuit and Reebok trainers, these were troubling days*» [7]. В ньому можна побачити риси представника свого часу – комунікативна відкритість, зорієнтованість на пізнання себе через іншого, але разом з цим невизначеність, зневіра у теперішньому і минулому, страх перед майбутнім. Він деконструє старі ідеологічні системи, розкладаючи їх на окремі компоненти і поєднуючи в нові, залежно від попиту ринку. В тому, як цей молодий журналіст описує провідні історико-політичні події останньої декади ХХ століття і стисло коментує стан більшості країн Європи, відчувається деяка відстороненість, характерну для англійської (острівної) ментальності. Це помітив один із його європейських співрозмовників: «*Well, you could say the British are learning to be more European,*» I said. – «*No,*» said Gerstenbacker, «*You are building a Channel Tube but I do not think you will ever understand the Europe on the other end of it*» [7] – «Ну, можна сказати, що англійці вчаться бути більш європейцями, сказав я. – Ні, – сказав Герстенбакер, – ви будете канал під Ламаншем, але я не думаю, що ви коли-небудь зрозумієте Європу на іншому його кінці».

Висновки. Проведене в роботі дослідження дозволяє дійти наступних висновків: Малколм Бредбері у романі «Професор Кримінале» зображає історичний період посттоталітарної Європи як «постісторію». На прикладі соціокультурної ситуації в Угорщині, Австрії, Британії М. Бредбері демонструє зміну ідеології, соціального і державного устрою, політичних і культурних орієнтирів, яка не призводить до цілісної картини нової соціальної реальності, проте веде до зневіри в минулому і непевності в майбутньому, до реальності наповненої порожніми, беззмістовними знаками. В образах Басло Кримінале і Френсіса Джея відображені різні культури і різні покоління. Полюючи за інтерв'ю з «найбільшим філологом і літератором століття» професором Кримінале, Френсіс проходить етапи своєрідного катарсису, за допомогою якого змінюються особистісні цінності героя. В кінці роману Френсіс, який раніше захоплювався видатним інтелектуалом, звільняється від впливу харизматичного філософа, співвідносячи його з минулою тоталітарною епохою, а себе – з новою історичною епохою об'єднаної Європи, яка тільки починається.

Список використаної літератури

1. Дробіт І. Історичний дискурс в британському романі 80-90-х років ХХ століття : а втореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.04 / Ірина Михайлівна Дробіт ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – Київ, 2010. – 20 с. ; Drobit I. Istorychnyi dyskurs v brytanskomu romani 80-90-kh rokiv XX stolittia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.04 / Iryna Mykhailivna Drobit ; Kyivskiy natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka. – Kyiv, 2010. – 20 s.
2. Ильин И. П. Постструктурализм, деконструктивизм, постмодернизм / И. П. Ильин. – Москва : Интрада, 1996. – 254 с. ; Ilin I. P. Poststrukturalizm, dekonstruktivizm, postmodernizm / I. P. Ilin. – Moskva : Intrada, 1996. – 254 s.
3. Література Англії. ХХ століття : навч. посіб. / за ред. К. О. Шахової. – Київ : Либідь, 1993. – 400 с. ; Literatura Anhlii. XX stolittia : navch. posib. / za red. K. O. Shakhovoi. – Kyiv : Lybid, 1993. – 400 s.
4. Мірошниченко Л. Скептичний інтелектуал у романі М. Бредбері «Професор Кримінале» та у книзі О. Монжена «Виклики скептицизму» / Л. Мірошниченко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. – 2013. – Т. 1078, Вип. 68. – С. 210–216 ; Miroshnychenko L. Skeptychnyi intelektual u romani M. Bredberi «Profesor Kryminale» ta u knyzi O. Monzhena «Vyklyky skeptytysizmu» / L. Miroshnychenko // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Seria : Filolohiia. – 2013. – T. 1078, Vyp. 68. – S. 210–216.
5. Сизоненко Н. Поетика історіографічної металітератури Великобританії 1980-90-х років : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.04 / Наталія Анатоліївна Сизоненко ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Київ, 2008. – 20 с. ; Syzonenko N. Poetyka istoriohrafichnoi metaliteratury Velykobrytanii 1980-90-kh rokiv : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.04 / Nataliia Anatoliivna Syzonenko ; In-t l-ry im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. – Kyiv, 2008. – 20 s.
6. Чернявская Е. В. Малколм Бредбері – теоретик романа и художник : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.04 / Елена Владимировна Чернявская ; Киевский ун-т им. Тараса Шевченко. – Киев, 2001. – 20 с. ; Chernyavskaya Ye. V. Malkolm Bredberi – teoretik romana i khudozhnik : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.04 / Yelena Vladimirovna Chernyavskaya ; Kievskiy un-t im. Tarasa Shevchenko. – Kiev, 2001. – 20 s.

7. Bradbury M. Doctor Criminale [Electronic resource] / M. Bradbury. – Mode of access : <http://fb2.booksgid.com/content/18/malcolm-bradbury-doctor-criminale/1.html>

Стаття надійшла до редакції 3.06.2017

N. I. Nazarenko,

A. V. Hrytsenko

**EUROPE AGAINST “THE END OF HISTORY”
IN MALCOLM BRADBURY’S NOVEL “DOCTOR CRIMINALE”**

This article explores European realities of the last decade of the twentieth century, which artistic vision is presented in the novel of M. Bradbury “Doctor Criminale”. The questions of time-space interrelation, social, national and cultural identity of members of two different eras – totalitarian and post-totalitarian Europe – are investigated in the article.

A headstrong young journalist goes on the adventure of a lifetime, traveling through Europe to find the world's most enigmatic philosopher Bazlo Criminale who is considered to be one of Europe's most legendary living men. A mysterious novelist and thinker known for his extreme elusiveness, the beloved Criminale is a cultural icon of the highest order. Seeking to find the man behind the myth, a London television-news station hires Francis Jay, an enterprising young reporter, to find Criminale. From Vienna to Budapest to the picturesque lakeshores of Italy, Jay journeys across the continent-and even briefly to Brazil-interviewing the man's biographer, his publisher, and his former lover, all of whom have their own interests at stake. Through literary award dinners and other examples of “culture as spectacle” Jay must navigate the chaotic world of post-Cold War Europe as he chases the specter of a literary legend. Francis Jay is a man of the '90s. Street-wise but eco-friendly, smart yet charmingly naive, when his journalism career falls on the rocks he sets out to salvage it by embarking on a quest to write about one of the greatest philosophers of the modern age for a TV documentary. The myth of Doctor Bazlo Criminale proves almost impossible to penetrate, but Jay doggedly pursues the doctor from congress to congress, from woman to woman and from muse to muse: just who is the mysterious Criminale? The narrative opens in London, flies to Vienna, boards the Salieri Express for Budapest, then chuffs on to Milan, from where it cruises to a luxurious island on Lake Como, then to Lausanne. A brief interlude on Lake Geneva is followed by a long jaunt to Buenos Aires. A climax is reached in Brussels, “the heart of a new Europe”. An epilogue follows in ‘Schlossburg’, Southern Germany, site of one of the four conferences that feature in the novel. On the basis of socio-cultural situation in Hungary, Austria, UK M. Bradbury shows changes in ideology, social and political system, political and cultural landmarks. Generally characters in the novel can be described as dramatic, self-reflexive and self-ironical, who are also perplexed in the situation of the end of the century and consequently the millennium. At the end of the novel Francis, who admired prominent intellectual at the beginning of his investigation, freed from the influence of the charismatic philosopher, correlating him with the previous totalitarian era, and himself - with new era of united Europe, which has just begun.

Key words: totalitarianism, time-space, travel motif, philosopher, journalist, postmodern consciousness, deconstruction, ideology, age.

УДК 82.09(045)

**І. С. Рибалка,
В. В. Говоренко**

ОСОБЛИВОСТІ ЧИТАЦЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ В ТЕОРЕТИЧНИХ РОБОТАХ У. ЕКО

Статтю присвячено питанням ролі читача у функціонуванні художнього тексту як окремої одиниці мистецтва. Задля вирішення цього питання автори порівнюють постулати рецептивної естетики та теоретичні доробки У. Еко. Однак найбільшу увагу приділено проблемі читача та особливостям сприйняття художнього твору. У статті проаналізовано такі твори У. Еко як «Вікритий твір», «Роль читача. Дослідження з семіотики тексту», «Шість прогулянок у літературних лісах».

Ключові слова: автор, адресат, читач, зразковий читач, реципієнт, текст, сприйняття, рецептивна естетика.

Умберто Еко займає найвищі позиції в списку видатних постмодерністів: у межах шкільних програм учні старших класів вивчають на прикладі роману «Ім'я троянди» особливості постмодернізму. Крім слави письменника, яка дійсно величезна (його романи перекладено на тридцять мов), він є визнаним фахівцем в галузі середньовічної філософії. Тема середньовіччя, так чи інакше, порушується майже в усіх роботах У. Еко, будь то роботи по теорії літератури, теорії масової культури або художні твори. Італійський учений відомий своїм умінням інтегрувати в єдину нову концепцію, здавалося б, несумісні факти: він вміє відшукати у «старій» проблемі нові ракурси, що дозволяє виявити досі незнані її горизонти. Так, у теорії відкритого твору, яка принесла йому славу як теоретику літератури, поєднанні знання з філософії, теорії інформації, стилістики, семіології, математики, психології. Саме це, на наш погляд, дало можливість описати процес і результат сприйняття тексту в новому світлі, дозволило жити художньому тексту власним життям, лише керуючись задумкою автора і бажанням конкретного читача.

Теоретичні твори У. Еко відомі та цікаві вітчизняному літературознавству: досить жваво обговорюються питання відкритості художнього твору (М. Зубрицька), вивчають деталі досліджень засобів масової комунікації (Л. Комісар), детально досліджуються його культурологічні тези (Ю. Сабадаш), концепція людини у філософських роздумах також цікавить дослідників (Л. Масімова), однак дискусії з проблеми сприйняття художнього тексту не є розгалуженими.

Тож, **актуальність** нашого дослідження зумовлена необхідністю більш детального аналізу досягнень У. Еко у питаннях рецепції художнього тексту. Кілька факторів пояснюють таку необхідність: по-перше, філософська теорія постмодернізму має стійку тенденцію до розширення дискурсивного поля, у постмодерністській рефлексії неможливо констатувати парадигматичну єдність; по-друге, аналіз літературного твору обов'язково передбачає здійснення аналітичної процедури розрізнення суб'єктивного наміру автора (авторського задуму) та об'єктивних наслідків втілення цього задуму, тобто результат сприйняття тексту читачем.

Перш ніж мова піде про роль читача у реалізації художнього тексту, варто загадати основні положення теорії відкритого твору. О. Солоухіна у роботі «Концепція «читача» в сучасному західному літературознавстві», розглядає концепцію читача У. Еко як частину теорії рецептивної естетики [4]. Однак, цілком погодитися з таким висновком неможливо. Задля визначення різниці чи подібності цих двох теорій

необхідно ще раз згадати про витoki зацікавленості У. Еко цією проблемою. Так, перша дослідницька робота Еко, його дисертація, була присвячена естетиці Фоми Аквінського. У цій роботі досліджується питання впливу схоластичної методології на символічну практику Середньовіччя. У. Еко дійшов такого висновку: середньовічний пошук усього містичного за допомогою символів ускладнював сприйняття реального світу та згодом перетворився на хворобу свідомості, яка за фізичною оболонкою завжди шукала приховану сутність речей. Саме усвідомлення цього факту спонукало цікавість дослідника до ролі читача у створенні сенсу тексту [5].

У. Еко заговорив про адресата літературного твору в 1958 році на XII міжнародному філософському конгресі та згодом виклав ці погляди у «Відкритому творі», щоправда саме питання реципієнта у книзі вирішувалось досить суперечливо. Упродовж всієї роботи автор зазначає, що «відкритість не дорівнює «необмеженій» інтерпретації, – в інструментарії читача є лише низка чітко встановлених інтерпретаційних рішень, які не дозволяють адресату вийти з-під контролю автора тому, що правила керування інтерпретацією – це авторитарні правила [6, с. 83–111]. Однак, у «Ролі читача», яка вийшла друком у 1979 р., домінанта авторського задуму над читацьким сприйняттям спростовується – йдеться про те, що твір мистецтва в дійсності відкритий фактично нелімітованій кількості можливих розумінь, кожне з яких дозволяє його тексту отримати нове життя за допомогою власного смаку та індивідуальних уявлень. Дослідник пояснює, що читач – це модель поведінки, яка міститься у тексті та зумовлює, принаймні частково, його сприйняття реципієнтом «реальним» або «емпіричним» (ці поняття не фігурують у «Ролі читача», вони з'являються пізніше, у 1994 р. в «Шести прогулянках у літературних лісах») [1; 6].

Ідея розуміння читача як певної авторської стратегії, віддаляє У. Еко від рецептивної естетики тому що, порівнюючи його «зразкового читача» з «читачем, якого мають на увазі» В. Ізера, розуміємо, що читач В. Ізера є реальною особою, яка має можливість «виявити потенційну множинність взаємозв'язків» тексту. Такий читач у процесі читання відшукує в рядках «інтенцію автора» [3]. Цей читач, скоріше, нагадує «уважного читача» У. Еко, який пильно стежить за авторськими натяками та поясненнями.

Наступною суттєвою розбіжністю у поглядах представників школи рецептивної естетики та Еко, вважаємо той факт, що В. Ізер та Х. Р. Яусс не беруть до уваги можливості «необмеженого семіозису» для пояснення процесу тлумачення літературного твору. На думку ж італійського вченого, саме «необмежений семіозис», тобто природа слова-знака обумовлює нескінченну кількість тлумачень тексту, зауважуючи, що за надання знаку певного смислу відповідає так звана «енциклопедична компетентність» того, хто тлумачить. Таким чином, Еко синтезує семіотичний підхід із рецептивним, що приводить до появи нової більш ґрунтовної теорії інтерпретації творів мистецтва.

До розбіжностей у поглядах на проблему сприймання твору, також сміливо можемо додати і хронологію публікації наукових праць У. Еко, В. Ізера та Х. Р. Яусса. Італієць вперше заговорив про роль читача у створенні літературного тексту ще у 1958 році у своєму докладі на конференції, в той час як про рецептивну естетику почули лише у 1963 році. Тож зараховувати італійського вченого до лав предстанників рецептивної естетики було б не зовсім коректно, скоріше його роботи можна віднести до семіотичного літературознавства, у яких при поясненні суто семіотичних питань використовується понятійний апарат близький до рецептивної естетики. Але, все ж таки, ми не можемо заперечувати певний зв'язок поглядів італійського дослідника із концепціями представників цієї школи.

Наступним кроком до всебічного дослідження проблеми відкритості стала книга «Роль читача. Дослідження з семіотики», яку світ побачив у 1979 році. Вперше книга була опублікована в США і більша її частина складалася з наукових публікацій Еко італійською мовою, які були перекладені англійською [10]. Згодом автор створив інший варіант цієї збірки і дав їй іншу назву «Lector in fabula», одна з глав якої мала назву «Il ruolo del lettore» («Роль читача»). «Lector in fabula» (італійський варіант) складається на вісімдесят відсотків із текстів, що містяться у «The Role of the Reader» (американське видання), але разом ці тексти складають приблизно половину англomовного видання [1].

У книзі «Роль читача» автор намагається довести, що «відкритість не дорівнює «необмеженій» інтерпретації, – в інструментарії читача є лише низка чітко встановлених інтерпретаційних рішень, які не дозволяють адресату вийти з-під контролю автора, тому що правила, які керують інтерпретацією, – це авторитарні правила. Такої думки У. Еко дотримується і в «Ролі читача», італійському виданні цієї книги, одна з глав якої називається «Поетика відкритого твору», де він коротенько знайомить зі змістом своєї першої книги «Відкритий твір». Але вже наприкінці вищезгаданої частини, сам дослідник спростовує доміную авторського замислу над читацьким сприйняттям. Йдеться про те, що твір мистецтва в дійсності відкритий фактично нелімітованій кількості можливих розумінь, кожне з яких обумовлює отримання нового життя твору за допомогою власного смаку та індивідуальних уявлень читача [1, с. 83–111].

Сьогодні твердження, що на сторінках свого тексту автор веде діалог з читачем, якщо не до кінця чітко та обґрунтоване, то досить звичне. Однак, у 50–70 роках минулого століття, важко було навіть уявити реакцію наукової структуралістської спільноти на таку заяву У. Еко про необхідність врахування реципієнта при аналізі художнього твору. Ця теза сприймалась як зазіхання на семіотичність тексту, який має бути проаналізований окремо від читача заради самого ж нього [4, с. 230].

Основну частину книги «Роль читача. Дослідження з семіотики тексту» займає обґрунтування комунікативної моделі, тому що запропонована теорією інформації модель не відповідає, на думку дослідника, функціонуванню комунікативного акту. Існування різних кодів та субкодів, різноманітних соціокультурних обставин, в яких знаходиться те чи інше повідомлення (коли коди читача та автора різняться), рівень ініціативи, яку проявив адресат для створення припущення, перетворює повідомлення на первинно пусте, таке, що не містить у собі нічого, і лише реципієнт може наповнити його змістом. У. Еко вважає за потрібне доробити існуючу модель автор – повідомлення – читач та зауважує, що для «класичної» семіотики текстом стає будь-яке повідомлення, що обіймає певний ряд об'єктивних характеристик, які можливо виявити під час структурного аналізу. Відправник і одержувач або, для літературного твору, автор та адресат (читач) – для такого аналізу не є релевантними, тому що аналітик, який будує свою семіотичну модель, не ототожнює себе з читачем і робить це цілком свідомо. У. Еко розробляє складнішу схему, щоб працювати над текстом як над цілісним актом комунікації. Вчений включив до своєї схеми різноманітні семантичні коди, за допомогою яких читач може інтерпретувати текст. Такий підхід до автора та читача (або як його називає Еко *Lettore Modello* (зразковий читач), а у перекладі «М-Читач», який їх поєднує з текстом, однак «не як реальні полюси акту комунікації, але як «актантні ролі» цього повідомлення [1, с. 23–24]). Іншими словами, стосовно ролі читача «будь-який текст є певним синтактико-семантико-прагматичним пристроєм, передбачувана інтерпретація якого є частиною його створення [3, с. 25]). Дослідник також аналізує такі «передбачувані інтерпретації». Згодом стає зрозумілим, що для

нього читач – це модель поведінки, яка міститься у тексті та зумовлює, принаймні частково, його сприйняття реципієнтом «реальним» або емпіричним, як пізніше про нього напише автор у своїх «Шести прогулянках у літературних лісах» [7].

Ідея розуміння читача як певної авторської стратегії, що її дослідник блискавично доводить упродовж всієї книги, має цілу низку наслідків та народжує багато питань. Перш за все, постає питання про виділення тієї «об'єктивної» читацької стратегії, яка міститься у тексті та потребує принаймні часткового збігання «словників» творця і реципієнта. Аналіз творів віддалених епох, що різняться своїми семіотичними кодами від кодів сучасності, виявляється неможливим без залучення культурно-історичного аналізу, що ніяк не вкладається в рамки лише семіотичного підходу. У. Еко навіть іронізує з цього приводу: «Звичайно, текст можливо використовувати лише як стимул для особистих галюцинацій, відкидаючи непотрібні рівні значень і застосовуючи до плану вираження «помилкові» коди. Як колись казав Борхес, чому б не сприймати «Одіссею» так, ніби вона була написана після «Енеїди», а «Наслідування Христа» – так, ніби воно написане Селіном» [7, с. 76]. Однак, сам дослідник ніяким чином не закликає до такого свавілля.

Такий підхід до читача та автора дозволив У. Еко продемонструвати, що для створення комунікативного тексту автор має використовувати ті ж коди, що і його адресат. Творець, наголошує вчений, повинен передбачити свого можливого читача, який би спромігся сприйняти смисл послання. Таким чином, автор — це своєрідна текстуальна концепція, яка пропонує певну кількість можливостей, що мають своєрідну організацію та орієнтовані на постачання деталей для коректного тлумачення цього тексту [1, с. 23–25]. Досить часто тексти містять в собі інформацію про своїх можливих читачів (дитячі, наукові й таке інше). Тут італієць підтримує думку М. Ріффатера, який говорив про те, що деякі тексти вимагають від своїх читачів енциклопедичних знань, але, водночас, ці ж самі тексти створюють необхідну компетенцію у свого читача [1]. Дослідник продовжує у своїй книзі тезу М. Ріффатера про те, що «на рівні мімезису, у процесі якого читач послідовно входить до тексту, йому здається, що слова мають за свої референти речі. Але на рівні семіозису з'ясовується, що вони мають за свої референти інші тексти <...>. Отже, текстуальність має своє відношення і до інтертекстуальності» [1, с. 160]. Це зауваження стосується того, що читач не може використовувати текст за власним бажанням, а лише так, як сам текст хоче бути прочитаним. Додамо лише, що таке розуміння тексту відповідає постструктуралістському уявленню про текст як певну продуктивну реальність.

У. Еко повертається до теорії необмеженого семіозису Ч. Пірса, яку він детально описав у «Відкритому творі», але аналіз цього поняття постає перед нами у «Ролі читача» дещо доопрацьованим. Так, автор додає чітке визначення терміна семіозис, яке розширює тлумачення Ч. Пірса. Семіозис – це потрійне відношення або взаємодія, в якій «дещо» виступає як знак «дечого» (у Ч. Пірса це об'єкт) для «декого» (інтерпретатор). Третім учасником семіозису є лише та частина свідомості інтерпретатора, до якої звертаємося під дією знака об'єкта. Тож виявляється, що семіозис – це акт, який пов'язаний зі співробітництвом трьох складових: знака, його об'єкта та його інтерпретанти, дослідник наголосив, що вплив має три вектори взаємовпливу, а не зводиться до відношення між парами. Далі йдеться про те, що кожна репрезентація відсилає нас до іншої, а та, у свою чергу, до наступної. Кінцева інтерпретанта не є останньою в хронологічному розумінні: семіозис, як птах Фенікс, померши, відроджується зі свого ж попелу тієї ж самої миті [1, с. 327]. В цьому сенсі «коло семіозису замикається в кожну мить – і не замикається ніколи», тому що дія, яка

відбувається у відповідь на певний знак, стає новим знаком, репрезентацією закону, згідно з яким інтерпретується вихідний знак [1, с. 328].

Також слід зауважити, що для У. Еко поняття «читач» – це суто семіотичний термін. Читач – це авторська концепція, за якою він будує свій текст. Тим не менш, згідно схеми комунікації, яку він запропонував, повинен існувати й інший читач-реципієнт, щоб розкодувати інформацію, яку повідомляє автор, і цей адресат має бути реальною особою та мати фізичне втілення. Тому постає питання про те, як називати сприймаючу сторону. Це питання у книзі «Роль читача» залишається без відповіді.

Відповідь на це питання У. Еко намагається дати у збірці «Шість прогулянок у літературних лісах». Перша частина книги під назвою «До лісу» присвячена розгляду опозицій читач – авторська стратегія та читач – реальна особа. Цю роботу цілком присвячено проблемам теорії літератури, тому в ній відсутні згадування таких понять, як код, субкод та інше, – для розгляду питання вчений залучає лише літературознавчі терміни [7].

Науковцю подобається створювати нові теорії або чимось доповнювати вже існуючі: Гарвардські лекції (книга є публікацією цих лекцій) не стали винятком. На початку своєї розповіді дослідник презентує своїм слухачам такі терміни, як «зразковий» та «емпіричний» читач. На думку вченого, зразковий читач – це модель поведінки, яку автор очікує від свого адресата і намагається запрограмувати її за допомогою свого тексту: «це послідовність текстуальних конструкцій, що представлені у лінійному розвитку тексту як послідовність речень чи якихось інших сигналів» [7, с. 22]. Цей читач – своєрідний «фантом», який дає нам лише натяк на те, що містить у собі текст, але як тільки ми заспокоюємося та починаємо зосереджуватися на деталях, він щезає або трансформується у щось інше; тому головним завданням інтерпретації, згідно з висновками У. Еко, є реконструкція цього читача попри його фантомність, іншими словами, завдання того, хто інтерпретує, зрозуміти якого читача автор бачив перед очима, коли творив.

У реальному житті «зразковий читач» стикається з читачем «емпіричним» – реальною особою, яка сприймає текст, і яка, скоріш за все, далека від того образу, що намалював собі автор. Перехрещення «зразкового читача» з читачем «емпіричним» стає причиною існування «нелімітованої кількості можливих розумінь». Автор порівнює свого «зразкового читача» з «читачем, якого мають на увазі» В. Ізера. Читач В. Ізера реальна особа, яка має можливість «виявити потенційну множинність взаємозв'язків» тексту. Такий читач у процесі читання відшукує в рядках «інтенцію автора». Тому цей читач, скоріше, схожий на «уважного читача» У. Еко, який уважний до авторських натяків та пояснень (так дослідник пише про Д. Робі в передмові до «Відкритого твору») [6, с. 14].

Цікавим є той факт, що на думку деяких дослідників роман «Ім'я троянди» є, з одного боку, реалізацією теорії відкритого твору, а, з іншого боку, цей твір демонструє цю взаємодію на «живому» прикладі – У. Еко на практиці показує взаємодію і діалог автора і читача (головні герої Сліпого Хорхе і Вільгельма Баскервільського взаємодіють та «народжують істину») (Д. Затонський) [2]. Якщо тлумачити роман як ілюстрації теоретичної концепції відкритого твору, то будь-який найдрібніший нюанс розповіді може бути позначений свідомою авторською інтенцією.

Таким чином, у роботах італійського дослідника поняття «читач» роздвоюється на «зразкового читача», що є породженням семіотичного підходу до проблем літературознавства, та читача «емпіричного», який зустрічається у великій кількості літературознавчих праць кінця 60-х – початку 70-х років минулого століття, до виходу на наукову арену представників рецептивної естетики, які перші замислилися над

інтерпретацією поняття «читач». У певному сенсі, навіть можна, що зауваження У. Еко опередили теорії сприйняття, розроблені представниками школи рецептивної естетики.

Список використаної літератури

1. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / У. Еко ; пер. з англ. М. Гірняк. – Львів : Літопис, 2004. – 520 с. ; Eco U. Rol chytacha. Doslidzhennia z semiotyky tekstiv / U. Eko ; per. z anhl. M. Hirniak. – Lviv : Litopys, 2004. – 520 s.

2. Затонский Д. Постмодернизм в историческом интерьере / Д. Затонский // Вопросы литературы. – 1996. – № 3. – С. 182–205 ; Zatonskiy D. Postmodernizm v istoricheskom interere / D. Zatonskiy // Voprosy literatury. – 1996. – № 3. – S. 182–205.

3. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення. Передмова : школа рецептивної естетики [Електронний ресурс] / В. Ізер. – Режим доступу : http://papusha.at.ua/Iser_fenomen.rtf ; Izer V. Protses chitannya : fenomenologichne nablizhennya. Peredmova : shkola retseptivnoї estetiki [Yelektronniy resurs] / V. Izer. – Rezhim dostupu : http://papusha.at.ua/Iser_fenomen.rtf

4. Солоухина О. В. Концепции «читателя» в современном западном литературоведении / О. В. Солоухина // Теории, школы, концепции (критические анализы) : Художественная рецепция и герменевтика / под ред. Ю. Б. Борева. – Москва : Наука, 1985. – С. 214–256 ; Soloukhina O. V. Kontseptsii «chitatelya» v sovremennom zapadnom literaturovedenii / O. V. Soloukhina // Teorii, shkoly, kontseptsii (kriticheskie analizy) : Khudozhestvennaya retseptsiya i germenevtika / pod red. Yu. B. Boreva. – Moskva : Nauka, 1985. – S. 214–256.

5. Усманова А. Р. Умберто Эко: парадоксы интерпретации / А. Р. Усманова. – Минск : Прописки, 2000. – 200 с. ; Usmanova A. R. Umberto Eco : paradoksy interpretatsii / A. R. Usmanova. – Minsk : Propilei, 2000. – 200 s.

6. Эко У. Открытое произведение : Форма и неопределенность в современной поэтике / У. Эко ; пер. с итал. А. Шурбелева. – Санкт-Петербург : Академический проект, 2004. – 384 с. ; Eco U. Otkrytoe proizvedenie : Forma i neopredelennost v sovremennoy poetike / U. Eko ; per. s ital. A. Shurbeleva. – Sankt-Peterburg : Akademicheskii proekt, 2004. – 384 s.

7. Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах / У. Эко ; пер. А. Глебовской. – Санкт-Петербург : Симпозиум, 2002. – 285 с. ; Eco U. Shest progulok v literaturnykh lesakh / U. Eko ; per. A. Glebovskoy. – Sankt-Peterburg : Simpozium, 2002. – 285 s.

8. Eco U. The Role of the Reader : Exploitations in the Semiotics of Texts / U. Eco. – Bloomington : Indiana University Press, 1984. – 440 p.

Стаття надійшла до редакції 4.06.2017

I. S. Rybalka,

V. V. Govorenko

READER'S PERCEPTION IN U. ECO'S STUDIES

The article presents the results of comparative studying of U. Eco's books on the theory of literature: "The Open Works", "The Role of the reader", "Six Walks in the Fictional Woods". The aim of this comparative research is to follow the evolution of U. Eco's treatment of a reader as a part of creative process. This well-known Italian scientist is famous as one of the first who paid their attention on the reader's role in "writing fiction". Among this group of scholars those interested in so-called "Perceptive Aesthetics" made a big progress in this field. That is why one of the points is to find out theirs difference or to prove their similarities of the approaches when dealing with the problem.

Studying both the works by U. Eco and by representatives of Perceptive aesthetics, for example W. Iser, we come to the conclusion that their theories about the reader's role in fiction interpretation started their development at about the same time. But nevertheless U. Eco was the first to start the discussion in 1959. The further studies of the problem led the scientists to the same direction but still the results they achieved differed. As a result U. Eco's model of cooperation between the author and his reader is more flexible and exponentially more complex than the models worked out by the theorists like W. Iser and R. Jauss. In the light of Eco's model, these other descriptions of phenomenological and psychoanalytical reader response may be considered as specialized subdivisions of U. Eco's model.

The article suggests the breadth and depth of U. Eco's application of his theory of signification. It surveys poetic theory to conclude that modern tolerance of extreme textual openness, analyzes various structures in the texts reflecting ideological or market pressures which both create and pander to a particular mentality and social structure. When studying the works by this famous writer we deal with the analytic spirit and idiosyncratic emphases made by the author.

The given article is an attempt to create essential reading for anyone interesting in fiction perception and interpretation and the fresh reader-centered forms of criticism. We tried to set forth dialectic between 'open' and 'closed' texts. The difference between openness and unlimited interpretation is also touch upon in the research.

Key words: *author, addressee, reader, M-reader, recipient, text, perception, perceptive aesthetics.*

УДК 821.161.2-1.09Вовк(81)

О. О. Смольницька

ВОЛОССЯ ЯК КУЛЬТУРНИЙ КОД У ПОЕЗІЇ ВІРИ ВОВК

У статті проаналізовано значення волосся у вибраній ліриці української письменниці у Бразилії Віри Вовк. Беруться до уваги символіка, звичаї, обрядовість, вірування української, германської та інших культур. Застосовуються компаративний, ретроспективний, міфологічний, концептуальний, перекладознавчий, лінгвістичний (тезаурусний) аналіз.

Ключові слова: *поезія, концепт, символ, міф, ритуал, культурний код, маскулінне, фемінінне, волосся.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Плідну творчість української письменниці у Бразилії (Ріо-де-Жанейро) Віри Вовк (автонім Віра-Лідія-Катерина Селянська, Wira Selanski, 1926 р. н., остаточне переселення та еміграція до Ріо-де-Жанейро – 1952 р., після складення докторського іспиту), членкині Нью-Йоркської групи (О. Астаф'єв скорочує як НЙГ) можна назвати багаторівневою. Це кілька шарів: український (гуцульсько-бойківський як рідний авторці; наддніпрянський, де можна виокремити київський екфрасис), бразильський (афро-, індіано- і португалобразильський), германський, античний та ін., епохи від первісної доби до сучасності, хронотоп вельми неоднорідний і складний. Ці міфічні шари складаються у доктрину народного католицизму. Слід врахувати не лише теоретичну, але й практичну

обізнаність письменниці із різними культурами завдяки незліченним подорожам. Перетікання, контамінація мотивів різних культур, пошук гармонізації виявляються цікавою проблемою. Зокрема, тут показове змалювання волосся як культурного коду.

Мета дослідження полягає в аналізі символу та концепту волосся у вибраній поезії В. Вовк.

Поставлена мета передбачає **завдання**: 1) дослідити сакральне значення розпущеного і заплетеного волосся, а також бороди – в історичному, міфологічному та іншому аспектах, – та відбиття цих інтерпретацій у ліриці В. Вовк; 2) проаналізувати інтермедіальний аспект змалювання поетесою різних зачісок; 3) застосувати такі відомі авторці контексти, як слов'янський (передовсім український), германський, кельтський, іберійський, а також східний (суфійський). Усі ці контексти можуть сприйматись як взаємодоповнювальні під час аналізу обраного питання.

Актуальність полягає у глибшому дослідженні зашифрованих В. Вовк концептів як різних конфесій християнства (католицизму та православ'я), так і міфології різних народів. З огляду на це можна застосувати концептуальний аналіз текстів В. Вовк, але тоді слід поділити концепти (за В. Карасиком) на спеціалізовані етнокультурні (українські, бразильські та ін.) та універсальні. Так, волосся належить до обох концептів, бо наявне архетипове сприйняття його сакральності у багатьох культурах (не споріднених між собою), але водночас і відмінності у звичаєвому ставленні до нього.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Творчість В. Вовк досліджувалась або переважно у контексті НІГ (О. Астаф'єв, Б. Бойчук, І. Жодані, Т. Карабович, М. Ревакович та ін.), або як окремий феномен аналізувалась у жанрах прози (Ю. Григорчук, Л. Залеська-Онишкевич, Н. Козіна, С. Майданська, Л. Гарнашинська, В. Шевчук та ін.), аналіз поезії: О. Астаф'єв, І. Жодані, М. Коцюбинська, В. Мацько, Н. Науменко, С. Ожарівська, Т. Остапчук, Б. Рубчак та ін.; дослідження і поезії, і прози: І. Калинець, О. Смольницька тощо. Постійне написання авторкою нових текстів і еволюціонування стилю й тематики вимагають комплексного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Волосся як архетиповий символ неодноразово з'являється у поезії В. Вовк, причому і як міфічне (у русалок, мавок-нявок, віл, ундин чи бразильських уяр [4, с. 229] – у свою чергу, русалка може бути символом, концептом, образом чи міфологемою), і як реальне чи онейричне (оніричне: у ліричній героїні або самої авторки: О. Астаф'єв, Ю. Григорчук). З огляду на обсяг статті у парі з волоссям не аналізуються супровідні атрибути: вінок, стрічки («стьожки» у В. Вовк) тощо. У поетеси волосся змальовується і як розпущене, і як коса, причому в українському національному стилі («...нема вже часу / Заплести коси дрібушкою» [2, с. 80]), і як корона (вінець). Це може бути і особистим досвідом спілкування членів НІГ. Так, колега В. Вовк, Патриція Килина, носила коси короною на голові, у розпущеному вигляді червонясто-руде (мабуть, колір зумовлено ірландським корінням поетеси) волосся було дуже довгим (приватне повідомлення В. Вовк, 2001 р.). У вірші В. Вовк «Уроки» (де цікаво інтерпретуються ірреальне, абсурдне, деконструкція як начебто наврочене) сказано: «Ще сниться, що чешу волосся, / Заплітаю косу в корону, / Йду поглянути в дзеркало, / А в ньому мене нема» [2, с. 85]. Тут інша зачіска може означати атавістичну пам'ять про «себе колишню». Волосся – зв'язок з Батьківщиною. Що означають різні зачіски у символічному ключі стосовно лірики В. Вовк? Для цього треба здійснити історико-культурний екскурс.

У Середньовіччя розпущене волосся у жінок означало невинність, навіть святість (іконографічний тип Марії Магдалини та багатьох інших; волосся у святих дів пряме, у

чортів – кучеряве: «Блаженна Марина вхопила / Біса за чуба, щоб добити молотом» [4, с. 179], хоча наявні зображення святих і з витким волоссям чи косами), але водночас це було і ознакою повій [21, с. 100], за якою їх вирізняли у натовпі. Отже, помітна амбівалентність такої зачіски. Тут цікавий інтермедіальний аспект. Зокрема, аналізуючи екранізацію BBC (2002 р.) роману Дж. Голсуорсі «Сага про Форсайтів», Т. Некряч і Ю. Чала звертають увагу реципієнта на невідповідність «іміджу» зображуваної у серіалі Ірен (Айріні) Форсайт культурному коду епохи: героїня, «дізнавшись про загибель свого коханого Філіпа Босіні, вискакує на вулицю з непокритою головою, у яскраво-червоній сукні з глибоким декольте, мчить, розштовхуючи ліктями перехожих, вдирається до чоловічого клубу і зчиняє там огидний скандал, мало не бійку. Уся ця сцена протирічить не лише образно-психологічній схемі характеру улюбленої героїні Голсуорсі, вона грубо порушує самий вікторіанський етикет і важливі поведінкові умовності. Червона сукня і непокрита голова – «професійні» ознаки тогочасної повії» [9, с. 11]. Патріархальні культури мають в основі спільні чинники, і у згаданому аспекті українська й англійська вікторіанська культури подібні (як і австро-угорська, скандинавська ХІХ ст. тощо).

Довге розпущене волосся – мотив релігійного живопису: це каяття Магдалини (пасма затуляють обличчя), часто описуваної В. Вовк (наприклад, у вірші «До Христа на скелі Корковадо»: «Дозволь скупати Твої ноги камінні / Сльозами покори / Й обтерти волоссям, як колись Магдалина...» [2, с. 29]); відросле волосся, яке ховає оголене тіло Марії Єгипетської, тощо. У староіспанських баладах частий сюжет про оголену діву, укриту «чудесним багатством свого власного волосся» [1, с. 48]. Такий самий мотив – на іконах святого Онуфрія (детальніше розглянуто нижче). Волосся – сила, жіночність, сексуальність, зв'язок з Богом і взагалі сакральним, інтуїтивне проти раціонального. Волосся розпускалося жінками під час обрядів, а також пологів. У В. Вовк мистецтво й екстаз часто тотожні: у вірші «Балерина» героїня каже сама про себе, що блукатиме «з волоссям у вітрі» [2, с. 40]. Це ознака і волі, і безпритульності (невкоріненості), і пізнання таємниці. Можна знайти аналогію з розмаяним волоссям жриць, піфій чи інших причетних до сакрального під час містерій. Також це ознака нечистої сили (відьом, самовил, русалок, чортих, чуми та ін. [17, с. 423]).

В українському мистецтві сакральне значення волосся у дівчат і жінок достатньо проаналізовано (коса як здоров'я, краса, цнота; шлюб; покритка тощо, обрізання волосся як ганьба), так само – біблійне розуміння волосся у чоловіків («сім кіс» у Самсона, довге волосся Абесаллома як його згуба, тощо), тому варто зупинитися лише на кількох питаннях. Це розпущене і заплетене волосся. Так, характеризуючи добу Гетьманщини, Т. Таїрова-Яковлева пише: якщо чоловіки доглядали свої зачіски і вуса, то «українські дівчата зазвичай ходили з розпущеним довгим волоссям» [16, с. 92]; цим вони відрізнялися від, скажімо, кельтів-язичників, у яких навіть чоловіки мали складні доглянуті зачіски (також можна згадати опис химерно заплетеного волосся у заголовній героїні ірландської скелі про сіду Федельм Яснокусу). За свідченням етнографів, саме розпущене волосся було звичайною зачіскою предків слов'янського жіноцтва, але таке волосся – яке заборонялось обрізати без відповідної нагоди та ритуалу – не було функціональним: «Спробуй-но шити, готувати їжу, прати, доглядати худобу, розпустивши довге густе волосся завдовжки за коліно» [10, с. 93]. Водночас неодмінний обряд українського весілля – розплітання коси. І асоціація з образом української дівчини – саме коса [20, с. 189]. Така зачіска означала готовність дівчини вступити у шлюбний вік: «Доки їй підрізували волосся, вона була «дівчинкою», а щойно їй заплели косу, то вона ставала «дівкою», дівчиною на виданні» [6, с. 248]. В інших країнах Європи до ХХ ст. дівчата до шлюбного віку носили розпущене

волосся або спущені коси (чи одну косу), могли й локони, а на знак дорослішання (та під час урочистих подій) отримували право робити собі справжню складну зачіску – особливо це стосувалось аристократичних родин. Магічний аспект розуміння коси зберігся у звичаї українських дівчат та жінок «розчісувати волосся й заплітати косу перед тим як братися за будь-яку роботу» [6, с. 248]. Проте саме жіночий звичай заплітати косу тут навряд чи буде поширеним, бо після шлюбу заборонялося заплітати волосся [16, с. 92; 20, с. 189]. Незаміжні заплітали тільки одну косу – на ознаку того, що дівчина «сама», «одна», а носити дві до шлюбу заборонялося [10, с. 93]. Цю саму традицію дотримано у кінематографі доби експресіонізму. Так, в екранізації «Нібелунгів» (1924 р.) Фріца Ланга (відомій В. Вовк і її колегам) дотримано цього архетипового мотиву, відомого і германцям: незаміжня Крیمгільда заплітає одну косу, а у шлюбі та у статусі вдови – дві коси. (Така асоціація виникає візуально при читанні вірша В. Вовк «Крیمгільда» у збірці «Жіночі маски», 1994, перекладена польською і видана Тадеєм Карабовичем 2014 р.). Отже, виникає асоціація з концептом як кадром (А. Бабушкін), «мисленневою картинкою». У фільмі Фрідріха Мурнау «Фавст» (1926 р.) Маргарита (Гретхен) заплітає одну косу, а збезчещена героєм і виставлена як вагітна поза шлюбом («покритка») до ганебного стовпа має розпущене волосся, так само і на страті. Натомість С. Ейзенштейн (який навчався в експресіонізму та інших течій) у фільмі «Александр Невский» (1938 р.) чомусь показує новгородську дівчину-войовницю Ольгу з двома косами, тоді як героїня незаміжня, і на Русі носили до весілля лише одну косу. Знаючи ретельність режисера в обробці джерел, можна припустити, що це стилістичний прийом.

З огляду на генеалогію В. Вовк (бойківський рід Яворських – її бабусі – походив з Балкан [7, с. 29]) можна простежити ритуальне значення волосся в гіпотетичних предків письменниці – чорногорців. Як архаїчна громада вони зберегли у своїх віруваннях особливу увагу до Танатосу: так, під час поховального обряду мати і сестри вмерлого відрізали свої коси та клали до могили, де лежав небіжчик, або вішали на хрестах і деревах [18, с. 617], Натомість у різних культурах (у тому числі чорногорській) силоміць відрізати косу означало ганьбу. (Через вимоги до обсягу дослідження тут не аналізується ставлення до волосся у сербів та інших південних слов'ян, а також в угорців, з якими були споріднені предки В. Вовк [7, с. 29]).

Якщо звернутися до іберійської культури (з якою безпосередньо контактує В. Вовк), то впадає у вічі часте згадування дівочої зачіски в іспанських народних піснях – як і в українських. Зокрема, стійкий вислів у середньовічних піснях – «світловолоса дівчина», *niña en cabello*. Так само – яснокоса Ніна в прелюдії до «Ораторії хвали» (2015 р.), бідна наречена молодого геніального композитора Андрія: зла Матрона за вигадану провину служниці «грози́ть обтяти мої коси й з них зробити / Нову перуку на свій лисий лоб... / І як мені без кіс на світі жити? / Вони ж моє єдине придане... / Андрій сказав, що його серце / Моїми косами обмотане...» [3, с. 12]. Герой викупає коси – тобто у вербальному тексті простежується ритуальний (весільний) текст (детально про зв'язок фольклору, ритуалу, вербального та образотворчого мистецтва: [19]). Викуп коси – частий атрибут слов'янського весілля: так, брат молодого змушував нареченого викупати косу за право сидіти з молодою; косу ритуально й продавали [18, с. 617]. У народному уявленні, косою (чи косами) прив'язували серце коханого (звідси слова Ніни) – так само напряденою ниткою у придане. Заздрість Матрони косам позитивної Ніни означає вампіризм ригідного старшого покоління, бажання забрати молодість, красу і здоров'я; така мотивація наближає образ негативної героїні до фольклорних відьом. Колір Ніниних кіс також сакральний. За середземноморськими повір'ями, світле волосся означало духовну силу,

чорне – «земну, темну енергію, руде – демонічне начало» [8, с. 588–589] (докладніший аналіз золотого волосся у цьому творі В. Вовк, а також у казках і міфах: [12]). Тому відьом і чаклунів уявляли рудими (червоний колір – «дияволичний» [1, с. 48]), натомість святі зображувалися світловолохими (хоча є винятки – наприклад, брюнети і брюнетки на картинах Ф. Сурбарана, Ель Греко та ін.). Є інші трактування – залежно від регіону та культури: золотаве волосся – «сваволя і впертість, чорне – гарячий і запальний південець, руде – натура брехлива і підступна» [5, с. 339]. Цікаво те, що в Іспанії було прийнято до шлюбу ходити з розпущеним волоссям і з непокритою головою, про що сказано в астурійській весільній пісні: «*Ayer estabas soltera / con el cabello tendido, / у ahora estás prisionera / a la sombra del marido*» [8, с. 595–596] (мій дослівний переклад: «Учора ти була самотньою / з розпущеним волоссям, / А тепер ти ув'язнена / У тіні чоловіка»). «Самотня» (*soltera*) – незаміжня, «одна», «ув'язнена» (*prisionera*) – символічний полон у чотирьох стінах чоловічого дому, шлюб узами «зв'язав» дівчину. Вислів *el cabello tendido* дослівно означає «волосся, (яке) лежить», тобто воно вільно лежить на плечах.

За християнства волосся було синонімом королівської сили, тому друга дружина франкського короля Хлодвіга, Клотильда (Хродехільда) Бургундська, або Свята (V – VI ст.), протестувала проти остриження своїх онуків Меровінгів ворогом, Хлотарем. Також загальновідомо, що пострижини (стриження коси) означали прийняття схими – тому свята Радегунда (Радегонда, VI ст.) Тюрінгська остригла власне волосся, не бажаючи підкорятися недостатньо побожному тирану-чоловіку Хлотарю. Ці постаті французької історії та їхнє змалювання у шедеврах мистецтва (у тому числі скульптурі) відомі В. Вовк і її колу. Цікаво, що за християнської доби пасмо волосся могло бути заміником особистого підпису – якщо адресант був неписьменним. Зокрема, зберіглася чорна волосина оспіваної В. Вовк Жанни д'Арк, яку неграмотна Орлеанська Діва приклала до документа, не вміючи підписати власного імені. Романтизм запропонував іншу сакралізацію волосся – відрізання кучериків на згадку, носіння локонів на пам'ять у медальйонах (що нагадує вкладення мощів у зброю). Утім, і за Відродження волосся мало кокетливу, гедоністичну ознаку (складне заплетення, прикрашання тощо). В архаїчних громадах волосся ототожнювалося з талісманом: так, у Моравській Словаччині хлопці носили як приворот скручені перстнем три волосини обраниці [17, с. 422].

Цікава інша функція волосся – приховування таємниці. Уже згадувалося затуляння пасмами обличчя у живописі. Суфійська поезія пропонує не менш насичену символіку цього візуального ряду. Зокрема, у газелі кримського хана першої половини XVII ст. Багадир І Герая Хана (псевдонім Резмі, *Rezmî* – «воїн») «*Hatt-ı sersebzîniñ üstünde ider yer zülfün*» (у перекладі М. Стріхи: «На ніжний пух коханих щік твоє упало пасмо...») ключовим символом постає редиф «пасмо», *zülfin* (дослівно – пасмо або кучерик біля вуха, локон¹). Зокрема, початок знаменується такою символікою: «На ніжний пух коханих щік твоє упало пасмо, / До гіацинтових квіток твоє подібне пасмо. // Немов хмарина дощова нам затуляє сонце, / Так сонця милого лице твоє закрило пасмо» [14, с. 614]. У східній поезії (Нізамі, Рудакі та ін.) кучеряве або витке волосся часто порівнюється з гіацинтом (у тексті Резмі *sünbüle* – «гіацинт» [15], османською це ще й «колос», турецьк. «гіацинт» – *sümbül*, чол. роду, відомі ще варіанти *sünbul* (*zünbul*) [22, с. 153]), тут асоціацією виступають закручені пелюстки цієї квітки, а взагалі гіацинт – популярний амбівалентний символ (скорбота, горе й водночас кохання, відродження, радість, вірність) у світовому мистецтві завдяки

¹ Ця лексема часто вживається і у сучасних популярних турецьких піснях на любовну тематику.

давньогрецькому міфу про загиблого героя Гіацинта (сама ж квітка потрапила в Європу у XVII ст., спочатку до Голландії). Образ коханої у Резмі – це непізнаваний лик Аллаха (недарма порівнюваний із сонцем), пасма, які затуляють обличчя, – «мирські спокуси» (детальніший аналіз: [13]). Цікаві паралелі між поезією В. Вовк (де часто згадуються екзотичні, але для Бразилії звичні квітки) і орнаменталістикою східної лірики, званої цій письменниці (як й історія Кримського Ханату).

Інше питання стосовно волосся – борода. Як слов'янський (і взагалі європейський) сакральний атрибут це також описується В. Вовк. Міфологічний аспект бороди в Україні (у тому числі ототожнення із залишенням колосся «Перуну на бороду», заломами, закрутками, зав'язуванням колосся тощо) у цьому випадку наявний лише «мерехтливо» («мерехтлива міфологія», уже розглянута на прикладі текстів цієї письменниці та її колеги за НЙГ Патриції Килини [11]), тому слід зосередитися на власне релігійному питанні. Зокрема, у збірці «Любовні листи княжни Вероніки до кардинала Джованнібаттісти» (1967 р.) лірична героїня пише про образ святого Онуфрія, побачений у Греції (а, отже, у православному монастирі чи у церкві візантійського обряду), пропонуючи як бінарну опозицію, так і своєрідний діалог маскулінного (борода) і фемінінного (коса): «Пустельник Онуфрій прикрив / Своєю наготу бородою / Ще довшою, ніж коса / В моєї тітки Люкреції» [4, с. 179]. Символічне зображення бороди на іконі перетікає у символ волосся взагалі, що зумовлюється навіть відбиттям ментальних концептів у лінгвістиці: так, «у богемців борода означає не тільки волосся, що виростає на нижній щелепі, а й верхівку, маківку» [6, с. 39]. У цьому уривку закодовано український аспект (незважаючи на прекрасну стилізацію італійського Відродження): адже цей святий (Онуфрій Преподобний, по-народному Онупрій або Онопрій) шанується 25 червня, коли «збігається літнє сонцестояння, і дні більш ніж удвічі перевершують ніч. Тому й кажуть: «Онопрій – небо підпри»» [6, с. 348]; цей святий вважається покровителем квітів і ворогом заморозків [6, с. 348]. Отже, у цьому випадку можна казати про типове явище народного православ'я, а ширше – народного християнства, презентованого у творчості В. Вовк. Зокрема, згаданий святий шанується і Католицькою, і Православною Церквою. Вочевидь, ліричний героїні він близький через статус і вибір: Вероніка – княжна, а Онуфрій був перським царевичем, який обрав аскетизм у пустелі. (Ікона святого Онуфрія є у львівському Музеї Андрея Шептицького – до речі, цей діяч хрестив В. Вовк, та й саме місто їй давно близьке). «Єретичка» Вероніка (єретичка у кардиналовому сприйнятті, але насправді свята) стверджує: «Чомусь візантійським святим / Волю звіряться в тайнах, / Вони якісь мовчазніші, / Достойні, розумноокі, / Не те, що наші Мадонни, / Де часто світська усмішка / Нагадує нам графіню, / Меценаток убогих мистців» [4, с. 170]. У цьому монолозі – протиставлення сакрального (причому цей аспект розуміється не як візуальний, а як глибинний, прихований) і профанного. За деталлю (бородою) помітно загальне. Потужний візуальний ряд пробуджується за умови достатньої обізнаності читача з тим, що має на увазі авторка, оскільки мають виникнути асоціації із зображеннями (скульптурами, картинами) католицизму. За доби Середньовіччя особливо виразно постає копіювання моделі «профанної» людини – меценатки (мецената), замовниці (замовника) в образах Мадонни, святих тощо. Звідси вбрання мадонн як герцогинь та інша конкретика у формі (наприклад, зачіски). Таким чином, із поезії випливає, що майбутня свята мучениця Вероніка з Равенни вміє дивитися в глиб, у зміст, не потерпаючи на формалізм, фарисейство (як її опонент, чийх листів не наводиться). Імплицитно зашифровані вислови «життя коротке, мистецтво вічне» (так само Господь), а також розуміння того, що смертна людина скороминуча, тоді як твір залишається у віках.

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Волосся у поезії В. Вовк може бути символом, а також як етнокультурним, так і універсальним концептом. Воно і чітко позначає статус персонажа, і водночас «розмиває» цей статус, «гублячись» або «розчиняючись» у природі (волосся русалок; волосся святих на іконах, тощо). У зв'язку із цим виникають асоціації з шедеврами образотворчого і кінематографічного мистецтва, проаналізовані тексти виразно візуальні. Також вербальний текст викликає у свідомості та несвідомому асоціації з невербальним, і концепт волосся пов'язується з нерегулятивними концептами (В. Карасик), зокрема ритуалом: весілля, викуп (дарунок), офіра тощо. Український і германський аспекти тут часто збігаються у розумінні ритуалу, тоді як бразильський переважно демонологічний. З'ясовано, що змалювання В. Вовк волосся як біографічне (безпосередньо з особистого досвіду авторки), так і універсальне, часто міфічне. Це і зв'язок з Біблією, релігійним живописом, і традиціями різних народів, причому український, бразильський і германський аспекти тут можуть навіть подекуди збігатися. Робота має перспективу продовження з огляду на потребу докладнішого вивчення ренесансного мистецтва у контексті творчості В. Вовк та інших членів НЙГ.

Список використаної літератури

1. Бидерманн Г. Энциклопедия символов : пер. с нем. / Г. Бидерманн. – Москва : Республика, 1996. – 336 с. ; Bidermann G. Entsiklopediya simvolov : per. s nem. / G. Bidermann. – Moskva : Respublika, 1996. – 336 s.
2. Вовк В. Нев'янучий квіт / В. Вовк. – Ріо-де-Жанейро, 2017. – 114 с. ; Vovk V. Nevianuchy kvit / V. Vovk. – Rio-de-Zhaneiro, 2017. – 114 s.
3. Вовк В. Ораторія хвали / В. Вовк. – Ріо-де-Жанейро – Київ – Львів : БаК, 2015. – 168 с. ; Vovk V. Oratoriia khvaly / V. Vovk. – Rio-de-Zhaneiro – Kyiv – Lviv : BaK, 2015. – 168 s.
4. Вовк В. Поезії / В. Вовк. – Київ : Родовід, 2000. – 422 с. ; Vovk V. Poezii / V. Vovk. – Kyiv : Rodovid, 2000. – 422 s.
5. Вовк О. В. Энциклопедия знаков и символов / О. В. Вовк. – Москва : Вече, 2006. – 528 с. ; Vovk O. V. Entsiklopediya znakov i simvolov / O. V. Vovk. – Moskva : Veche, 2006. – 528 s.
6. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – 4-те вид. – Київ : Либідь, 2015. – 664 с. ; Voitovych V. M. Ukrainiska mifolohiia / V. M. Voitovych. – 4-te vyd. – Kyiv : Lybid, 2015. – 664 s.
7. Григорчук Ю. М. Проза Віри Вовк : виміри сакрального / Ю. М. Григорчук. – Брустурів : Дискурсус, 2016. – 364 с. ; Hryhorchuk Yu. M. Proza Viry Vovk : vymiry sakralnoho / Yu. M. Hryhorchuk. – Brusturiv : Dyskursus, 2016. – 364 s.
8. Испанская народная поэзия : сб. / сост. Н. Р. Малиновская, А. М. Гелескул. – Москва : Радуга, 1987. – 672 с. ; Ispanskaya narodnaya poeziya : sb. / sost. N. R. Malinovskaya, A. M. Geleskul. – Moskva : Raduga, 1987. – 672 s.
9. Некряч Т. Є. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі : моногр. / Т. Некряч, Ю. Чала. – Київ : Кондор-Видавництво, 2013. – 194 с. ; Nekriach T. Ye. Viktorianska doba v ukrainskomu khudozhnomu perekladi : monohr. / T. Nekriach, Yu. Chala. – Kyiv : Kondor-Vydavnytstvo, 2013. – 194 s.
10. Семенова М. Мы – славяне ! Популярная энциклопедия / М. Семенова. – Санкт-Петербург : Азбука, 1998. – 560 с. ; Semenova M. My – slavyane ! Populyarnaya entsiklopediya / M. Semenova. – Sankt-Peterburg : Azbuka, 1998. – 560 s.
11. Смольницька О. О. Компаративний аналіз «мерехтливої міфології» у вибраній поезії Віри Вовк і Патриції Килини / О. О. Смольницька // Кременецькі

компаративні студії. – 2016. – Вип. VI, Т. 1. – С. 254–269; Smolnytska O. O. Komparatyvnyi analiz «merekhtlyvoi mifolohii» u vybranii poezii Viry Vovk i Patrytsii Kylyny / O. O. Smolnytska // Kremenetski komparatyvni studii. – 2016. – Vyp. VI, Т. 1. – S. 254–269.

12. Смольницька О. О. Сакральні міфологеми в поезії Віри Вовк (на матеріалі «Ораторії хвали»): проблема відтворюваності в стилі / О. О. Смольницька // Літературознавчі студії. – 2015. – Вип. 45. – С. 216–226; Smolnytska O. O. Sakralni mifolohemy v poezii Viry Vovk (na materialii «Oratorii khvaly»): problema vidtvoriuvanosti v styli / O. O. Smolnytska // Literaturoznavchi studii. – 2015. – Vyp. 45. – S. 216–226.

13. Стріха М. Специфіка гендерних мотивів у творчості Філіпа Сідні та Бахадир Герай Хана I (Резмі): історико-біографічний та компаративний аспекти / М. Стріха, С. Трош // Слово і час. – 2016. – № 2. – С. 73–79; Strikha M. Spetsyfika hendernykh motyviv u tvorchosti Filipa Sidni ta Bakhadyr Gerai Khana I (Rezmi): istoryko-biografichnyi ta komparatyvnyi aspekty / M. Strikha, S. Trosh // Slovo i chas. – 2016. – № 2. – S. 73–79.

14. Стріха М. Улюблені переклади: поезії / М. В. Стріха. – Київ: Український письменник, 2015. – 724 с.; Strikha M. Uliubleni pereklady: poezii / M. V. Strikha. – Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk, 2015. – 724 s.

15. Сьюмбюль [Электронный ресурс] // Крымскотатарско-русский словарь. – Режим доступа: <http://www.classes.ru/all-crtatar/dictionary-crtatar-russian-term-10114.htm>; Syumbyul [Elektronnyy resurs] // Krymskotatarsko-russkiy slovar. – Rezhim dostupa: <http://www.classes.ru/all-crtatar/dictionary-crtatar-russian-term-10114.htm>

16. Таїрова-Яковлева Т. Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини / Т. Таїрова-Яковлева; пер. з рос. Т. Кришталовської. – Київ: КЛІО, 2017. – 184 с.; Tairova-Yakovleva T. Povsiakdennia, dozvillia i tradytsii kozatskoi elity Hetmanshchyny / T. Tairova-Yakovleva; per. z ros. T. Kryshchalovskoi. – Kyiv: KLIU, 2017. – 184 s.

17. Толстой Н. И. Волосы / Н. И. Толстой, В. В. Усачева // Славянские древности: этнолингвистический словарь / под ред. Н. И. Толстого. – Москва: Международные отношения, 1995. – Т. 1: А–Г. – С. 422–423; Tolstoy N. I. Volosy / N. I. Tolstoy, V. V. Usacheva // Slavyanskije drevnosti: etnolingvisticheskiy slovar / pod red. N. I. Tolstogo. – Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1995. – Т. 1: А–Г. – S. 422–423.

18. Усачева В. В. Коса / В. В. Усачева // Славянские древности: Этнолингвистический словарь / под ред. Н. И. Толстого. — Москва: Международные отношения, 1999. – Т. 2: Д–К. – С. 615–618; Usacheva V. V. Kosa / V. V. Usacheva // Slavyanskije drevnosti: Etnolingvisticheskiy slovar / pod red. N. I. Tolstogo. – Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1999. – Т. 2: Д–К. – S. 615–618.

19. Ціпко А. Духовна ліствиця давньоукраїнської словесності / А. Ціпко. – Київ: Леся, 2015. – 748 с.; Tsipko A. Dukhovna listvytsia davnoukrainskoi slovesnosti / A. Tsipko. – Kyiv: Lesia, 2015. – 748 s.

20. Шапарова Н. С. Краткая энциклопедия славянской мифологии: ок. 1000 ст. / Н. С. Шапарова. – Москва: АСТ: Астрель: Русские словари, 2001. – 624 с.; Shaparova N. S. Kratkaia entsyklopedyia slavyanskoii myfolohyy: ok. 1000 st. / N. S. Shaparova. – Moskva: AST: Astrel: Russkiye slovary, 2001. – 624 s.

21. Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы / авт.-сост. В. Андреева и др. – Москва: Астрель: АСТ, 2004. – 556 с.; Entsiklopediya. Simvoly, znaki, emblemny / avt.-sost. V. Andreeva i dr. – Moskva: Astrel: AST, 2004. – 556 s.

22. Turkish dictionary, in two parts, English and Turkish, and Turkish and English, in which the Turkish words are represented in the Oriental character, as well as their correct pronunciation and accentuation, shown in English letters. – 2-d ed. / rev., and enl. by Charles Wells ; by J. W. Redhouse, M.R.A.S, Member of the Imperial Academy of Science of Constantinople, etc., and Charles Wells, Ph.D. (Leipsic). – London : Bernard Quaritch, 15 Piccadilly, 1880. – Vol. 1. – 410 pp.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2017

O. O. Smolnytska

HAIR AS A CULTURAL CODE IN THE POETRY BY VIRA VOVK

The article analyzes the sense of hair as symbol, mythologem, concept in the selected lyrics by the Ukrainian writer, scholar (Germanist, musicologist), PhD, educator, translator, artist, composer, literature critic and analyst in Brazil, Vira Vovk (Vira Lidia Kateryna Selanska, German and Portuguese Wira Selanski, was born 1926, emigrated to Rio de Janeiro 1952). Her style is identified with the New York group, but it has original features. The symbolic, customs, rituals, beliefs, superstitions of the Ukrainian, German and other cultures are highlighted. The motivation for this choice is Vira Vovk's involvement with such cultures, owing to her trips and cross-cultural exchange. The hair is analyzed as special ethnocultural and universal concepts. The verbal art as the works by Vira Vovk is compared with nonverbal, especially it is the wedding ritual by the material of the poem "The Oratory of Praise". The main symbols are flowing hair, braided tress and beard. The last symbol is given as a detail of the folk Christianity because of Saint Onuphrius (Onoufrios) character in the icons. The Ukrainian beliefs and rites are connected with this saint man. The study discovers the visual aspect of this lyrics and the connection with expressionist German cinema. So, these texts have many implicit codes, the poems suggest associations. The Ukrainian hairstyle is analyzed through its evolution and in the Slavonic context which is opposed to the pagan Celtic one. Vira Vovk's retrospective analysis of roots and ancestors shows interesting Montenegrin parallels of the Balkan rites devoted to tress. The Brazil context has similar features with Ukrainian features because flowing hair is characteristic of sacral persons and demonological creatures such as witches, mermaids and so on. The color of the hair as a symbolic feature in a different culture (especially blond or gold one) is described. There are Iberian (Spanish) folksongs translated by the researcher about the blond maid hair. The key detail such as the lock is paid attention to the archaic Slavonic and Sufi aspects. In particular, the article has practical value because of translation studies and linguistic (thesauruses) work in the comparative analysis with the Ghazal by the Crimean Khan Bahadyr Geray I (Rezmy) who was a Sufi and used specific symbolic in his poems. The lexems function in his lyrics as symbols. The contiguous symbol of hyacinth is analyzed, and the article proposes to compare in perspective this flower with exotic plants in the poetry by Vira Vovk. The conclusion confirms that the hair has religious and biographical senses to Vira Vovk. The research uses comparative, intermedial, mythological, conceptual, translation studies, methods of analysis.

Key words: poetry, concept, symbol, myth, ritual, cultural code, masculine, feminine, hair.

УДК 821.161.2–311.6.09

М. В. Стасик

ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА РОМАНУ В. ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»

У статті на прикладі роману Володимира Лиса «Століття Якова» розкривається роль фольклорно-етнографічного матеріалу для творення художнього образу. Аналіз матеріалу показує цікаві вкраплення в розповідь традицій, звичаїв та обрядів. Зазначається, що письменник одночасно звертався до декількох фольклорно-етнографічних пластів, які мали виразити його задум. У романі фольклорно-етнографічний матеріал та реальність не конфліктують, навпаки – доповнюють одне одного, виступаючи структурним елементом тексту.

Ключові слова: роман, художній образ, фольклор, традиція, обряд.

Письменник Володимир Лис відомий уже не одним своїм твором («Айстри на зрубі» (1991), «Романа» (2001), «Маска» (2002), «Продавець долі» (2002), «Жінка для стіни» (2003), «І прибуде суддя» (2004), «Графиня» (2005), «Камінь посеред саду» (2007), «Острів Сильвестра» (2009), «Маска» (2012), «Іван та Чорна Пантера» (2012), «Соло для Соломії» (2013) тощо). Належне місце серед них займає і роман «Століття Якова», який вперше було надруковано 2010 р. Твір, як і багато інших романів В. Лиса, здобув перемогу у заснованому в рамках «Коронації слова» конкурсі «Гранд-коронація слова» як роман десятиліття. Дослідники, аналізуючи різні аспекти творів В. Лиса, високо оцінили творчість письменника, а про роман «Століття Якова» справедливо зауважували, що твір «сприймається як така собі індивідуалізована версія історії України ХХ ст., історії, класично розказаної з перспективи «маленької» людини» [2].

Хоча літературознавці і присвятили значну увагу вивченню творчості В. Лиса (Г. Авксентьева, Н. Герасименко, М. Довгалюк, О. Забужко, О. Клименко, В. Коротич, Л. Костецька, С. Підпригора, Я. Поліщук, Т. Хом'як та ін.), проте фольклорно-етнографічні аспекти його творів, у тому числі й роману «Століття Якова», не були предметом їхнього наукового інтересу, що зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Виходячи з цього, **завданнями** нашої розвідки є визначення місця, ролі та естетичних функції фольклорно-етнографічних елементів у романі В. Лиса «Століття Якова».

Книга складається з двохсот сорока сторінок тексту, на яких описується сто років життя Якова Меха, по-вуличному Цвіркуна. «Мир і війна. Любов і нерозділена любов. Чоловік, його жінки та їхні діти. А на цьому тлі – оповідь про те, як старий Яків, урятувавши наркоманку, оповідає їй своє життя, виявляючи причетність до долі нещасної дівчини. Напередодні свого столітнього ювілею він згадає власне життя на Поліссі, службу в польській армії, німецький полон, службу в армії радянській, убивство дружини і дітей», – так коротко, але змістовно повно можна передати сюжет аналізованого твору [2].

Вдало, на наш погляд, доповнює характеристику твору Є. Баран, пишучи, що «це унікальна книга про українське буття в ХХ столітті з його суспільними та індивідуальними трагедіями й непомітними людськими радощами» [1]. Додамо, що в цю історію автор вправно вплітає фольклорно-етнографічні елементи з метою більше

заглибитися у психологію народних образів, розкрити їхній характер, своєрідний світогляд та менталітет.

Письменник у романі «Століття Якова» одночасно звертався до декількох фольклорно-етнографічних пластів, які мали увиразнити його задум. Тут варто вказати на мотивацію митця у використанні таких елементів. Вважаємо, що в такий спосіб він намагався не просто надати більшої реалістичності створеним образам та вигаданим подіям, а передусім з усвідомленням того, що ці деталі (обряди, традиції, звичаї, прикмети тощо), використані в романі, найбільшою мірою розкривають уявлення конкретного народу про навколишній світ і його ментальність. Погоджуємося з думкою О. Романенко, яку вона висловила в дослідженні про фольклорні елементи у творах сучасної української літератури: «Інакше виглядає художня дійсність у творах, які не просто замальовують екзотизм обставин, у яких опинилися герої, чи предметів, якими вони користуються. У них фольклорний контекст видозмінює час і простір – фольклорні мотиви тут не слугують декорацією, а мають так званий клаптиковий характер. Вони – своєрідні острівці змісту, естетичного або ж екзистенційного відкриття героя» [4].

У романі фольклорно-етнографічний матеріал та реальність не конфліктують, навпаки – доповнюють одне одного, виступаючи структурним елементом тексту. У В. Лиса село Загоряни чи Загорени, як говорить Яків Мех, головний герой твору, стає духовним простором українського селянина, який він захищає від забуття та втрати культурної ідентичності: «Він давно вже не п'є молока, бо ж одне розстройство од того, швидкий нападає, та то Ольга так вимовляє, а він каже по-їхньому, загоренськи – шмидкий... І село для нього не Загоряни, а Загорени. Тарасові діти з його вимови сміються. Ну й нехай, він по-їхньому казати ни буде» [3, с. 12].

Про уміння старого Якова лікувати людей дізнаємося зі сцени «ломки» дівчинки-потерчати Альони, як її називає автор. Ці знання чоловік перейняв від тітки Герасимихи, яка лікувала чоловіка від гарячки настояною солоною водою з ромашкою, а Яків лікує ще й кашель: «Змусив, буквально силою влив до рота теплої посоленої води з настоєною ромашкою. А тоді, як виблювала, настоянки оману, яку для себе приготував, бо ж кашель посеред літа невідомо чого став душити...» [3, с. 19]. Використовує він також і «цвідрубал, і кропивницю лісову, розмай-траву, і квітущу цибуляну, і сік молоді бульби, на сироватці настояний, і той-таки ломикамінь.» [3, с. 20].

Окрему увагу хочеться звернути на зображення часу, який має у творі дихотомічну побудову. Для письменника дуже важливо співвіднести сучасний земний час із часом історичним. Як ми знаємо, сприйняття часу українським селянином циклічне. Подієвий час села визначається сезонними роботами, святкуваннями тощо. Саме тому у творі про час, коли відбуваються події, ми дізнаємось через ті роботи, що виконують герої або свята, які вони справляють: «Біда в їхнє село нагрянула негадано... десь на п'ятий день по Покрові» [3, с. 152]; «Матір лишили – договорилися, що за тиждень, десь так на Спиридона Сонцеворота, й забере назад Яків» [3, с. 192]. Отже, події у першому прикладі відбуваються 21 жовтня, а в іншому – наприкінці грудня, адже ми знаємо, що Покрову святкують 14 жовтня, а Спиридона Сонцеворота – 25 грудня.

Лінійний, історичний час також наявний у творі, він постійно «вривається» в структуру твору, має чітке датування і протиставляється циклічному часу: «Через п'ять літ після випровадин на службу Гаврилка у вересні тридцять дев'ятого до війська знову пішов Яків» [3, с. 134]; «На початку весни сорок четвертого Яків потрапив у облаву» [3, с. 157]. Письменник свідомо протиставляє побутовий час, у якому

розкриваються звичаї, повсякденне життя героїв тощо, історичному часові, і таке протиставлення стає структурною особливістю його творів.

Це також своєрідний поділ на свій, знайомий, зрозумілий світ і чужий, що вважає людину гвинтиком соціальної машини, який вириває її хоч і зі складних, але зрозумілих для неї умов життя.

Побут у романістиці В. Лиса та й взагалі в усій його творчості не є простим описом обставин повсякденного буття героїв, він є передовсім предметним вираженням їхньої свідомості: «Взамін розкішного життя вона отримала курну поліську хату, в якій не прийнято було відчиняти вікна... Хату, в якій стояв затхлий запах прілої соломи, що правила за матрац, і піднімалася пилюка, коли замітали глиняну долівку», – так деталізовано на кілька сторінок тексту описує «нове» життя Зосі у сім'ї Якова [3, с. 127]. Подекуди автор детально, із скрупульозністю етнографа, описує улаштування побуту поліщуків, їхній одяг, їжу, традиції, звичаї. В. Лис далекий від того, аби ідеалізувати життя селянина, але, водночас, він розуміє, що такі описи допомагають максимально емоційно включити читачів у ситуацію. При цьому побут стає джерелом інформації, яка спонукає реципієнта до розуміння того, як герої осмислюють своє місце в суспільстві, власну долю в нерозривному зв'язку з долею коханої людини та рідного краю: «Вона, звикла до іншого життя, раптом відчула, що те, що раніше викликало огиду, має якийсь сенс. Хоч не раз питала себе – в ім'я чого живуть чи, швидше, існують ці люди? Відповіді не було. Хіба так угодно Богу. В ім'я чого так тяжко працюють коло землі посеред цих болотних випарів? Відповіді не було. Хіба що... Заради самого життя... <...> Іноді їй здавалося, що тримає тут не тільки любов, кохання до Якова, а щось більше. Щось таке, що взагалі неможливо пояснити й осягнути розумом» [3, с. 130].

Фольклорно-етнографічний матеріал уміло інтерпретований й органічно вплетений письменником у канву роману. Але, мабуть, найбільшим, найважливішим досягненням письменника є те, що він не замикається в рамках відтворення, реконструкції цього матеріалу, а намагається проникнути в глибинний зміст давніх уявлень народу, осмислити усталені фольклорні образи, наповнюючи їх сучасним змістом.

Люди здавна вірили в прикмети, у те, що деякі істоти, числа, явища, події пов'язані з надприродними силами, і є запорукою удачі чи невдачі в чомусь. Серед таких образів-символів, що зустрічаються в романі, можемо назвати kota. В усній народній творчості кіт – символ охоронця дитини, кмітливий помічник. «Тому він присутній у десятках колискових пісень», – зазначає Г. Потапенко [5]. Один із варіантів такої колискової зустрічається на початку роману В. Лиса: «На kota-вуркота, ой, напала дрімота, ти, дитинко, тоже спи, тільки ліжка не кропи...» [3, с. 12]. Однак полісемантичність цього образу спонукає читача задуматись, насторожитись. Адже кіт, з одного боку, – символ доброго духа житла, незалежності, з іншого – ознака зла, темряви, потойбічного світу тощо. «Кіт, приблуда, чий ти? Яків дивиться на kota – старого, облізлого, шерсть місцями позлипалася. Кіт дивиться на нього і жалібно нявкає. – Як і я, старий, – думає Яків. Ци й кіт?» – читаємо у романі [3, с. 11]. А вже через декілька сторінок зустрічаємо такий опис kota: «На дереві коло хати, старій яблуні, сидів кіт. Чужий чорний котисько» [3, с. 15]. Наведений текст надихає читача до смислових алузій, адже, з одного боку, kota вважали хорошим оберегом від злих сил, а з іншого, люди боялися чорних котів, особливо, коли вони перебігали дорогою.

Ще одним символом-прикметою, який використовує письменник, є цвіркун: «Яків таки усміхнувся. Не засміявся, а посміхнувся. Бо зрозумів – то сюрчить цвіркун. Авжеж, цвіркун, цвіркунисько. Запізнілий гість, не спальник якийсь осінній, що не

знати чого озвався. – Відспівує він мене чи що? – сердито подумав Яків. ... Тут йому прийшла химерна думка – вони ж обоє цвіркуни.» [3, с. 176]. В. Лис у цьому випадку також змушує до смислових алюзій. Адже, це досить суперечливий знак. З одного боку він може бути провісником смерті, а з іншого – символом удачі, сподівання.

Окрім зазначених фольклорно-етнографічних складових сюжету «Століття Якова» є ще один мотив, який, на наш погляд, є важливим для розуміння твору. Зокрема, це використання символів, білого і чорного птаха, що з'являлися Зосі у «віщих» снах, червоного коня тощо, що надає твору особливої поетичності. Так, природно вмонтовано у структуру роману пророчі сни: «А вночі сон приснився – мовби скаче на своєму червоному коні, не там, у Тарнуві, на кінному полігоні чи ще десь, а тут, у селі, по якійсь сільській вулиці, а за ним мовби теж хтось скаче. Він озирнувся і ніяк не може побачити обличчя вершника, що його наздоганяє, а червоний кінь починає раптом летіти – над вулицею, над хатами...» [3, с. 108], або «Як не раз у сні бувало, ловив свого червоного коня. Той втікав, до рук не давався, що підійде, а кінь одбігає. Але таки зловив. Зловив. І вже їхав, та річка постала. Кінь у воду ступив, далі поплив, а до другого берега ніяк не могли вони дістатися. І хтось стояв на тім березі, й знайомий начеб, а не розгледів. Отакий сон. Як прокинувся, став міркувати – до чого б то? Допливе скоро до того берега? Але ж уві сні не доплив...А таки допливе – як ни тепер, то в четвер» [3, с. 229–230]. За народними уявленнями образ коня є полісемічним. З одного боку він є символом чоловічого начала, багатства, могутності, степу, волі, вірності, відданості, а з іншого – знаком потойбічного світу і є одним із символів смерті. До речі, червоний колір є також символом життя, а водночас – загрози для життя. У слов'янській міфології також часто асоціюється з нечистою силою.

Можемо констатувати різноманітність і влучність образних національних символів, використаних автором. Загалом же для В. Лиса використання етнографічно-побутових деталей – не проста фіксація традицій, для письменника – це місток, що скріплює минуле і сучасне, дає можливість усвідомити ті цінності, якими жили наші пращури, їхні духовні потреби, традиції, глибину їхньої мудрості. Опис побуту, звичаїв, традицій – це не просто етнографічні замальовки, вони є художнім узагальненням відповідного життєвого укладу.

Вплив фольклору прямо позначився на сюжеті, мові, засобах образності роману. Автор використовує фольклорно-етнографічний прийом зображення портрета, що зорієнтований на народний ідеал, а також включає відображення внутрішнього світу людини. Поетичні порівняння, надзвичайно майстерно виписані та введені автором у текст: «щоки калиною пашать» [3, с. 27], Парасочка, «як лозинка тоненька» [3, с. 179], «...лице у тебе, казала мама Параска, сину, якби молоком щодень вмиване...» [3, с. 26], «темна хмара закрила мамине лице» [3, с. 22], «очима – блищали, мов край добре нагостреної коси» [3, с. 145] тощо.

Яскраво представлений у романі цілий пласт прислів'їв, приказок та фразеологізмів, майстерно вплетених у канву розповіді: «збитий з пантелику» [3, с. 82], «як води кварту випити», «знайся кінь з конем, а віл з волем» [3, с. 22], «хоч кілка на голові теши, то його не перепреш і возом не об'їдеш» [3, с. 22], «хай вони ясним вогнем вигорять» [3, с. 23], «витрішки продаєш» [3, с. 80], «за дурною головою нема ногам спокою» [3, с. 157], «не все коту масниця, муситиме й пісню юшку похлебати» [3, с. 147], «така сама пані в дертому жупані» [3, с. 146], «накрийте голову рядном, мамо» [3, с. 116], «хоч кілля на голові теши» [3, с. 190], «долю конем не об'їдеш» [3, с. 47] тощо. Вони надають мові твору виразного розмовного характеру та неповторного регіонального та національного колориту.

Для передачі народнопоетичної української мови письменник послуговується великою кількістю не лише приказок та прислів'їв, а й народними прокльонами. Так мати Якова, будучи розсердженою на куму за те, що вона не хоче віддавати своєї дочки за її сина, говорить: «А щоб тобі віддавало в обидва боки на штирі роки, а на п'ятий болячка на язиці жабою виросла» [3, с. 23].

Письменник написав роман на національному ґрунті, яскраво відтворивши специфіку доби, самобутню культуру українського народу, національний характер і психологію, з його архаїчними, фольклорно-етнографічними й побутовими атрибутами. Він шукає і, на нашу думку, знаходить мистецьке вираження пракоренів душі свого народу, його духовного підґрунтя, національної ідеології та філософії.

Отже, проаналізувавши роман В. Лиса, бачимо, що в ньому використано фольклорно-етнографічні мотиви, що аж ніяк не применшує їхньої художньої цінності. Завдяки майстерності автора, цей матеріал сприймається як органічний, невіддільний елемент роману, не спричиняючи шкоди його сюжетній канві. Етнографічно-побутові деталі допомогли авторові передати колорит епохи, правду історичного часу. Письменник добре обізнаний зі звичаями, обрядами, віруваннями, прикметами, переказами та побутом поліщуків. Твір є цінним джерелом для дослідників української традиційної культури.

Проведений аналіз роману засвідчує, що автор широко використовує фольклорно-етнографічний матеріал та творчо його вплітає в структурну канву свого твору. Образна система, яку письменник використовує у своїх творах, спонукає читачів задуматися над сенсом життя, його духовними цінностями, вічними істинами – такими, як любов, добро, справедливість, вірність.

Ми навели лише деякі фольклорно-етнографічні приклади з роману В. Лиса, які, на нашу думку, можуть деякою мірою стимулювати подальші пошуки у вивченні особливостей ідіостилю письменника.

Список використаної літератури

1. Баран Є. Апостольська самота Якова... [Електронний ресурс] / Є. Баран // Форум «Сіверщини». – Режим доступу : <http://siver.com.ua/forum/62-469-1> ; Baran Ye. Apostolska samota Yakova... [Elektronnyi resurs] / Ye. Baran // Forum «Sivershchyny». – Rezhym dostupu : <http://siver.com.ua/forum/62-469-1>
2. Клименко О. Дві рецензії на бестселер Володимира Лиса [Електронний ресурс] / О. Клименко // ЛітАкцент. – 2010. – 29 жовт. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2010/10/29/dvi-recenziji-na-bestseller-volodymyra-lysa/> ; Klymenko O. Dvi retsenzii na bestseller Volodymyra Lysa [Elektronnyi resurs] / O. Klymenko // LitAktsent. – 2010. – 29 zhovt. – Rezhym dostupu : <http://litakcent.com/2010/10/29/dvi-recenziji-na-bestseller-volodymyra-lysa/>
3. Лис В. С. Століття Якова / В. С. Лис ; передм. О. Забужко. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 240 с. ; Lys V. S. Stolittia Yakova / V. S. Lys ; peredm. O. Zabuzhko. – Kharkiv : Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2015. – 240 s.
4. Романенко О. Фольклорні мотиви та сюжети в сучасній українській літературі : кітчеві експерименти чи нові художні акценти? [Електронний ресурс] / О. Романенко // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – 1999. – Вип. 32. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10764.html> ; Romanenko O. Folklorni motyvy ta siuzhety v suchasni ukrainskii literaturi : kitchevi eksperymenty chy novi khudozhni aktsenty? [Elektronnyi resurs] / O. Romanenko // Literatura. Folklor. Problemy

poetyky. – 1999. – Вур. 32. – Rezhym dostupu : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10764.html>

5. Словник символів [Електронний ресурс] / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко та ін. ; за заг. ред. О. І. Потапенка та М. К. Дмитренка. – Київ : Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 156 с. – Режим доступу : <http://www.studfiles.ru/preview/5252915/>; Slovnyk symboliv [Elektronnyi resurs] / O. I. Potapenko, M. K. Dmytrenko, H. I. Potapenko ta in. ; za zah. red. O. I. Potapenka ta M. K. Dmytrenka. – Kyiv : Redaktsiia chasopysu «Narodoznavstvo», 1997. – 156 s. – Rezhym dostupu : <http://www.studfiles.ru/preview/5252915/>

Стаття надійшла до редакції 06.06.2017.

M. V. Stasyk

**FOLK-ETHNOGRAPHIC SOURCES IN VOLODYMYR LYS'S
NOVEL «JACOBS CENTURY» («STOLITTIA YAKOVA»)**

In Volodymyr Lys's novel «Jacobs Century» («Stolittia Yakova») the role of folk-ethnographic material for artistic form creation is highlighted. The analysis showed the interesting interweaving of traditions, customs and ceremonies. It should be noted, that the writer used several folk-ethnographic layers simultaneously.

In the novel this material and reality are not opposed – they complement one another. The author integrated this elements into the novel's art context to immerse deeper into people's psychology and open up their nature, distinctive worldview and mentality. In V. Lys's novel the description of everyday life it's not accidental. First of all, is subjective expression of their consciousness. But, probably, the most important thing is his attainment in that he not only focuses on representing and, remodeling this material, but also tries to reflect the issue of ancient images, conventional folk characters, fleshing it out with contemporary context. We can ascertain the variety and accuracy of figurative national symbols used by the author.

The author also uses folklore techniques for portraits.

Furthermore, the writer skillfully uses image-symbols. We can name for instance, a cat, a white and a black bird, a red horse, etc., which adds a touch of poetry to this work. According to folk beliefs, these symbol images are multi-valued.

The whole range of proverbs, sayings and phraseological units is strongly represented in the novel. They affect expressiveness and unique regional and national color to the language of the work.

The writer is well familiar with the customs, rituals, beliefs, signs, traditions and life of Ukrainians. The novel is a valuable source for researchers of Ukrainian traditional culture.

The writer wrote a novel on a national basis, vividly recreating the specifics of the era, the distinctive culture of the Ukrainian people, national character and psychology, with its archaic, folklore-ethnographic and household attributes.

So, the analysis shows, that the author makes extensive use of folk-ethnographic materials and easily interweaves them into the plot of his work. The character system, that the author used in his work, lead the readers to reflecting on the sense of life, its spiritual values, timeless values of love, good, justice, loyalty.

Key words: *novel, artistic image, tradition, custom, ceremony.*

ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'373.72

І. В. Гапєєва

КОМУНІКАТИВНА ЛІНІЯ ІДИОМ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто специфіку відтворення ідіом ділового спілкування у художньому та публіцистичному англомовному дискурсі, репрезентовано їхній тематичний ареал, визначено фонетичні, лексичні та структурно-семантичні особливості зазначених лексичних одиниць, акцентовано на їхній багатозначності та ключовій ролі контексту у перекладі з англійської на українську.

Ключові слова: *бізнес-ідіоми, тематичний ареал, публіцистичний дискурс, експресивні засоби вторинної номінації, семантична група.*

Розширення міжнародних контактів у всіх галузях людської діяльності сприяє виникненню більш тісних зв'язків між країнами, зокрема у сфері бізнесу та менеджменту. Розвиток культурного діалогу України із зарубіжними партнерами у зазначеному полі потребує вирішення низки лінгвістичних проблем, серед яких особливе місце відводиться питанню сполучуваності слів у різних мовах, особливостям трансляції образної та необразної фразеології та інших одиниць з нестандартною залежністю від перекладу. У контексті окресленої тенденції об'єктом зацікавлення мовознавців постають ідіоми ділового спілкування, які посідають особливе місце в словниковому складі англійської мови.

Питання англомовної ідіоматики знайшли своє відображення у наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних дослідників (А. Алехіна, Н. Амосова, М. Белозьоров, С. Влахов, В. Гак, Р. Зорівчак, В. Карабан, В. Комісаров, Т. Левицька, О. Павленко, Я. Рецкер, В. Тархов, С. Флорін та ін.). Однак, попри низку досліджень проблема лексичних засобів виразності художнього тексту, зокрема прийомів перекладу ідіоматичних виразів у художньому та публіцистичному англомовному дискурсі залишається до кінця не визначеною і потребує ґрунтовного наукового висвітлення.

Таким чином, **актуальність** визначеної проблеми зумовила домінуючу лінію цієї розвідки та її основну мету: окреслити тематичний ареал ідіом ділового спілкування, висвітлити їхні фонетичні, лексичні, структурно-семантичні особливості та можливі прийоми їхнього перекладу.

Ідіоматика як об'єкт прискіпливої уваги окремих мовознавців, дістала низку різнорідних оцінок, що репрезентують, як відомо, системні / ситуативні уявлення, обумовлені певною площиною дослідження та відповідним контекстом. Термінологічні верифікації спричинені тим, що понятеві проблеми, пов'язані з цими питаннями, у більшості наукових інтерпретацій не розмежовані. Зазвичай вони віддзеркалюють оцінку цього явища як у вузькому, так і в ширшому значенні, що ускладнює вирішення загальної проблеми різної сполучуваності слів та наголошує на її важливості для теорії та практики перекладу. При цьому, як слушно зауважує О. Павленко, «врахування культурної складової перекладу не тільки дозволяє інакше інтерпретувати його

призначення і сутність, а й визначити ступінь актуальності питання про асиміляцію змістів» [8, с. 178]. Це означає «наголос на естетичному вимірі художнього перекладу» [7, с. 29], «взаємної обумовленості національного та міжнародного контекстів» [3, с. 69], а також врахування контексту «наднаціонального порядку» [3, с. 70], що дозволяє охопити усі його специфічні ознаки.

Зважаючи на те, що при відтворенні фразеологічних сполучень у більшості випадків застосовується лексичний переклад, можна констатувати, що саме такий переклад відкриває реципієнтові нові горизонти їхнього осмислення, створюючи, з одного боку, «нові естетичні цінності на рідному ґрунті» [8, с. 179], з іншого – демонструючи їхню «художню співмірність» [8, с. 179]. Тому лише поєднання художньої майстерності, ерудиції, натхнення, творчої інтуїції та специфічного дару перевтілень перекладача, помножені на стилістичну всеозброєність, мовний такт і почуття міри, можуть забезпечити появу адекватних перекладів цих лексичних одиниць. Наприклад, «*Morning, boys! Howdy? Jefferson*» [10, с. 88] – «Здорові були, хлопці! – Як ся маєш, Джефферсоне?» або «*How's that for an idea? Huh, Sugarboy*» [10, с. 82] – «Як це тобі подобається, га, Ласуне?»

Велика кількість англійських ідіом охоплює певний тематичний ареал, що відображає об'єктивно існуючі угруповання предметів і явищ певної сфери. Отже, бізнес-ідіоми можна класифікувати за наступними тематичними групами:

1) менеджмент (*be on the make, do one's bit, take no prisoners*); 2) фінанси (*sweeten the deal, back down, blind pool*); 3) торгівля (*beating the gun, evening up, bidder*); 4) кар'єра (*calculated risk, cut corners, get off the ground*); 5) робоча діяльність (*break the back, knuckle down, have sth on the go*); 6) реклама (*eye tracking, piggyback, talking heads*); 7) банківська справа (*british clearers, killer bees, kiting*); 8) інвестиції (*acting in concert, buy-and-hold strategy, gather in the stops*); 9) гроші (*cash in on, cheapskate, foot the bill*); 10) партнерські відносини (*be in the same boat, carry the can*); 11) податки (*tax umbrella, off-the-books, pay-as-you-go basis*) та ін.

До фонетичних мовних засобів відносимо римовані співзвуччя, алітерацію і асонанс, які сприяють сталості та статичності ідіом і тісно взаємодіють з їхнім значенням. Рима, або співзвучність закінчень, виступає надзвичайно важливою рисою у складі ідіом, відбиваючи музичне чуття та підсвідоме прагнення до повноти й краси звуку. Рима надає закінченій форми виразу, вершить будову, робить її нерухомою і разом з тим такою, що легко запам'ятовується [4, с. 32]. Римоване співзвуччя широко поширене в ідіомах ділового спілкування: *cook the books, pull the wool, big wig* та ін.

Характерною рисою для зазначених ідіом є використання алітерації – повторення голосних та приголосних звуків на початку близько розташованих наголошених складів. За своєю природою цей мовний засіб репрезентований різними типами, але найбільш розповсюдженим є алітерація з повторенням одного звуку: *toe to toe, drop-dead day, people pill*. Досліджуючи структурні особливості ідіоматичних виразів, виокремлюємо такі його підтипи:

1) повторення приголосного на початку слова: *break your back, bang for the buck, to pull the plug, to run round in circles*;

2) повторення приголосного у різних лексемах на початку та фінальній позиції: *to sell (something) at a loss*;

3) повторення двох приголосних у різних лексемах: *to climb the corporate ladder*.

У публіцистичному дискурсі також зустрічається поєднання алітерації з повтором та римою: *win-win, business is business*. У наведеному прикладі рима заснована на повторенні монофтонга [I] і тотожності за місцем артикуляції губно-губних приголосних [b] і [w].

Іншим фонетичним засобом, характерним для структури ідіом ділового спілкування, є асонанс – повторення наголошених голосних у рядку або фразі, або на її кінці у вигляді неповної рими: *top dog, a number cruncher, an eager beaver, a race against time, to lay (something) on the table, irons in the fire, to float (someone) a loan*. У зазначених прикладах асонанс досягається повторенням наголошених голосних: коротких та довгих монофтонгів та дифтонгів. Ще одним прикладом асонансу є такі прислів'я, у яких зазначений фонетичний засіб досягається повторенням наголошеного дифтонгу [ai], у словах «*while*», «*shine*», та дифтонгу [ei], у словах «*make*», «*hay*»: «*Never put off till tomorrow what you can do today*» – «Відчиняй двері, поки відчиняються»; «*Strike while the iron is hot*»; «*Make hay while the sun shines*» – «Коваль клеple, доки тепле» та ін.

Дослідження ідіом у складі тематичного поля дозволяє з'ясувати їхні структурно-семантичні особливості, розкрити внутрішні зв'язки, виявити джерела їхнього утворення. Отже, з точки зору кількісного компоненту складових елементів серед ідіом ділового спілкування виокремлюємо три основні типи: *морфологічні, лексичні та синтаксичні*.

Складні *морфологічні ідіоми* (*spotlight, watchdog, gunslinger* та ін.) мають **N + N** структуру. Наукова легітимність усталених в академічній рецепції словосполучень такого типу безпосередньо резонує й у працях А. Куніна, спричиняючи розгортання певної дискурсивної лінії щодо вживання цих лексичних одиниць. Одні з них є повністю переосмисленими, в інших – переосмисленим є лише один компонент [4, с. 5]: **N + N**: *bean-counter, number-cruncher*; **N + and + N**: *dog-and-pony* та ін. Проте, які б структурні характеристики ми б не застосовували, жодна з них не може бути зведена до абсолютизації, а має значною мірою визначатися і конкретизуватися контекстом.

Інші складні морфологічні ідіоми представлені такими структурами: **V + N**: *cut-throat*; **V + V**: *win - win; slam - dunk*; **V + and + V**: *buy-and-hold; cash-and-carry* та ін.

Лексичні ідіоми виникають внаслідок образного або необразного переусвідомлення речень та сполучень слів або фігур мовлення – оксюморона, алогізма тощо. Серед фразеологічних сполучень ділового спілкування виокремлюємо лексичні ідіоми, що виконують функції номінальних фраз та утворюються за наступними моделями:

N + N: *car card; bulldog edition; basket case; nest egg; godfather offer; lightning rod; vulture fund; umbrella policy; company town*;

N's + N: *devil's advocate; banker's hours*;

N(s) + and + N(s): *neck and neck; bait and switch; head & shoulders; cats and dogs; bells and whistles*;

N(s) + prep + (det) + N: *finger in the pie; piece/slice of the action; cash on the barrelhead; boys / men in the backroom; captain of industry*;

A + N: *golden hello; pure play; bad faith; pink sheets; useful life; red ink*;

A + and + A: *smart money; quick and dirty*.

Словосполучення фразеологізмів, що виконують дієслівні функції, утворюються за наступними моделями:

V + (det) + N(s): *break the news; do one's bit; carry the day; break the bank; get a break; cut one's losses; pull the plug; foot the bill; take a nosedive; hit the jackpot; cook the books; lose your shirt*;

V + like + N(s): *go like a bomb; sell like hotcakes; speak like a ceo*;

V+ postpositive: *wear out; buy off; cop out; chip in; pay off; fork over; back away; lay out; open up; pony up*;

V + prep + (det) + N: *hand over fist; pay through the nose; rake in the money; be in the picture; be on the make; step on someone's toes;*

V + (det) N + prep + (det) + N (Pronoun): *pull the wool over sb's eyes; turn the tables on sb; wash one's hand of something; take a leaf out of sb's book; price oneself out of the market; get one's foot in the door; have a lot on one's plate; have sth on the go* та ін.

Фразеологічні одиниці у функції прикметників утворюються за такими моделями:

Prep + Substantivised Adj: *in the black; in the red; for good; in black and white;*

Prep + N: *at the bell; on the house; in the box; in cahoots; in the tank; at stake; above board; on the money; on the make* та ін.

За участю у вираженні семантичних відношень серед досліджуваних лексичних ідіом виокремлюємо сурядні та підрядні ідіоми: *quick and dirty, cats and dogs, bait and switch; on the money, in the picture, go like a bomb* та ін.

Синтаксичні ідіоми мають форми простого або складнопідрядного речення. За метою висловлювання та з урахуванням інтонаційних особливостей такі ідіоми, в свою чергу, можуть бути поділені на:

- розповідні: «*It's us*»; «*Don't know the trade*»;
- питальні: «*How are you making XXX?*»;
- спонукальні: «*Send it in*»; «*Take it down*»; «*Take me along*»; «*Treat me subject*»; «*Put pants on it*»; «*Ring the cash register*»;
- окличні: «*What a tight spot!*»

Акцентуючи на багатозначності та стилістичній різноплановості ідіоматичних виразів, А. Кунін підкреслював, що хоча така багатозначність ідіом в сучасній англійській мові значно поступається багатозначності слів, все ж таки деякі фразеологічні одиниці мають два або декілька значень [4, с. 25]:

1. *Piggyback* – 1) a direct mail offer that is included free with another offer; 2) two commercials shown back-to-back by the same sponsor;

2. *Waste circulation* – 1) advertising in an area where the product or service is not available; 2) persons in an advertiser's audience who are not potential consumers;

3. *Make good* – 1) to present a commercial announcement after its scheduled time because of an error; 2) to rerun a commercial announcement because of technical difficulties; 3) to rerun a print advertisement due to similar circumstances та ін.

Більшість фразеологічних одиниць бізнес-мовлення, як бачимо з наведених прикладів, є однозначними. За нашими спостереженнями, це пояснюється тим, що для бізнес-сфери, незважаючи на той факт, що мовлення у цій сфері має бути експресивним, перш за все, характерні лаконічність та однозначність.

У першій семантичній групі «людина», до якої входять ідіоматичні одиниці на позначення особи, варто визначити наступні типи:

1. Ідіоми, що характеризують лідерські якості працівника або ж керівника у бізнес-сфері. До таких відносимо: *movers and shakers* (характеризує людей, які знаходяться при владі та беруть активну участь у вирішенні проблем суспільного життя, ініціюють нові проекти тощо). Спочатку ця ідіома використовувалася на позначення активної життєвої позиції індивіда, або ж тих, хто намагався чинити опір владі. З активним розвитком сфери економічних, торгових та ділових відносин ідіома перейшла до сфери бізнесу. Ідіома *sleeping / silent partner* позначає людину, яка, вкладаючи гроші в бізнес, надає перевагу залишати своє ім'я в таємниці. До цієї групи можна також віднести наступні ідіоми: *top dog* – керівник, лідер; *to hold all the aces* – людина, яка обіймає керівну посаду та має переваги над іншими або ж той, хто є хазяїном становища, *big cheese* – важлива людина. Пізніше за аналогією виникли фраземи *big gun / wheel / wig*, що знаходяться у стадії синонімії з до первинним

значенням. Така фразеологічна одиниця як *boys / men in the backroom* теж належить до даної семантичної групи, оскільки використовується на позначення людей-керівників, що незалежно приймають важливі рішення.

2. Ідіоми на позначення позитивних якостей працівників досліджуваної сфери, а саме: працьовитість, ентузіазм: *an eager beaver* – справжній роботяга; *company man* – фанатично відданий свої роботі, який завжди погоджується зі своїми колегами.

3. Ідіоми на позначення негативних якостей працівників. До цієї групи відносимо такі одиниці, як *cog in the machine* – п'яте колесо у возі, тобто людина, яка насправді не відіграє великої ролі у ході роботи. Синонімічною фразеологічною одиницею є *dead wood*, що характеризує працівника, якого вважають некорисним та непотрібним. До ідіом на позначення відсутності організації в роботі працівника належать: *to run round in circles* (про людину, якій важко досягти результату саме через те, що вона не вміє організувати свій час та роботу). Крім того, сюди належить ідіоматичне сполучення *shape up or ship out*, яке використовують аби дати людині можливість усвідомити, що її звільнять, якщо вона не буде вдосконалювати свої вміння та навички [4, с. 10].

4. Ідіоми, що мають значення певної службової посади: бухгалтер – *a bean-counter, a number cruncher*; службовець, що має найвищий ранг – *captain of industry*; адвокат-стерв'ятник – *ambulance chaser*. Таке уявлення виникло в людській свідомості і вербалізувалося у мові через слово *ambulance*, тому що такий адвокат шукає клієнтів серед людей, які нещодавно постраждали та вмовляє їх подати в суд. Також до цієї семантичної групи належить ідіома *(one's) opposite number* – той, хто працює на аналогічній посаді можливо навіть і в іншій організації (колега).

Семантична група «робота», за нашими спостереженнями, є найбільш поширеною та представлена великою кількістю ідіоматичних одиниць:

1. Ідіоми на позначення важкої роботи, що вимагає великих зусиль від працівника: *too much like hard work, put your shoulder to the wheel, keep your nose to the grindstone* – про людину яка сконцентрована на роботі. Фразема *by the sweat of your brow* вживається на позначення важкої праці, яку виконує певна людина без чиєїсь допомоги. Синонімічними до цієї фразеологічної одиниці є наступні: *work your fingers to the bone, break your back, back to the salt mines*, а також ідіоми, які вказують на важку фізичну працю: *get your hands dirty, use elbow grease* [11].

2. Ідіоми, які вживаються на позначення фахівця, який має дуже багато роботи та задіяний у багатьох проектах: *to wear many hats, to have a finger in every pie, irons in the fire* та ін.

3. Ідіоми з семантикою часу виконання роботи: *rush off your feet* («збиватися з ніг», у значенні «бути надзвичайно зайнятим»); *a race against time* («бігти наввипередки з часом, тобто мусити працювати дуже швидко аби встигнути закінчити роботу до певного часу»); *work overtime* («працювати поза нормою»); *to work down to the wire* (працювати до останньої хвилини).

До семантичної групи «ділова зустріч / нарада» відносимо:

1. Ідіоми із семантикою головної теми обговорення: *bottom line* – основне завдання зустрічі / наради. Крім того, сюди відносимо фраземи, що мають синонімічно однакові значення: *to lay (something) on the table, to put (something) on the table*.

2. Ідіоми із семантичним значенням «проводити ділову зустріч / нараду»: *to hold a meeting ma to run a meeting*.

3. Ідіоми із семантичним значенням «розпочинати зустріч / нараду»: *to call a meeting to order ma to open a meeting*.

4. Фраземи на позначення типу засідання: *follow-up meeting, strictly business*.

5. Ідіоми із семантикою «пропозиції»: *to bring to the table ma to move to do something* [11] тощо.

Отже, наведені приклади свідчать про багатозначність бізнес-ідіом у публіцистичному та художньому дискурсах. Ідіоми лексичного рівня є експресивними одиницями вторинної номінації, що мають різний спектр функцій і виступають як знаки іллокуції, маркери інтенціональності та засоби прагматичної когерентності дискурсу. Це ще раз актуалізує думку про те, що для адекватного перекладу зазначених лексичних одиниць є їхнє відтворення відносним еквівалентом. Перспективою подальших досліджень вважаємо опрацювання питань, пов'язаних з появою термінологічних одиниць та новоутворень, їхньою систематизацією та класифікацією в англomовному дискурсі.

Список використаної літератури

1. Белозоров М. В. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори в сфері економіки: структурний, семантичний та соціофункціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Максим Віталійович Белозоров ; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Київ, 2003. – 14 с. ; Bielozorov M. V. Anhliiski leksychni ta frazeolohichni novotvory v sferi ekonomiky: strukturnyi, semantychnyi ta sotsiofunktsionalnyi aspekty : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Maksym Vitaliiiovych Bielozorov ; Kyivskiy nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2003. – 14 s.

2. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы / Д. Дюришин. – Москва : Прогресс, 1979. – 320 с. ; Diuryshyn D. Teoriya sravnytelnoho uzuchenyia lyteratury / D. Diuryshyn. – Moskva : Prohress, 1979. – 320 s.

3. Комиссаров В. Н. Теория перевода / В. Н. Комиссаров. – Москва : Высшая школа, 1990. – 252 с. ; Komissarov V. N. Teoriya perevoda / V. N. Komissarov. – Moskva : Vysshaya shkola, 1990. – 252 s.

4. Кунин А. В. Основные понятия английской фразеологии как лингвистической дисциплины. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – Москва : Русский язык, 1997. – 1260 с. ; Kunin A. V. Osnovnye ponyatiya angliyskoy frazeologii kak lingvisticheskoy distsipliny. Anglo-russkiy frazeologicheskii slovar / A. V. Kunin. – Moskva : Russkiy yazyk, 1997. – 1260 s.

5. Левицькая Т. Р. Обновление фразеологических единиц и передача этого приема в переводе / Т. Р. Левицькая, А. М. Фитерман // Тетради переводчика / под ред. Л. С. Бархударова. – Москва : Международные отношения, 1985. – Ученые записки № 5. – С. 43–52 ; Levitskaya T. R. Obnovlenie frazeologicheskikh edinits i peredacha etogo priema v perevode / T. R. Levitskaya, A. M. Fiterman // Tetradi perevodchika / pod red. L. S. Barkhudarova. – Moskva : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1985. – Uchenye zapiski № 5. – S. 43–52.

6. Овсянников В. В. Переводческие проблемы терминологии делового английского / В. В. Овсянников // Мова і культура. – 2004. – Вип. 7, Т. 8 : Теорія і практика перекладу. – С. 75–79 ; Ovsyannikov V. V. Perevodcheskie problemy terminologii delovogo angliyskogo / V. V. Ovsyannikov // Mova i kultura. – 2004. – Vyp. 7, T. 8 Teoriia i praktyka perekladu. – С. 75–79.

7. Павленко О. Г. «Мовна бистринь» перекладів Ростислава Доценка / О. Г. Павленко // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17, Т. 4. – С. 292–299 ; Pavlenko O. H. «Movna bystrin» perekladiv Rostyslava Dotsenka / O. H. Pavlenko // Mova i kultura. – 2014. – Vyp. 17, T. 4. – S. 292–299.

8. Павленко О. Г. Осмислення наукової традиції перекладацької парадигми: сучасний філологічний коментар / О. Г. Павленко // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (6).

– С. 180–183 ; Pavlenko O. H. Osmyslennia naukovoï tradytsii perekladatskoi paradyhmy : suchasnyi filolohichnyi komentar / O. H. Pavlenko // Molodyi vchenyi. – 2015. – № 2 (6). – S. 180–183.

9. Alekhina A. I. Semantic groups in english phraseology / A. A. Alekhina. – Минск : Вышэйшая школа, 1978. – 158 с. ; Alekhina A. I. Semantic groups in english phraseology / A. A. Alekhina. – Minsk : Vysheyshaya shkola, 1978. – 158 s.

10. Faulkner W. The reivers / W. Faulkner. – New York : Random house, 1962. – 305 p.

11. Leroyer P. Linguistik online. Dealing with phraseology in business dictionaries : focus on dictionary functions [Electronic resource] / P. Leroyer // Linguistik online. – Mode of access : http://www.linguistik-online.de/27_06/leroyer.html

Стаття надійшла до редакції 5 червня 2017р.

I. V. Gapeyeva

COMMUNICATIVE LINE OF BUSINESS IDIOMS IN THE ENGLISH DISCOURSE

The article highlights specific features of business idioms in the English artistic and publicistic discourse as well as represents their thematic area and defines phonetic, lexical, semantic and structural peculiarities of the lexical items in question. The author accentuates their ambiguity and key role of the context in translation them from English into Ukrainian. Business idioms prove to be a critical component of workplace communication in the English-speaking world. Nevertheless, non-English speakers will probably be confused on many of these expressions and can easily get lost in rendering their meaning into Ukrainian. Business idioms are challenging because they depend heavily on culture, history, politics, sports, etc. The identification of these phraseological units claim to be context-dependent and therefore subject to changes, constant remodeling and some probable shifts in reference. The following article investigates the phenomenon of idiomacity not only inside business language, but also in artistic and publicistic discourse as well as discusses all possible complications and solutions related to the translation of business idioms. For this reason, we have to understand that any specialized field of discourse (artistic, business, publicistic etc,) is characterized by a certain conceptual structure that include all its terminological units. These units are joined by a specific correlation (contiguity, cause /effect, part /whole, etc.). Therefore, the article accentuates on the use of linguistic resources that transmit information objectively and impersonally through various textual formulas including description, definition, classification, enumeration, argumentation, citation, reference etc. The transfer of business idioms requires knowledge of their classification as well as composition rules and typical structures. Thematic area of business idioms focuses on the necessity of transferring the message by taking into account its figurative image avoiding a direct way with its maximum accuracy and precision. Numerous examples of idiomatic expressions are established in different economic branches such as finance, accounting, marketing and management and are accordingly defined as being indispensable as well as serving to simplify and enlighten unfamiliar concepts. This bring us to talk about conducting a survey to prove the existence and frequency of new business idioms in the English discourse.

Key words: *business idioms, thematic area, publicistic discourse, expressive means of secondary nomination, semantic group*

УДК 811.112.2'42

В. Ф. Загороднова

ЛІНГВОКОГНІТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ОСНОВНИХ ТИПІВ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В НІМЕЦЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У межах пропонованої статті зосереджуємо увагу на осмисленні проблеми формування мовної особистості в іншомовному середовищі, становленні культурної ідентифікації особистості й адаптації в умовах сучасного полікультурного суспільства, вихованні культури толерантних взаємовідносин. Звертаємо увагу читачів до лінгвістичного потенціалу процесу формування мовної особистості в умовах міжетнічного культурного спілкування. У статті проаналізовані жанрова палітра, рубрики і стилістика журналу «Deutsch Perfekt».

Ключові слова: мовна особистість, багаторівнева структура лінгвістичної ідентичності; формування вторинної мовної самобутності; взаємодія між різними моделями лінгвістичної ідентичності під час опанування другої іноземної мови, жанрова палітра та стилістика публіцистичного дискурсу.

Людство перебуває у процесі взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємовпливу різних країн, народів та їхніх культур, релігій. Консенсус і конфлікт, співпраця і війна складають своєрідні діалектичні пари, спрямованість й інтенсивність яких визначають життєздатність будь-якого людського суспільства. На сьогодні ці процеси у різний спосіб торкнулися майже кожної країни. Майже всі етнічні спільноти відчули на собі вплив з боку культур інших народів як у позитивному, так і в негативному плані. Це і вплив росту культурних обмінів, прямих контактів між державними інститутами, соціальними групами, громадським рухом й окремими індивідами різних країн і культур. Значне збільшення мігрантів і біженців, викликане військовими діями й економічною кризою, створює додаткові соціальні проблеми – через незнання мови й неповагу до норм і традицій країн, в яких вони перебувають.

Мета статті – привернути увагу читачів до лінгвістичного потенціалу процесу формування мовної особистості в умовах міжетнічного культурного спілкування. Наше дослідження присвячене вивченню формування мовної особистості мігрантів у Федеративній Республіці Німеччині (ФРН) через публіцистичний дискурс. Аналіз лінгвокогнітивної взаємодії ініціатора, автора й адресата медіатексту здійснювався на матеріалі одного з авторитетних інформаційно-навчальних журналів Німеччини «Deutsch Perfekt».

Сучасний німецький публіцистичний дискурс інформаційно-навчальних журналів «Deutsch Perfekt», «Vitamin de», «Juma», «PZ», «Der Weg», «Jetzt», «JAEZ», «Die Spinne» як сфера буття і взаємодії різних типів мовної особистості має неабияке значення у формуванні мовної особистості в новому середовищі, розвитку суспільної думки в Німеччині, оскільки публіцистика безпосередньо пов'язана з ідеологічною сферою, в якій виражені різні форми суспільної свідомості.

Предметом нашого дослідження є лінгвокогнітивна взаємодія основних типів мовної особистості в німецькому публіцистичному дискурсі. Об'єктом вивчення слугували інформаційні публікації, мотивуючий матеріал для опанування німецькою мовою, вправи і граматичний матеріал до них, поради й приклади щодо повсякденного спілкування з німцями.

Теоретичну базу дослідження становлять положення, розроблені вітчизняними і зарубіжними вченими: у сфері теорії мовної особистості (Е. Берн, А. Белова, Г. Богін, Л. Виготський, С. Воркачов, І. Голубовська, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Залевська, В. Карасик, Ю. Караулов, М. Ляпон, Л. Мацько, В. Нерознак, В. Парашук, О. Семенюк, Г. Солганик, С. Тер-Мінасова, О. Яшенкова та ін.); у сфері когнітивно-дискурсивного аналізу (Н. Арутюнова, А. Буркхард, Т. ван Дейк, К. Глой, В. Демьянков, З. Йегер, О. Кубрякова, А. Кібрік, В. Кінч, Г. Лерхнер, У. Маас, А. Нойберт, В. Плунгян, М. Юнг та ін.); в галузі мови ЗМІ, зокрема публіцистики (М. Володіна, Т. Добросклонська, М. Желтухіна, К. Камп, Н. Клушина, В. Костомаров, Г.-Г. Люгер, Г. Солганик, Ю. Хойзерман та ін.).

«Deutsch Perfekt» – засіб масової інформації Німеччини, який пропонує ідеальну комбінацію професійної журналістики й успішної практики німецького мовлення. Інформативні тексти й актуальні теми дають важливу інформацію про життя в Німеччині, Австрії, Швейцарії. Як один із видів засобів масової інформації цей журнал виконує ті ж функції, що виконують мас-медіа: розповсюдження інформації, вплив на суспільну свідомість членів конкретного державного, комунікативного суспільства і моделювання відповідної картини світу [1, с. 11–39]. Головний редактор журналу Йорг Вальзер до кожного випуску пропонує передмову, яка присвячена темі конкретного журналу

Окрім зазначеного варто згадати про те, що інформативне видання – активний посередник під час налагодження контакту між людьми, повноправний учасник спілкування публіциста й аудиторії.

Редактори журналу «Deutsch Perfekt» ефективно співпрацюють з професійними журналістами з відомих засобів масової комунікації, таких як «Die Zeit», «Süddeutsche Zeitung», «Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Berliner Zeitung», «Westdeutscher Rundfunk», «Norddeutscher Rundfunk», «Deutschlandradio», «Deutsche Welle». Журнал насичений короткими новинами, «живими» інтерв'ю, спірними позиціями, цікавими репортажами про мандрівки різних людей, цінними поради для спілкування під час навчання або для місця роботи, у побуті тощо. Економіка, політика, кар'єра, культура, розваги, спорт, туризм, типовий німецький побут – теми, що стали актуальними на сторінках журналу «Deutsch Perfekt». Цікавими елементами цього журналу є цитати різних людей: видатних особистостей, експертів, а також «звичайних» людей, які можуть повідомити щось особливе з означеної теми. У кожному випуску журналу «Deutsch Perfekt» пропонується «погляд ззовні», тобто погляд іноземця (туриста, мігранта, біженця, переселенця). Тексти журналу, насамперед публіцистичні, як вербалізована частина структури мовної особистості стосуються сфери мовної свідомості та є результатом відображення мовленнєвої ментальності сучасного суспільства.

З кожним роком журнал удосконалюється і дещо видозмінюється. У цьому процесі певною мірою задіяні й читачі. На сторінках журналу ведеться огляд листування читачів з редакцією журналу, де обговорюються поради і зауваження. Проте майже незмінними за останні чотири роки залишаються рубрики. Наприклад, («Deutsch Perfekt», № 5, 2016): Mein Deutschland-Bild (Matthias Bein «Eine mystische Nacht»); Panorama (Neues, Namen und Zahlen); Debate (Christina Deckwirth «Sind Lobbyisten eine Gefahr für die Demokratie?»); Nachrichten (Aus Deutschland, Österreich und der Schweiz); Reisetipps (Ballenberg, Spessart, Görlitz); Mein erster Monat (Neslihan Kocapinar in Weinheim); Ein Bild und seine Geschichte (Barbara Kerbel «Züge oben, Züge unten», «Berlins neuer Hauptbahnhof»); Kulturtipps (Kino, Konzert, Ausstellung, Graphic

Novel, Buch); Kolumne (Alia Begisheva «Wert des Essens»); D-A-CH-Menschen («Eine von 98 Millionen: Veronika Stabinger»).

Журнал «Deutsch Perfekt» пропонує ідеальну комбінацію професійного журналізму й успішної практики мови. Інформативні тексти та актуальні теми дають важливу інформацію про життя в Німеччині, Австрії та Швейцарії. Темі цих текстів є основою для мовної підтримки від журналу «Deutsch Perfekt». У кожному випуску, тобто щомісяця, журнал пропонує живий і мотивуючий матеріал для успішного навчання німецької мови. Колеги з мовної редакції «Deutsch perfekt» мають досвід викладання німецької мови як іноземної у Німеччині та за її межами у закладах різних рівнів освіти (Гете-Інститут, загальноосвітні курси, університети, приватні мовні школи, тренінги співробітників на підприємствах тощо). Співробітники мовної редакції журналу «Deutsch perfekt» брали участь у розробці навчальних матеріалів для курсу «Німецька мова як іноземна» для провідних видавництв навчальних посібників, а також працювали в мультимедійних освітніх програмах для Баварського радіо (BR-Online). Кваліфіковані автори займаються супровідними виданнями «Deutsch perfekt Plus» (для інтенсивного навчання) «Deutsch perfekt Audio» (аудіо-журнал на CD або в файлах для скачування) і «Deutsch perfekt im Unterricht» (для викладача і керівника курсів). Редакторську команду журналу доповнюють досвідчені колеги в галузі художньої редакції, оформлення, ілюстрування, Інтернету і звукової студії (аудіозапис для прослуховування).

Завдяки 25-річному досвіду видавництва Spotlight Deutsch perfekt успішно випускає мовні журнали. Поєднання журналізму і мовної практики оптимізується й удосконалюється. Мовні журнали видавництва Spotlight на сьогодні мають більше 500 000 читачів у Німеччині та за її межами. На численних семінарах, засіданнях, професійних конференціях видавництво Spotlight веде активний діалог з мовними експертами з усього світу. Розробці журналу «Deutsch perfekt» сприяли організації, інститути і товариства, а також багато цінної ініціативи було від викладачів курсів «Німецька як іноземна» і керівників цих курсів.

Тексти у журналі «Deutsch perfekt» мають чітко визначений мовний рівень. Кожен читач може обрати необхідний рівень. Мовні рівні зорієнтовані на рівні загальноєвропейських компетенцій володіння іноземною мовою: А 2 (тексти для початківців); В 1 (тексти середнього рівня); В 2 і вище (тексти для високого рівня володіння німецькою мовою).

У кожному виданні пропонуються пояснення до слів і словосполучень (понад 750 слів у кожному випуску журналу), висловлювання і лінгвокультурологічна лексика в текстах. Тлумачення німецьких лексичних одиниць відбувається принципово тільки німецькою мовою і відповідає кожному із зазначених рівнів. Пояснюються регіональні або типові для кожної території відмінності. У словах позначений наголос і пропонується увазі читача форма множини. Тлумачення лексичних одиниць знаходиться безпосередньо поруч з текстами, наприклад:

Wenn kommt, was sehr wahrscheinlich ist, dann wird es in Baden-Württemberg am 12. Mai eine politische Sensation geben: Ein Grüner wird Regierungschef in einer Koalition mit einem kleineren Partner – der konservativen CDU. Warum das eine Sensation wäre? Weil es zeigen würde, wie radikal anders die Politik geworden ist. Von 1953 bis 2011 führte die CDU in Baden-Württemberg nämlich alle Regierungen, die Grünen waren dort lange Zeit nur eine ziemlich kleine Oppositionspartei.

Für diesen großen Wandel ist eine Person ganz besonders verantwortlich: Winfried Kretschmann. Klappt die Koalition mit der CDU, ist das schon die zweite Sensation in der Karriere des Politikers: 2011 wurde der heute 67-Jährige in Baden-Württemberg der erste

grüne Regierungschef eines deutschen Bundeslandes. Mit seiner Arbeit waren die Baden-Württemberger so zufrieden, dass Kretschmanns Partei bei den Wahlen im März dieses Jahres die stärkste Partei wurde. Noch so eine Sensation. „Ich bleibe auf dem Teppich, auch wenn er fliegt“ – das ist ein typischer Kretschmann-Satz. Er gilt als pragmatisch, regional orientiert und konservativ. Zu konservativ für einen grünen Politiker, finden Kritiker. Sie sehen „Kretsch“ zu nah bei Bundeskanzlerin Angela Merkel (CDU), zum Beispiel, weil er über die Flüchtlingskrise ähnlich denkt wie sie. Interessant ist dabei, dass Kretschmann als junger Mann Mitglied in einer kommunistischen Gruppe war. Der Mann, für den bei der letzten Wahl viele Unternehmer und Manager warben, nennt das heute einen „Irrtum“ («Deutsch perfekt», № 5, 2016, S. 20).

Таблиця 1

die CDU	kurz für: Christlich Demokratische Union
der Wandel	Änderung
die Wahl, -en	von: wählen
auf dem Teppich bleiben	rational und realistisch bleiben
gelten als	nach Meinung vieler ... sein
zu nah bei die Flüchtlingskrise, -n	zu sehr in der Nähe von hier: Situation, dass sehr viele Menschen wegen Krieg und Not aus ihrer Heimat nach Deutschland kommen / gekommen sind
der Unternehmer	Besitzer und oft auch Leiter einer Firma
werben für	hier: versuchen, viele Wähler zu bekommen für

На кількох сторінках журналу щомісяця пропонуються вправи і пояснення з граматики, будови слова і словосполучення, ідіоми для збагачення словникового запасу, увиразнення стилю власних висловлювань. Часто вони стосуються безпосередньо журнальних текстів. Автори навчальних сторінок журналу пропонують діалоги, приклади висловлювань на різні теми, мовні загадки, а також приклади з актуального сучасного мовлення, із засобів масової інформації та реклами.

Журнал «Deutsch Perfekt» пропонує картки, в яких подаються поради та приклади для спілкування в повсякденному і професійному житті. Вони мають формат довгих листівок і їх легко архівувати. Додатком до журналу є аудіозаписи, які пропонуються для прослуховування, ці ж тексти можна прочитати у журналі. Читачі не тільки можуть познайомитися з подіями у світі, зокрема, у Німеччині, а й почути наживо як розмовляють відомі політики, громадські діячі, співаки, актори, зірки спорту та інші, як вимовляють один і той же текст австрієць і німець, звернути на відмінності їхньої вимови і звикнути до німецького мовлення, навчитися виокремлювати слова у мовному потоці. Веб-сторінка журналу пропонує ще більше актуальної інформації і вправ. Особливо приваблив Преміум-сторінка, яка є ексклюзивною для абонентів журналу «Deutsch perfekt».

У зв'язку з тим, що на сторінках журналу «Deutsch Perfekt» розглядаються серйозні проблеми, основним жанром є стаття. Практично 40 % журнальних смуг зайнято статтями. Наприклад, номер журналу за травень 2016 р. пропонує увазі читачів такі статті: Winfried Kretschmann «Der konservative Grüne»; Axel Prahl und Jan Josef Liefers «Das sensationelle Quoten-Team»; Christiane Nüsslein-Volhard «Die geniale Biologin»; Uli Hoeneß «Der bayerische Patriarch»; Frauke Petry «Die politische Provokateurin»; Christina Deckwirth «Sind Lobbyisten eine Gefahr für die Demokratie?»; Jörg Walser «Panama Papers machen Politiker nervös»; Daniel Brühl Der deutsche

«Hollywood-Export»; Jan Böhmermann «Der brillante Satiriker»; Dieter Zetsche «Der sympathische Topmanager»; Enie van de Meiklokjes «Die unkonventionelle Moderatorin»; Ann-Kristin Achleitner «Die empathische Expertin»; Clemens Fuest «Der aktive Ökonom»; Jamie-Lee Kriewitz «Der neue Star»; Dominik Meier «Nein»; Renate Zöllner «Ein Kilowatt Leben»; Claudia May «Die kenne ich doch».

Дискусіям приділяється не менше уваги, а ніж статтям. Цей жанр подається у рубриці «Debatte». Наприклад, у травневому номері журналу «Deutsch perfekt» за 2016 р. пропонується дискусія на такі теми: Sind Lobbyisten eine Gefahr für die Demokratie?; Zigarette? Nein danke!

У кожному номері журналу «Deutsch perfekt» міститься інтерв'ю. Так, у травневому номері за 2016 рік пропонується увазі читачів інтерв'ю «Eine von 98 Millionen: Was sagen Sie, Veronika Stabinger?» з Веронікою Штабінгер, власницею готелю «Wildes Pony». Ця жінка створила незвичайний готель для туристів, вона в ньому одночасно креативний директор, дизайнер і музикант. Саме яким чином ця жінка поєднує таку багаторанність у собі, які проблеми спіткали її на шляху досягнення своєї мрії та дещо про інше йдеться в інтерв'ю.

Проаналізовані журнальні матеріали, зокрема репортажі, інтерв'ю, хроніки характеризуються специфічними жанровими особливостями:

1) оперативність й актуальність, які проявляються під час вибору актуальних тем повідомлень і потребують оперативного висвітлення: політичні події в Німеччині («Wer wird Kanzler?», № 9, 2013), 20-й чемпіонат світу з футболу 2014 («Lange Fußball-Nächte unter freiem Himmel», № 5, 2014), акції та мітинги в Німеччині («Arbeitskampf ohne Ende», «Wenn nichts mehr geht», № 7, 2015, «Das Comeback der Gewerkschaften», № 4, 2015), політичний і військовий конфлікт в Сирії («Deutschland schickt Soldaten nach Syrien», № 1, 2016, «Milliarden für Syrien-Hilfe», № 3, 2016), притулок для 300 тисяч біженців із Сирії («Zimmer frei», № 1, 2016, «Zahl der Flüchtlinge begrenzen?», № 3, 2016, «Besuch aus der Wüste», «An die Konsequenzen hat Merkel nicht gedacht», № 8, 2016), запобігання тероризму в Німеччині («Terrorangst in Deutschland», № 1, 2011, «Unsicherheit nach Silvester-Attacken», № 2, 2016, «Das Gefühl einer Nation», № 3, 2016, «Einsatz der Bundeswehr im Inland?» № 6, 2016), 61-й пісенний конкурс «Євробачення», який відбувся у Стокгольмі («Unser Song für Stockholm», «Europa singt», № 7, 2016), висвітлення олімпійських ігор в Ріо-де-Жанейро («Der neue Tennisstar», № 7, 2016, «Olympische Spiele», «Elegant nach Rio», № 8, 2016) тощо;

2) інформативність є головною метою репортажів, інтерв'ю, хронік, яким притаманний функціональний тип мовлення «розповідь». Для них характерним є часте вживання дієслів різних часових маркерів, що служать для опису певних подій:

(1) *Volle Konzentration. Die deutschen Wasserspringerinnen Maria Kurjo und My Phan dürfen jetzt an nichts anderes denken. Nur an die richtige Körperspannung, das genaue Timing, die Sekunden, bis sie im Wasser sind. Das Publikum kann jetzt sehen, wie gut das elegante Duo zur Architektur des London Aquatics Center passt. Die bekannte Architektin Zaha Hadid (1950–2016) hat die Wassersportarena mit ihren extravaganten Lampen geplant. Aber auch wenn die zwei eleganten Athletinnen wenig Muße für die originelle Architektur hatten: Vergessen werden sie das London Aquatics Center nie. Denn dort sind sie im Mai Europameister geworden. Zuerst waren sie Vierte. Aber dann sind sie im letzten Durchgang noch Erste geworden. „Eigentlich ist das unmöglich“, sagte die 26-jährige Kurjo. Vor zwei Jahren waren sie noch Zweite. Kurjo ist ab dem 17. August auch bei Olympia in Rio de Janeiro dabei. Am 18. August findet für sie das Halbfinale und das Finale statt. Bei einem Salto kann Kurjo dann den Himmel sehen – denn die Arena dort hat nämlich ein offenes Dach («Deutsch Perfekt», № 8, 2016, S. 7).*

(2) *Am 1. September 1939 begann Hitler-Deutschland den Zweiten Weltkrieg. Im Interview mit Marcel Burkhardt erklärt der Historiker Volkhard Knigge, wie die Deutschen heute, 75 Jahre danach, über ihre schwierige Vergangenheit denken, und was wir bereits aus der Katastrophe lernen können.*

...Es gibt Menschen, die wollen keine persönliche Konfrontation mit dem Leid und Schrecken, das Hitler-Deutschland vor 75 Jahren über die Welt gebracht hat. Ihr Argument: Alles sei schon darüber gesagt und gehört; eine abgeschlossene Geschichte, die mit dem eigenen Leben nichts zu tun habe. Was sagen Sie diesen Menschen? Sie haben einerseits recht: Diese Geschichte liegt lange zurück und ist nicht mehr Teil der eigenen Lebenserfahrung der meisten Menschen, die gerade leben. Andererseits haben sie nicht recht, denn vieles von dieser Geschichte wirkt bis heute nach. So haben die Europawahlen im Mai gezeigt, dass Rechtspopulismus und Rechtsextremismus in vielen europäischen Ländern auf dem Vormarsch sind. Nationalsozialistische, faschistische und rassistische Theorien finden immer noch viele Anhänger. Die alte Nazi-Ideologie ist noch nicht tot. Die Geschichte des Nationalsozialismus geht uns also sehr wohl noch etwas an; sie hat uns etwas zu sagen...

In einem Text erinnern Sie daran, dass erst im Oktober 1981 zum ersten Mal Initiatoren für KZ-Gedenkstätten aus der ganzen Bundesrepublik zusammenkamen. Warum gab es in Westdeutschland lange so großen Widerstand, sich selbstkritisch mit Nazi-Deutschland zu beschäftigen? Der Nationalsozialismus war eine Zustimmungs- und Beteiligungsdictatur. Natürlich hat das Hitler-Regime politische Gegner mit Terror bekämpft. Aber gleichzeitig bekam es eine große Zustimmung, die für das Regime sehr wichtig war. Es hat die Mehrheit der Deutschen fasziniert und in die Verbrechen verstrickt oder sie zumindest zu passiven Zuschauern gemacht. Mit dem Kriegsende 1945 waren die Deutschen natürlich nicht neu geboren («Deutsch Perfekt», № 9, 2014, S. 62–63).

У другому прикладі привертає увагу фонова лексика (Hitler-Deutschland, Weltkrieg, Rechtspopulismus, Rechtsextremismus, Nationalsozialistische, faschistische und rassistische Theorien, Nazi-Ideologie, Nationalsozialismus, Oktober 1981, KZ-Gedenkstätten, Nazi-Deutschland, das Hitler-Regime), за допомогою якої автор спонукає читачів апелювати до фонових знань, що стосуються часів режиму Гітлера і Другої світової війни.

Також важливим моментом є присутність інтертекстуальності. У нашому випадку – це перетин сучасності з іншою історичною епохою. Про інформативність тексту говорить і вживання часових маркерів (heute, bereits, gerade, immer, jetzt), а сполучник «als» уточнює події в часі. Так, у статті «Erinnern ist eine Basis unserer Demokratie» з журналу («Deutsch Perfekt», № 9, 2014, S. 62–63) автор застосовує Präsens Historicum для наочного опису минулих подій і, одночасно, спостерігаючи хід подій сучасності, користується das aktuelle Präsens. Події теперішнього часу можуть перетинатися з минулим або з майбутнім, і такий прийом має на меті ввести додаткову інформацію, передісторію, яку читач міг і не знати:

(3) *Die Diskussionen um einen Einsatz der Streitkräfte im Inland zeigen auch 71 Jahre nach Ende des Zweiten Weltkrieges, dass die Bundeswehr in Deutschland eine besondere Rolle spielt. Als Konsequenz AUS unserer Geschichte gibt es genau vorgeschriebene verfassungsrechtliche Grenzen für den Einsatz der Bundeswehr im Inland. Die klare Trennung der Aufgabenbereiche zwischen Polizei und Streitkräften ist durch das Grundgesetz gesichert. Für die innere Sicherheit ist nur die Polizei zuständig.*

Nur in katastrophentypischen Ausnahmesituationen darf die Bundeswehr nach einer Entscheidung des Bundesverfassungsgerichtes vom 3. Juli 2012 im Inland zum Einsatz kommen. Doch wegen der besonderen Gefahr durch den internationalen Terrorismus müssen wir prüfen, ob und wie die Fähigkeiten der Bundeswehr in Zukunft in mehr Bereichen genutzt

werden sollten. Ich meine, ja! Klar ist aber, dass das Prinzip der Zuständigkeit der Polizeien des Bundes und der einzelnen Bundesländer absolut nicht infrage gestellt wird. Doch die Bundeswehr hat viele spezialisierte Kräfte, die im konkreten Fall effektiv unsere Sicherheitsbehörden beim Kampf gegen den Terror unterstützen können.

Auf dem Höhepunkt der Flüchtlingskrise im vergangenen Jahr war die Unterstützung der Bundeswehr nötig, um die staatliche Handlungsfähigkeit zu sichern – und die Kräfte konnten schnell und flexibel eingesetzt werden. Genauso schnell konnte jetzt, wo die Flüchtlingszahlen sinken, auf sie verzichtet werden. Eine Flexibilität, die rechtssicher garantiert sein sollte.

Es sind diese veränderten Rahmenbedingungen, die meiner Ansicht nach eine Weiterentwicklung des Grundgesetzes dringend nötig machen. Denn: Um handlungsfähig zu bleiben, braucht Deutschland die Bundeswehr im Inland in extremen Krisensituationen («Deutsch Perfekt», № 6, 2016, S. 22–23).

У рубриках журналу «Deutsch Perfekt» («Mein Deutschland-Bild», «Panorama», «Nachrichten») часто використовуються елементи опису, які необхідні для яскравого уявлення об'єкта, персонажа або явища, тобто тієї реалії, про яку повідомляє автор статті, наприклад:

(4) Fotograf Kalle Singer weiß: Auf dem Oktoberfest in München ist immer sehr viel los. Besonders in der Nacht. Man hört laute Musik, die meisten Menschen haben viel getrunken, und wirklich alles ist in Bewegung. Als Fotograf mit einer großen professionellen Kamera kann man dann kein authentisches Bild machen. Denn alle beginnen sofort, fröhlich zu posieren: Wie lustig, da will jemand Fotos machen! Dieses Paar aber hat den Fotografen nicht gesehen. Die aufgeregte Atmosphäre, die anderen Leute, die Neonlichter der Karussells – nichts stört den jungen Mann und seine Dame. Jetzt, in diesem einen Moment, gibt es nur sie beide. Aber kurz danach sieht das Paar Kalle Singer. Die Hasenohren, die man hier als Souvenir kaufen kann, drehen sich zum Fotografen. Auch die Dame dreht ihren Kopf. Beide lächeln Singer zu. Der magische Moment ist vorbei («Deutsch Perfekt», № 9, 2016, S. 6–7).

Проте, окрім опису, статті можуть містити міркування, в яких автори експліцитно зазначають про важливі моменти, на які варто зосереджувати увагу. З цією метою авторами публікацій використовуються кон'юнктив і модальні слова: «Diese Koalition zeigt nicht einmal in Spuren so etwas wie Anfangselan. Wir werden miserabel regiert. Vier Jahre lang ist das so nicht vorstellbar. <...> Vielleicht lag es gar nicht an der Gro.en Koalition. Vielleicht muss man sich mit Gedanken vertraut machen, dass Angela Merkel zwar Macht beherrscht, aber Führung nicht kann» («Deutsch Perfekt», № 5, 2009, S. 6).

Проаналізовані журнальні репортажі, інтерв'ю, хроніки характеризуються ще й таким жанровими особливостями, як от:

3) оцінність / емоційність – властивість репортажу як публіцистичного тексту. Використання лексико-стилістичних і граматичних засобів (емоційно-оцінних слів, метафори, антитези, порівняння, алітерації, еліпсів, синтаксичних паралелізмів, риторичних питань), що перевищує емоційний фон статті. Автор має можливість оцінити обставина, висловити власну думку, що вносить частку суб'єктивності в репортаж. Наприклад: ein erfolgreicher Kanzlerkandidat; Leuchtturm in der SPD, Sieg für den Größten unter den Kleinen, Plötzlich diese Hoffnung auf Heilung, Sind Lobbyisten eine Gefahr für die Demokratie?; Zigarette?;

4) зоорієнтованість на широке коло читачів, що проявляється у виборі теми актуальних подій. Стиль оповіді має бути логічним та простим, що виражається в характері використання лексики (невелика кількість термінів і скорочень, фігури й образи прозорі), а граматичні конструкції – це переважно прості речення, оскільки журнал адресований читачам, які мають обмежену мовну і мовленнєву компетентність;

5) стандартність використання певних прийомів, що повторюються з репортажу в репортаж, пов'язана з оперативним висвітленням інформації. Ця властивість проявляється у вигляді таких мовних елементів, прийомів, стандартних конструкцій, які служать для залучення уваги читача, але й одночасно, через свою постійну повторюваність, програмують читацьке сприйняття:

– різні способи мовлення персонажу: sagen, sprechen, behaupten, fordern, reden, erklären;

– інверсія: Mit dem Referendum hofft Morales den Widerstand gegen die Zentralregierung zu brechen;

– вживання сполучника «und»: In Deutschland gibt es seit fast 100 Jahren keine Monarchie mehr: Der letzte Kaiser, Wilhelm II., ist 1918 in die Niederlande ins Exil gegangen. Trotzdem: Prinzessinnen, Prinzen und alle ihre Verwandten sind in Deutschland sehr populär. Und das in einer Phase der Schwäche, der politischen Not;

– питання на початку абзацу, на яке далі подається відповідь. Така конструкція вводить елементи міркування в розповідь: Und sonst? Über den Wald gibt es noch viel mehr zu berichten. Ein paar wichtige Dinge haben wir hier noch gesammelt.

Окрім статей, дискусійних публікацій, на своїх сторінках журнал друкує листи мігрантів про життя в Німеччині протягом першого місяця перебування у цій країні. Наприклад, турецька мігрантка Н. Косапинар у своєму листі «Neslihan Kosarinar in Weinheim» травневого номера журналу «Deutsch perfekt» за 2016 р. розповідає про проблеми і досягнення протягом першого місяця проживання у Вайнхаймі – німецькому містечку, яке є районним центром, розташованим на землі Баден-Вюртемберг.

Журнал друкує матеріали й рекламного характеру. Основна їхня мета – привернути увагу аудиторії до різних інших видань, які можуть бути цікавими й корисними для туристів, мігрантів, біженців, тобто людей, які хочуть краще ознайомитися з культурою, політикою, побутом німецькомовних країн, а також видання, які допомагають краще вивчити мову, або покращити мовлення, ознайомитися з відмінностями німецької мови, специфічної вимови в цих країнах.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що найбільш очевидним у публіцистиці є співвідношення двох типів мовної особистості: «автор – адресат» [2, с. 270–283.] або «автор – читач» [3, с. 81]. Проте, німецький дослідник Юрг Хойзерманн зосереджує увагу на трьох типах мовної особистості у мас-медіа: комунікатор або ініціатор тексту, автор, реципієнт або той, хто отримує інформацію [7, с. 94]. У німецькій мові слово «автор» останнім часом набуло значення «Interpret», тобто той, хто передає почуття і волю іншого [6] або посередник між маніпуляторами й адресатами [5, с. 31].

Ініціатор тексту може бути виражений експліцитно, тобто позиція певного видання, про яку редакція заявляє відкрито (колонка головного редактора), або імпліцитно (завуальовано). Наприклад, у журналі «Deutsch Perfekt» ініціатор відкрито у своїй колонці подає орієнтир до кожного номера журналу. Оскільки за кожним журнальним текстом стоїть ініціатор тексту в особі конкретного автора, то вплив ініціатора на автора і залежність автора від ініціатора тексту є наявною. Вплив ініціатора тексту на адресата є опосередкованим, оскільки часто ініціатор тексту не взаємодіє з читачем-адресатом безпосередньо, незважаючи на те, що намір ініціатора завжди доходить до адресата. Акт мовної комунікації є адресним, тобто зорієнтованим на адресата.

Н. Клушина виокремлює схему дискусійного аналізу в публіцистичному тексті, за допомогою якої можна спостерігати, як текст народжується через авторську інтенцію,

авторським комунікативним наміром: Адресант – інтенція – текст – адресат – декодування – вплив [2, с. 290–292]. Н. Клушина перераховує категорії, які забезпечують реалізацію глобальної авторської стратегії переконання в публіцистичному дискурсі, – це: авторська оцінка, інтерпретація дійсності, стратегії номінації, стилістична манера викладу, мовленнєва агресія, мовленнєва нейтральність, авторське схвалення [2, с. 290–292]. На думку Г. Солганіка, «висловлюючи соціальні або групові партійні інтереси, публіцист говорить від власного імені, проявляє себе як людина приватна, тобто має такі ж інтереси, як і його читач, занурений у побут, не цурається земних потреб тощо» [3, с. 268–281].

Проте, ініціатором може бути суб'єкт або група суб'єктів, на замолення яких автор пише статтю. У цьому випадку думки, які висловлює автор належатимуть не зовсім йому, оскільки автор репродукує чужі думки або ідеї. Ініціатора тексту у цьому випадку важко відокремити від автора тексту. На думку К. Брінкера, схема стосунків комунікантів носитиме інший характер: *Ініціатор: «людина приватна» і «людина соціальна» → інтенція № 1 – текст – автор: «людина соціальна» і «залежна від ініціатора в поглядах і судженнях» – інтенція № 1 – текст – адресат – декодування – вплив* [4, с. 18–43].

Адресант і адресат в усному і в письмовому дискурсі є психологічними складовими мовної взаємодії: один говорить / пише як автор і адресант, а другий чує / читає, приймає повідомлення як адресат. Адресант кодує певну інформацію для адресата, завдання адресата – розкрити і зрозуміти смисл через декодування мовних знаків. Адресант письмового дискурсу / тексту прогнозує процес і результат розуміння і включає цей прогноз у породжуваний ним дискурс / текст у вигляді особливих структур – передбачування, знання, думки, оформлені у відповідній модальності й за допомогою різноманітних мовних засобів, які регулюють розуміння і забезпечують його адекватність. Комунікативна роль адресата активізується через «діалогізацію» публіцистичного монологу, тобто через включення мовних форм, властивих усному дискурсу, що імітують діалог з адресатом. Успіх зворотного зв'язку залежить від збігу кодів адресанта і адресата. Адресант кодує смисли не тільки відповідно до свого світосприйняття і змісту свого мовного тезауруса, а й проектує їх на сферу мовної свідомості адресата. Бажанням адресанта уникнути неправильної оцінки інформації, що подається, пояснюється підвищеною увагою до значення ключових слів тексту. Адресант прагне врахувати той набір суспільно-політичних і моральних цінностей, які актуальні саме у цей момент і для цього адресата. Вербальне оформлення інформації передбачає наявність у адресата певних знань (мовних, соціокультурних тощо). Адресат в тій чи іншій формі «присутній» у всіх сегментах медіатексту. Заголовок статті готує адресата до сприйняття інформації від «свого» адресанта.

Результати проведеного аналізу дають підстави вважати, що проблеми, які розглядаються, можуть бути відправним пунктом для подальшого вивчення мовної особистості не тільки в німецькому публіцистичному дискурсі. Цікавим і перспективним видається дослідження взаємодії учасників комунікації в більш широкому медійному просторі.

Список використаної літератури

1. Володина М. Н. Язык СМИ — основное средство воздействия на массовое сознание / М. Н. Володина // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – Москва : Издательство Московского университета, 2004. – Ч. 2. – С. 11–39 ; Volodina M. N. Yazyk SMI – osnovnoe sredstvo vozdeystviya na massovoe soznanie / M. N. Volodina // Yazyk SMI kak obekt mezhdistiplinarnogo issledovaniya. –

Moskva : Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 2004. – Ch. 2. – S. 11–39.

2. Клушина Н. И. Общие особенности публицистического стиля / Н. И. Клушина // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования : учеб. пособ. / отв. ред. М. Н. Володина. – Москва, 2003. – С. 270–283 ; Klushina N. I. Obshchie osobennosti publitsisticheskogo stilya / N. I. Klushina // Yazyk SMI kak obekt mezhdistsiplinarnogo issledovaniya : ucheb. posob. / otv. red. M. N. Volodina. – Moskva, 2003. – S. 270–283.

3. Солганик Г. Я. Стилистика публицистической речи / Г. Я. Солганик // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования : учеб. пособ. / отв. ред. М. Н. Володина. – Москва, 2004. – Ч. 2. – С. 268–281 ; Solganik G. Ya. Stilistika publitsisticheskoy rechi / G. Ya. Solganik // Yazyk SMI kak obekt mezhdistsiplinarnogo issledovaniya : ucheb. posob. / otv. red. M. N. Volodina. – Moskva, 2004. – Ch. 2. – S. 268–281.

4. Brinker K. Textlinguistik. Zum Forschungsstand einer neuen linguistischen Teildisziplin / K. Brinker // Gegenwartssprache und Gesellschaft : Beitrage zu aktuellen Fragen der Kommunikation / hrsg. U. Engel, O. Schwencke. – Düsseldorf : Padagogischer Verlag Schwann, 1972. – S. 18–43.

5. Girth H. Sprache und Sprachverwendung in der Politik : Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation / H. Girth. – Tübingen : Niemeyer, 2002. – S. 31.

6. Guillaumin D. Interpret und Akteur [Electronic resource] / D. Guillaumin // Les Périphériques Vous Parlement. – 1994. – № 3. – Mode of access : <http://www.lesperipheriques.org/ancien-site/journal/02/de0219.html>

7. Häusermann J. Journalistisches Texten. Sprachliche Grundlagen für professionelles Informieren / J. Häusermann. – Konstanz : UVK Verlagsgesellschaft, 2005. – 217 s.

V. F. Zagorodnova

**COGNITIVE INTERACTION BASIC TYPES OF LINGUISTIC IDENTITY
IN THE GERMAN JOURNALISTIC DISCOURSE**

The article overviews the perspective of linguistic personality problem formation in foreign and native linguistics. It also accounts the basic approaches to the description of linguistic personality. The article develops linguistic and linguadidactic approaches to the concepts of linguistic identity and secondary linguistic identity. The article considers the content and structure of the concept of "linguistic personality".

The author describes the main problems of forming the linguistic personality such as the need for speech development, the improvement of the language (linguistic, psychological, social), mastering of situational forms of speech in the conditions of professional orientation of the study. Language education, and particularly personal aspects of speech culture, plays the most important role in forming the language personality. The task of formation of linguistic personality in the learning process requires a systemic approach to the organization of the educational environment, taking into account factors such as professional orientation of study, encouragement selfeducation, formation of social values, humanitarization of education, versatility of the educational environment, its creative direction. Relying on the secondary linguistic identity theory the author develops the idea of secondary linguistic identity model which is, as argued, built in the course of second foreign language acquisition, and the features of which are brought to light and discussed. The correlation of natural and socio-cultural determinants of personality growth is considered side by side with objective and subjective factors of language personality growth in history of European sociocultural environment development. The role and place of society, language, culture and literature are determined as as basic socio-cultural determinants in dialectics of

transformation of properties of an individual into qualities of a language personality. On the basis of certain conceptual principles the structural-functional model of forming of modern language personality that displays intercommunications of motivation- aimed, purposeful, processing personal actions and controlled evaluation components in the integral structure of preparation of the language personality is built, that allows to shape a background of levels, criteria and indexes of personality development and readiness to speech activity.

Key words: *linguistic personality, multilevel structure of linguistic identity; secondary linguistic identity formation; interaction between different models of linguistic identity during second foreign language acquisition, genre palette and style of journalistic discourse.*

УДК 811'42

Кононець Ю. В.

АРХЕТИПОВІ ОБРАЗИ ВЕРБАЛЬНИХ ТОВАРНИХ ЗНАКІВ (МАНІПУЛЯТИВНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядаються проблеми архетипових образів вербальних товарних знаків англomовного рекламного дискурсу, які зорієнтовані на вивчення питань, тісно пов'язаних із дослідженням інтеграції вербальних і невербальних компонентів товарних знаків та образотворення в рекламі.

Ключові слова: *архетип, міфологічний архетип, сучасний архетип, вербальний товарний знак, рекламний дискурс.*

Сучасна лінгвістика зорієнтована на вивчення питань, тісно пов'язаних із дослідженням мовних явищ у взаємодії їхніх комунікативно-прагматичних та когнітивно-дискурсивних властивостей. Дослідження архетипових образів вербальних товарних знаків дає змогу виявити лінгвальну природу знаків, для з'ясування якої необхідно застосовувати між- та трансдисциплінарний підходи дослідження.

Актуальність дослідження зумовлюється загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних студій на вивчення мовних явищ з інтегрованих теоретико-методологічних позицій. Поєднання лінгвосеміотичного та дискурсивного підходів до вивчення вербальних товарних знаків дає можливість для більш ґрунтовного висвітлення інтегративної природи вербальних та невербальних компонентів товарних знаків, а також для визначення архетипів як первинних образів таких знаків.

Аналіз останніх наукових розвідок з проблеми дослідження засвідчує, що архетипова природа вербальних товарних знаків є об'єктом широкого зацікавлення науковців. У ХХ столітті завдяки міждисциплінарним зв'язкам різних наук знаки у власне семіотичному плані розглядалися переважно з позицій іконології [4; 8] та теорії образотворення [3 ;4; 5] у лінгвістичному – загальній теорії знаків [7, 9] та лінгвістики тексту [1; 2; 6]. Попри численні дослідження вербальних товарних знаків, їхня архетипова природа до цього часу не була об'єктом системного аналізу з урахуванням первинних образів.

Метою статті є вивчення архетипів як первинних образів вербальних товарних знаків.

Виходячи з мети, **завданнями** статті є:

- описати первинні архетипові образи товарних знаків;
- здійснити аналіз міфологічних та сучасних архетипових образів з метою виявлення ступеню тотожності й розбіжності реалізованого ними семантичного змісту.

У психології архетипами вважають первинні природні образи, ідеї, переживання, образи колективного несвідомого, у літературі – реконструйовану фабулу або сюжет, спільні для міфів, фольклору різних народів. У мистецтві архетипи є первинними образами, оригіналом, загальнолюдськими символами, на яких базуються міфи, фольклор, культура в цілому [8, с. 28].

Одним із напрямків структурної лінгвістики, який виник у 50-і роки ХХ століття, стала генеративна лінгвістика, засновником якої є Н. Хомський. В основі генеративної лінгвістики лежить уявлення про породжувальну модель мови, тобто процес моделювання мови – від абстрактної класичної структури до найпростіших елементів мовної структури. Мета генеративної процедури – перейти від поверхневої до глибинної структури шляхом аналізу трансформацій, вийти з рівня свідомого на рівень підсвідомого за допомогою механізмів захисту [4, с. 29].

Глибинна структура відповідно є функціонально подібною до несвідомого. Текст можна порівняти з рівнем свідомого, а його зміст – з рівнем несвідомого. Написавши текст, автор зашифровує в ньому повідомлення. При цьому, конкретний образ зводиться до образу колективного несвідомого (архетипу). Під колективним несвідомим ми розуміємо сферу несвідомої міфології, образи якої є загальнолюдським надбанням. Архетип – це "маніфестація найглибшого рівня несвідомого, де дрімають загальнолюдські, первісні образи і мотиви" [5, с. 18]. Разом з тим, архетип – акумулятор найціннішого людського досвіду, який усвідомлюється художником у процесі творчості. Відтак, пізнання проходить несвідомо.

Коли людина свідомо (за допомогою аналітичного аналізу) намагається зрозуміти набутий досвід, архетиповий образ руйнується. Архетип завжди зберігає значення і функції та продовжує існувати у свідомості, при цьому видозмінюється та проявляється в образах, які відповідають дійсності, що нас оточує. Як засоби передачі досвіду предків, архетипи є загальнолюдськими, але при цьому мають національні та етнічні обмеження. Пробудження архетипів відбувається завдяки сприятливим та несприятливим обставинам певної історичної епохи [8, с. 49]. Ці обставини можуть бути тим ключем, який зможе відкрити двері у сфери колективного несвідомого і спонукатиме існування архетипу в просторі тексту, приймаючи форми, які відповідають сучасним культурно-історичним умовам. Оскільки архетип не змінює свого значення та функцій, його завжди легко впізнати. В будь-якій іншій новій формі свого існування читається стародавній зміст.

Властивість архетипу до актуалізації змісту дає підстави вважати його основним елементом колективного несвідомого, а колективне несвідоме існує до появи конкретного нового тексту. Воно не залежить від особистої волі автора, якого можна вважати радше провідником архетипових образів із сфери несвідомого у сферу художньої реальності.

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує висвітлення архетипів, як базових згустків змісту товарних знаків, зокрема така геометрична фігура, як круг символізує вічність та постійний рух. Компанія *Apple* вибрала яблуко своїм товарним знаком, усвідомлюючи його первісне біблійне значення – древо пізнання. Архетиповий образ плодів дерева життя є джерелом безмежної реальності. Яблуко – це універсалія, ідеальна форма, центр світосприйняття (див. Рис. 1).

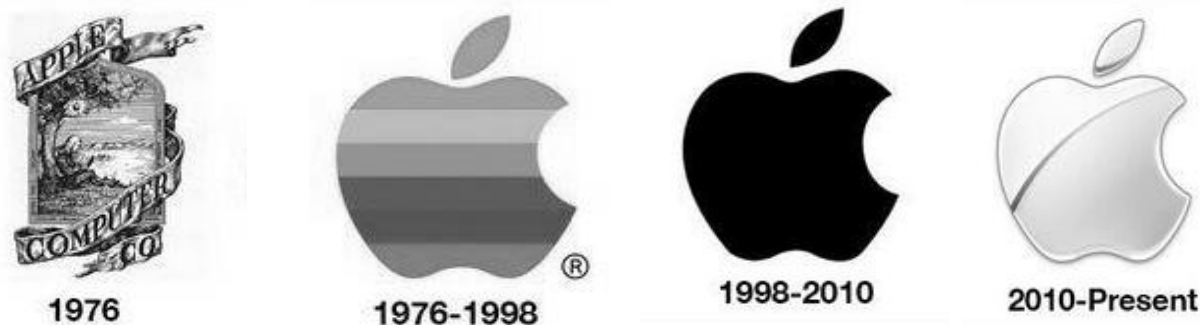

Рис. 1 Еволюція архетипового образу компанії Apple

У товарному знакові компанії Apple 1976 року спостерігаємо відомий сюжет, коли Ньютону падає на голову яблуко, і воно є символом пізнання. Знак 1976 року має візуальні, а також вербальні компоненти – *Apple computer com.* Проте товарні знаки подальших років (1976–1998, 1998–2010, 2010–*present*) містять лише візуальні елементи, при цьому вербалізація – відсутня. Це відображає сучасну тенденцію рекламного дискурсу до узагальнення образів та зменшення вербальних компонентів товарних знаків.

У сучасному англомовному рекламному дискурсі використовуються стародавні (міфічні) та актуальні (сучасні) архетипові образи.

Товарний знак *Nissan* (Рис. 2) створений на основі міфологічного архетипу – круг, що символізує безкінечність, безупинний рух.

Це – найдавніший архетип китайської міфології, який пов'язаний з позначенням космічного простору. Його межі відділяють космос від хаосу. У скандинавській міфології круг є символом безкінечності у вигляді світового змія, що звернувся клубочком. Компанія *Nissan* вважає круг символом вічного руху, що є особливо важливою властивістю автомобіля.

Компанії часто використовують цей символ для позначення товарних знаків, при цьому вербальний компонент може бути невід'ємною частиною візуалізації.

Компанія *Louis Vuitton* (Рис. 3) використовує зображення коштовного годинника для того, щоб привернути увагу споживачів до товарів компанії. Форма годинника кругла і вона свідчить про першообраз безкінечності часу та, водночас, про необхідність контролювати його плин. Оскільки компанія працює для сегменту ринку "люкс", зображення є мінімалістичним і контрастним (біле на чорному).

Енергетична компанія *Solatube*, яка займається продажем сонячних батарей, використовує зображення сонця як невід'ємного візуального елемента товарного знака (Рис. 4).

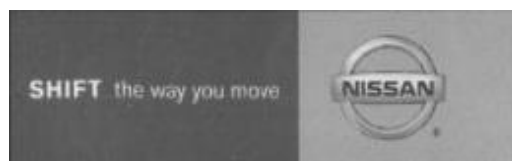

Рис. 2 Тов. знак компанії Nissan

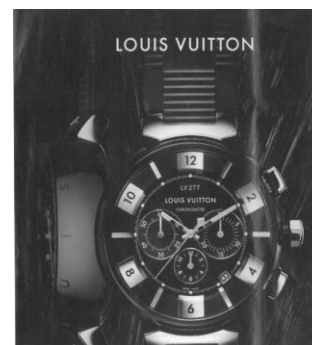

Рис. 3 Тов. знак компанії Louis Vuitton

Рис. 4 Тов. знак компанії Solatube

Сонце, в основі якого лежить круг, є символом життя, комфортного та довготривалого існування на землі. Тому пряме та приховане значення товарного знака *Solatube* практично співпадають

Рис. 5 Тов. знак компанії UBS

Вербальний товарний знак інвестиційної компанії *UBS* створений за допомогою абрєвіатури та візуального елемента у вигляді трьох ключів, які перетинаються між собою в одній точці, створюючи при цьому центр перетину. У стародавній китайській міфології хрестовидні форми актуалізують ідею центра землі. Будь-які варіанти хрестовидних форм є символами процвітання та успіху. Отже, компанія *UBS* (Рис. 5) запрошує своїх потенційних клієнтів до співпраці, не лише транслюючи при цьому свою успішність на ринку: вони можуть підібрати ключ і для вашого добробуту. Ключ – сучасний архетиповий образ, який асоціюється з варіативністю досягнень людини. Компанія транслює ідею, що може відкрити будь-які перспективи, а не лише одну єдину.

При цьому хрестовидні форми в різних культурах інтерпретуються по-різному. У християнській культурі хрест означає Голгофу, "пуп землі", центр світосприйняття, який асоціюється з конкретними біблійними сюжетами. В горизонтальній проекції моделі світу перехрестя – місце, де сходяться всі шляхи світу, вирішується доля героя (не обов'язково героя позитивного – Фауст на перехресті). Архетипи є загальнолюдськими згустками змісту, при цьому їхня інтерпретація може відрізнятись залежно від національних та етнічних факторів.

Рис. 6 Тов. знак компанії ABN AMRO

(Рис. 6) пропонує не лише успішне існування сьогодні, але й перспективу: *making more possible*.

Mercedes-Benz

Рис. 7 Тов. знак компанії Mercedes-Benz

Компанія *Mercedes-Benz* – дуже престижний давно існуючий товарний знак (Рис. 7). За зображенням товарного знака закріпилася стійка асоціація, пов'язана з трипроменевим символом, вписаним в круг – успішність, впевненість, надійність, влада, лідерство, гідність, вищий клас, престиж. Це – дуже гармонійний завершений символ, один із найуспішніших товарних знаків у світі. На нього приємно дивитися, за ним приємно слідувати, він надихає на подвиги. З точки зору семіотики, трипроменева зірка у колі інтерпретується неоднозначно. Сама зірка символізує прагнення до духовного зросту, розвитку, самовдосконалення. Круг, в свою чергу, символізує архетип центру Всесвіту та гармонії. Поділений трьома променями круг відсилає до древньогрецької інтерпретації – уособлення абсолютної досконалості та завершеності.

Зауважимо, що, крім міфологічних архетипів, існують також сучасні (актуальні) архетипові образи, створені на основі сучасних світових тенденцій глобалізації. Процес глобалізації впливає на всі сфери нашого буття, зокрема, і на створення вербальних товарних знаків.

Рис. 8 Тов. знак компанії
Mrs. Bridges

Рис. 9 Тов. знак компанії
Next

Рис. 10 Тов. знак
компанії *Marlboro*

Товарний знак компанії, яка є виробником англійського джему, *Mrs. Bridges* (Рис. 8), має візуальний компонент – ошатно вдягнена жінка (леді), яка пересувається на велосипеді. Образ ретро леді асоціюється з господинею, яка смачно готує, в будинку якої дуже затишно. Отже, сучасний архетиповий образ леді-ретро використовується задля того, щоб привернути увагу до смачної їжі, домашнього затишку, простих, але таких необхідних речей.

Фото сучасної привабливої активної дівчини є частиною товарного знака компанії *Next* (Рис. 9), що є виробником одягу, як типовий образ молоді спортивної дівчини, яка цікавиться модою. Архетип сучасної дівчини часто уособлює молодість, динаміку, оптимізм, перспективу. Тому компанії з виробництва одягу, взуття, парфумів, прикрас часто експлуатують цей образ у рекламних повідомленнях.

Натомість компанія *Marlboro* (Рис. 10), *Harley-Davidson* (Рис. 11) використовували у своїх рекламних кампаніях архетиповий образ поганого хлопця, який палить, при цьому він спортивний, сильний, привабливий. Компанія хоче зробити акцент на певній незалежності від громадської думки та, у деяких випадках, від закону. Акцент робиться на брутальності чоловіка. Образ “поганого хлопця” колись асоціювався саме з такими зображеннями, однак сьогодні він є розмитим та не несе такої негативної конотації, як це було 20–30 років тому.

Рис. 11 Тов. знак компанії *Harley-Davidson*

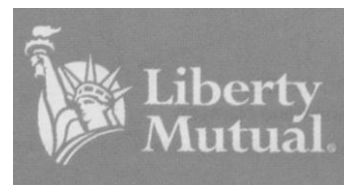

Рис. 12 Тов. знак компанії
Liberty Mutual

Ці компанії також є прикладами переходу від суто національних, зокрема американських, товарних знаків до транснаціональних товарних знаків, в основі яких лежить процес глобалізації змісту та форми.

Сучасний архетиповий образ свободи спостерігаємо на прикладі зображення вербального товарного знака страхової компанії *Liberty Mutual* (Рис. 12), який підкріплений візуальним компонентом – образом статуї Свободи у США. Це зображення викликає стійку асоціацію з відомою скульптурою.

Товарний знак новозеландської компанії *Aqualung* (Рис. 13) розділений звивистою лінією, яка символізує воду, море, океан. Така лінія з давніх давен була пов'язана з водними потоками. Це значення містить і лексична одиниця латинського походження *aqua*. Архетип води передається як вербально, так і візуально.

Рис. 13 Тов. знак компанії
Aqualung

Архетипові мотиви беруть свій початок від архетипових образів у людській свідомості, які передаються не лише за допомогою традиції чи міграції, а й за допомогою спадковості. Круг, квадрат, трикутник – архетипи, первинні графічні елементи. Саме на основі цих геометричних фігур будувався грецький алфавіт.

Компанії *Ecowater systems* (Рис. 14) і *Pacific Controls* (Рис. 15) використовуює візуальний компонент у вигляді хвилястої лінії чи хвилястих ліній, щоб позначити архетип води. Хвилясті лінії повністю передають сукупний образ води. Ключовий елемент, який об'єднує оформлення більшості пляшок з водою на ринку товарів – хвиляста лінія чи хвилясті лінії. Споживачу мовою міжнародного спілкування кажуть: це – рідина. Хвиляста лінія для зображення напоїв – архетипів елемент, який брав свій початок у Стародавньому Єгипті, коли його використовували для позначення води.

Рис. 14 Тов. знак компанії *Ecowater systems*

Рис. 15 Тов. знак компанії *Pacific Controls*

Рис. 16 Тов. знак компанії *Allianz Group*

Компанія мобільного зв'язку *Allianz Group* пропонує інтерпретацію вербального компоненту разом з візуальним, який домінує в рекламному повідомленні. Використовується архетиповий образ неба, що символізує фундаментальну стихію світобачення – життєвий подих, процес життя. Цей процес може максимально комфортно забезпечити компанія мобільного зв'язку *Allianz Group* (Рис. 16).

Отже, у дослідженні була здійснена типологізація архетипів вербальних товарних знаків. Зокрема, були визначені міфологічні та сучасні архетипові образи англомовних вербальних товарних знаків. Архетипи були описані як первинні природні образи, властиві людині як суб'єкту колективного несвідомого. Висвітлення архетипів як базових згустків змісту товарних знаків відображає сучасну тенденцію англомовного рекламного дискурсу до узагальнення образів, мінімалізму та зменшення вербальних компонентів товарних знаків.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення особливостей архетипової природи вербальних товарних знаків, креолізованих чи гібридних текстів.

Список використаної літератури

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолізованных текстов) : учеб. пособ. / Е. Е. Анисимова. – Москва : Academia, 2003. – 128 с. ; Anisimova Ye. Ye. Lingvistika teksta i mezhkulturnaya kommunikatsiya (na materiale kreolizovannykh tekstov) : ucheb. posob. / Ye. Ye. Anisimova. – Moskva : Academia, 2003. – 128 s.

2. Анисимова Е. Е. Паралингвистика и текст : (к проблеме креолізованных и гибридных текстов) / Е. Е. Анисимова // Вопросы языкознания. – 1992. – № 1. – С. 71–78 ; Anisimova Ye. Ye. Paralingvistika i tekst : (k probleme kreolizovannykh i gibridnykh tekstov) / Ye. Ye. Anisimova // Voprosy yazykoznanija. – 1992. – № 1. – S. 71–78.

3. Барт Р. Риторика образа // Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика : пер. с фр. / Р. Барт, сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – Москва : Прогресс, 1994. – С. 297–318 ; Bart R. Ritorika obraza // Bart R. Izbrannye raboty : Semiotika.

Poetika : per. s fr. / R. Bart, sost., obshch. red. i vstup. st. G. K. Kosikova. – Moskva : Progress, 1994. – S. 297–318.

4. Варбург А. Великое переселение образов : исследование по истории и психологии возрождения античности : сб. ст. : пер. с нем. / А. Варбург ; вступ. ст. И. А. Доронченков. – Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2008. – 382 с. ; Varburg A. Velikoe pereselenie obrazov : issledovanie po istorii i psikhologii vrozozhdeniya antichnosti : sb. st. : per. s nem. / A. Varburg ; vstup. st. I. A. Doronchenkov. – Sankt-Peterburg : Azbuka-klassika, 2008. – 382 s.

5. Лидвелл У. Универсальные принципы дизайна / У. Лидвелл, К. Холден, Дж. Батлер. – Санкт-Петербург : Питер, 2012. – 272 с. ; Lidvell U. Universalnye printsipy dizayna / U. Lidvell, K. Kholden, Dzh. Batler. – Sankt-Peterburg : Piter, 2012. – 272 s.

6. Чернявская В. Е. Лингвистика текста : Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность / В. Е. Чернявская. – Москва : ЛИБРОКОМ, 2009. – 248 с. ; Chernyavskaya V. Ye. Lingvistika teksta : Polikodovost, intertekstualnost, interdiskursivnost / V. Ye. Chernyavskaya. – Moskva : LIBROKOM, 2009. – 248 s.

7. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – Санкт-Петербург : Петрополис, 1998. – 432 с. ; Eco U. Otsutstvuyushchaya struktura. Vvedenie v semiologiyu / U. Eko. – Sankt-Peterburg : Petropolis, 1998. – 432 s.

8. Eco U. Semiotics and Philosophy of Language / U. Eco. – Bloomington : Indiana university Press, 1984. — 274 p.

9. Sebeok T. A. Sign is just a Sign / T. A. Sebeok. – Bloomington : Indiana University Press, 1991. – 176 p.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2017

Yu. V. Kononets

ARCHETYPE IMAGES OF VERBAL TRADEMARKS (MANIPULATIVE ASPECT)

The article deals with the research of archetypes of verbal trademarks in the English language advertising discourse. Close integration of verbal and non-verbal (visual) components of trademarks, which facilitates the creation of new images in advertising, has been stated. The article focuses on verbal and visual components of trademarks in advertising and implicit nature of visual argumentation. The use of polysemantic words is the main precondition of creation of verbal trademarks and there is a tendency to compress (make forms of lexical units shorter) in advertising on different levels. Paying special attention to the visual persuasion as an exploration of visual aspects in advertising, compression is likely to have an influence on cognitive processing among readers highly active in processing the advertising message. Integration of verbal as well as non-verbal (visual) components of trademarks facilitates the creation of new images in advertising – archetype images. The novelty of the article is conditioned by the fact that complex analysis of structural, semantic and communicative specifics of verbal trademarks in advertising texts, including methods of persuasion and ways of description of verbal-visual unity and integrative nature of English advertising texts had not yet been in the focus of linguistic studies. Iconic and symbolic signs are used in communicative situations of advertising trademarks. They establish different types of coherent connections in order to render the appropriate message of an advertising text. Visual argumentation is provided with the help of integration of visual and verbal components and they create the basis of persuasion and manipulative techniques in advertising. Visual and verbal unity (integrity) in advertising texts produce special images to influence the reader. They can appear on the basis of archetypes closely connected with cultural and historic background of national or international advertising. Combination of visual and verbal components in advertising texts create a polycoded structure which can be

interpreted with the help of different codes: iconic, symbolic, technical and verbal. Different codes of interpretation can be treated as codes or means of persuasion in verbal trademarks of advertising texts. Visual components in advertising can be decoded in different way compared to verbal elements. Polycoded structure (combination of visual and verbal codes) in the English language advertising texts can create symbolic images of interpretation – cultural archetypes.

Key words: *archetype, mythological archetype, modern archetype, verbal trademark, visual components of trademarks, verbal components of trademarks, creation of images in advertising.*

УДК 81'23:316.613.5

С. І. Куранова

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛІНГВІСТИЦІ

Статтю присвячено визначенню основних напрямів дослідження мовної особистості у психолінгвістиці (вікової психолінгвістики; дослідження норми і патології в мовленні; створення типології мовних спільнот і особистостей; характеристика комунікативної поведінки мовної особистості). Виокремлено, охарактеризовано та означено перспективи застосування відповідних чотирьох основних напрямів.

Ключові слова: *мовна особистість, дискурс, психолінгвістика, мовлення, вікова психолінгвістика.*

Значних успіхів лінгвістична теорія особистості досягла ще наприкінці 80-х років ХХ ст. та продовжує активно розвиватися нині. Дослідження такого роду плідно застосовувалися під час вивчення стилю письменників у руслі лінгвістичного аналізу тексту, процесів міжособистісної комунікації та особливостей їхнього моделювання. Висвітлення цих підходів знаходимо, зокрема, у роботах Р. де Богранда, Т. ван Дейка, Ю. Караулова, С. Сухих, І. Ухванової-Шмигової [7; 8; 2; 5; 6]. Мовна особистість – різновид повноцінного представлення особистості, що містить психічний, соціальний, етичний та когнітивний компоненти, які відбиваються у її мовленні. Це сукупність особливостей вербальної поведінки людини, що використовує мову як засіб спілкування. Мовну особистість відтак досліджують на вербальному, лінгвокогнітивному та прагматичному рівнях. Вона є складною багаторівневою функціональною системою, що поєднує рівні володіння мовою (мовну компетенцію), володіння засобами здійснення мовленнєвої взаємодії (комунікативну компетенцію), та знання світу (тезаурус) [5, с. 72]. Це сукупність здатностей до створення та сприйняття мовленнєвих витворів (текстів), що різняться ступенем та глибиною відображення дійсності, певною цілеспрямованістю.

У лінгвістиці було сформульовано декілька підходів стосовно мовної особистості як об'єкта дослідження. Зокрема, Ю. Караулов виокремлював психолінгвістичний, лінгводидактичний та текстово-лінгвістичний напрями [2, с. 28]. Розвиток прагмалінгвістики, конверсаційного аналізу, дискурс-аналізу зумовив дослідження

мовної особистості як складової процесу комунікації [5; 6]: наукові розвідки такого роду зосереджені переважно на принципах організації діалогу і, більше, – спілкуванні, його системі та структурі.

Метою статті є огляд основних напрямів дослідження мовної особистості у психолінгвістиці. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: 1) визначити основні напрями дослідження мовної особистості у психолінгвістиці; 2) дати коротку характеристику кожного із зазначених напрямів; 3) окреслити перспективи дослідження мовної особистості у психолінгвістиці. **Об'єктом** розгляду є основні проблеми та перспективи вивчення мовної особистості у психолінгвістичному аспекті. **Предмет** – характеристика відмінностей у психолінгвістичних підходах щодо досліджень мовної особистості.

У психолінгвістиці, на нашу думку, нині можна виокремити чотири основних напрями, що пов'язані із вивченням мовної особистості: 1) вікова психолінгвістика; 2) дослідження норми і патології в мовленні; 3) створення типології мовних спільнот і особистостей; 4) характеристика комунікативної поведінки мовної особистості.

Становлення мовної особистості є предметом окремого розділу психолінгвістики, який називають віковою психолінгвістикою, психолінгвістикою розвитку, онтолінгвістикою, психолінгвістикою дитячого мовлення. Вікова психолінгвістика – галузь, яка досліджує становлення і розвиток мовної особистості, універсальні та національні закономірності розвитку мовлення, а також вплив на мовленнєвий розвиток спадковості, соціальних умов. Мовлення посідає особливе місце серед інших виявів психічного життя через свою особливу функцію у людській взаємодії. Завдяки мовленнєвому спілкуванню і через його посередництво людина отримує той досвід, що був накопичений, осмислений і систематизований усіма попередніми поколіннями.

Традиційно об'єктом дослідження в лінгвістиці є нормативне мовлення, оскільки в ньому реалізуються еталони мовних одиниць і зв'язків між ними. Однак у психіці людини іноді спостерігаються системні чи спорадичні відхилення від норм, що може проявлятися в мовленні. Це зумовлює потребу розгляду у психолінгвістиці патологічних явищ. Поняття «патологія мовлення» О. О. Леонтьєв визначав на основі соціально-психологічного та психофізіологічного критеріїв [4, с. 229]. У межах соціально-психологічного підходу патологію визначають через поняття «норма» – усереднене уявлення про мінімальні функції, які людина здійснює в певному суспільстві, соціальній ситуації як виконавець певної соціальної ролі. Отже, патологія за такого підходу – це відхилення від середньої норми [3, с. 173].

Патологію мовлення слід відрізняти від інших відхилень мовлення (обмовок, переставляння елементів слів, помилок у вживанні слів (парафазій) тощо), її прояви мають постійний, глобальний, регулярний характер.

У межах психофізіологічного підходу патологію визначають в аспекті функціональних порушень. У такому розумінні патологія мовлення – порушення мовленнєвої діяльності, спричинене несформованістю або розладами психофізіологічних механізмів. Таке порушення суспільство має сприймати як відхилення від соціальної норми.

За походженням мовленнєві патології можуть бути пов'язані з:

- патологією особистості;
- локальними ушкодженнями мозку;
- уродженими чи набутими порушеннями сенсорних систем;
- розумовою відсталістю або тимчасовими затримками психічного розвитку;
- дефектами моторного програмування мовлення.

Ці та інші процеси досліджує патопсихолінгвістика – наука, що вивчає патологічні відхилення у формуванні та здійсненні мовленнєвих процесів в умовах несформованості або розпаду особистості. Ця галузь знань розвивається на межі лінгвістики та психіатрії. До сфери інтересів патопсихолінгвістики належать мовлення в стані емоційного напруження, у зміненому стані свідомості, при акцентуаціях, психопатіях та інших психічних розладах, при окремих захворюваннях; різні види афазій, дефекти мовлення, сурдологія.

Окрему увагу у патопсихолінгвістиці приділяють особливостям мовлення при різних типах психічних розладів (психопатії, шизофренії, параної, маніакально-депресивному психозі тощо). Наприклад, у шизофреніків мовлення псевдонаукове, абстрактне, не орієнтоване на співрозмовника. Воно може бути фонетично однотонним, ехолалічним, містити безглузде вигукування одного й того самого слова (вербігерацію). Спостерігається також заміна конкретних понять абстрактними і, навпаки, семантична розірваність або беззмістовність зазвичай зі збереженням граматичної цілісності речення. За параноїдальної форми психопатії частіше використовують пасивні конструкції для передавання своїх емоцій та почуттів, спостерігається порушення синтаксичної зв'язності висловлень. При хворобі Альцгеймера спостерігається стереотипність мовлення: висловлення містять одні й ті самі слова та синтагми які вимовляють з однаковою інтонацією.

Особливий предмет дослідження патопсихолінгвістики – афазії та дефекти мовлення. Афазія – це системне порушення мовлення, що виникає внаслідок центрального ушкодження мовленнєвого механізму, розлад управління мовленнєвим процесом (вимовою слів, утворенням словосполучень) та розуміння чужого мовлення за відсутності ушкодження мовленнєвого апарату та органу слуху.

Дані досліджень мовної особистості в аспекті вікової психолінгвістики та патопсихолінгвістики слугують виконанню виключно практичних завдань і широко використовуються, зокрема, в педагогіці, методиці навчання, логопедії, психології, психіатрії. Психолінгвістичний підхід до різних видів порушень передбачає їхнє співвіднесення з нормальним функціонуванням процесів породження та сприйняття мовлення. Подальший розвиток патопсихолінгвістики та вікової психолінгвістики має важливе значення для таких галузей, як медицина, логопедія, педагогіка, психологія та ін.

Наприкінці 80-х років ХХ ст. актуальними стали дослідження типологічних характеристик мовних особистостей на основі міждисциплінарних підходів. До таких досліджень залучають дані антропології, теорії мотивації, когнітології, комунікативної лінгвістики, психолінгвістики.

Антропологічна модель особистості визначає найзагальніші культурологічні характеристики спільноти людей, які утворюють народ. Серед особистостей, що належать до одного народу, народності, класу, культурного прошарку, їх антропологічні показники можуть варіювати, однак вони є базисними в ряду «культура – психологія – мовлення». Антропологічні показники конкретної особистості взаємодіють з її когнітивними показниками, що зумовлює формування мовної особистості.

Когнітивні типи особистостей групують людей у великі класи за особливостями сприйняття дійсності, мислення, поведінки, охоплюючи також загальні особливості мовленнєвої поведінки. Культурні норми об'єднують, узагальнюють і дещо модифікують, відповідно, когнітивні і мовленнєві типи особистостей, що належать до певної спільноти людей.

Однією з найрозробленіших новітніх антропологічних моделей типів мислення, яку можна застосувати і до досліджень мовної особистості, є модель сучасних американських антропологів Ш. Лінгенфельтера та М. Маерса [9]. Вона побудована за принципом шести бінарних протиставлень контрастних рис базових цінностей, які описують кінцеві полюси характеристик, що у спрощеній концептуальній формі дають уявлення про мислення і ставлення до життя представників певної культурної спільноти: орієнтація стосовно часу або подій; опозиції дихотомічного та холістичного мислення; протиставлення за орієнтацією щодо кризових явищ; об'єкта орієнтації в діяльності; фокусування на статусі, тобто престижі, який людина має завдяки своєму соціальному становищу та зосередженню на досягненнях; вияву вразливості у практичному дослідженні це полярні концепти в кінцевому варіанті утворюють складну матричну модель базових цінностей.

У кожній культурі вияви цих рис можуть бути проміжними і переплітатися у самотні національні характери, що створюють етнічну основу мовної особистості. Менші за кількістю класи людей, на відміну від культурних спільнот, розглядають у психологічних типологіях людей. На загальному рівні їх поділяють на мотиваційні, безпосередньо пов'язані з організацією діяльності людини та когнітивні, тобто ті, що описують особливості її мислення.

Об'єктивна класифікація комунікативно-функціональних типів дискурсу уможливує науково обґрунтоване з'ясування типологічних особливостей мовної особистості. Сукупність цих особливостей дає змогу ретельно описати кожну мовну особистість. Антропологічні, психологічні і лінгвістичні характеристики особистості взаємодіють і взаємно залежать одна від одної.

Належність до певного психологічного типу особистості створює сприйняття картини світу індивідом і в такий спосіб впливає на загальні риси поведінки мовної особистості.

Дослідження особливостей комунікативної поведінки мовної особистості є новим напрямом у психолінгвістиці. У межах таких досліджень визначають окремі мовні риси особистості (повторювальні особливості вербальної поведінки), її антропологічні, психологічні типи [5, с. 63–68]. Психологи вважають комунікативні якості людини особливою підструктурою особистості. Ця підструктура має такі характеристики, як мовленнєва активність, егоцентризм, реакція на чужі репліки, кількість реплік, що знайшли відгук у партнерів, кількість реплік, що були перервані, частота зміни теми, рівень емпатії висловлювань.

С. Сухих виокремлює такі підходи до вивчення мовної особистості [5, с. 72–75]:

– *структурний* підхід, який передбачає побудову типології комунікантів на основі окремих мовних рис, які характеризують схильність особистості до котрогось із типів мовленнєвої поведінки;

– *холістичний* підхід, що полягає в описі формування колективного мовного суб'єкта. Тобто насамперед беруть до уваги реалізацію мовної особистості в діалозі, зміну і взаємоперехідність певних рис під впливом загальних умов, у яких відбувається діалог, вибір певного стилю та взаємодію обраних стилів у процесі комунікації.

Типові риси визначають відповідно до рівнів мовної особистості, які відображаються в структурі дискурсу:

1. *Експонентний (формальний) рівень*. Він відображає мовну компетентність особистості, охоплює словотвірні, синтаксичні структури, зв'язок між елементами речень і самими реченнями, граматичні категорії тощо, які можуть корелювати з рисами особистості. Наприклад, під час побудови дискурсу мовець обирає конструкції зі значенням динамічності або статичності, активності чи пасивності залежно від таких

рис, як активність чи схильність до спостереження. Їхні формальні маркери – дієслівні форми зі значенням категорії активності, дії-процесу, переважання предикативних одиниць. Це пояснюється істотними відмінностями при вербалізації досвіду.

Під час констатації фактів мовна особистість схильна співвідносити суб'єкт і предикат у пропозиції з різним рівнем стверджувальності, а також використовувати аргументацію для збільшення ступеня вірогідності того, що стверджується. На цій підставі розрізняють такі мовні риси:

– персуазивність (переконливість), що виявляється тоді, коли за наявності достовірного факту вдаються до додаткової чи навіть надлишкової аргументації та високого ступеня стверджувальності в пропозиціях;

– голослівність, яка полягає в констатації факту за неточного знання, але з використанням високого ступеня стверджувальності, що не припускає імовірної модальності та розгорнутої аргументації. При констатації достовірних фактів аргументація також мінімальна. У разі голослівності констатація фактів є самодостатньою і не потребує обґрунтування. Така риса також може бути пов'язана з авторитарністю особистості;

– хезитивність (нерішучість, схильність до сумнівів), якій притаманні слабкий ступінь співвіднесення суб'єкта і предикати, використання мовних маркерів зі значенням імовірності, що сигналізують не лише про обмежену компетентність мовця, а й про його невпевненість як рису мовної поведінки.

2. *Субстанційний рівень.* Він визначає семантичні параметри теми (способи розвитку теми, обсяги референції семантичних одиниць, когерентність розвитку теми), відображає структури тезауруса мовної особистості.

На субстанційному рівні дискурсу виявляються такі мовні риси, як конкретність або абстрактність, які свідчать про схильність суб'єктів мовного до використання мовних одиниць з вузькою чи широкою сферою референції: *Я вважаю його хорошою людиною – Я ціную його; Я була на морі – Я відпочила на морі.* Висловлення *Я ціную його* та *Я відпочила на морі* мають конкретніше значення й вужчу сферу референції. Спосіб опису ситуацій різниться за ступенем деталізованості чи узагальненості, на підставі чого виокремлюють такі риси, як аналітичність чи синтетичність. Вони характеризують здатність комунікантів без додаткових стимулів з боку партнера по спілкуванню детально конкретизувати тему діалогу і представити її в узагальненому вигляді, що може призводити до порушення конверсаційного постулату про кількість інформації.

3. *Інтенційний рівень.* Він охоплює систему мовленнєвих дій, діалогічну модальність, комунікативні схеми та стратегії і відображає рівень комунікативної компетентності суб'єкта мовного спілкування. Схильність комунікантів здійснювати мовленнєві дії регулятивного класу жорсткої імперативності – наказів, рекомендацій, погроз, зауважень, а також спиратися на жорсткі комунікативні стратегії, часто пов'язана з порушенням постулатів принципу кооперації, свідчить про директивність як особливість мовленнєвої поведінки. Ця риса притаманна об'єктивним екстерналістам – людям, чутливим до впливу ззовні, які намагаються змінити ситуацію відповідно до своїх внутрішніх уявлень. Іntenційний рівень дискурсу містить аспект ставлення, що охоплює екзистенційний (ставлення до теми), інтеракційний (ставлення до партнера), егоцентричний (ставлення до себе) різновиди модальностей діалогу. На основі ставлення особистості до теми діалогу виокремлюють такі риси мовленнєвої поведінки: гумористичність і здатність інтерпретувати тему в можливих світах, о можуть свідчити про мовну креативність та буквальність, яка вказує на обмеженість комуніканта в інтерпретаційному аспекті.

Залежно від орієнтованості комуніканта на партнера чи від нього виокремлюють такі особистісні особливості ведення діалогу:

1) конфліктність, що виявляється в ставленні до теми діалогу через реакцію неприйняття або часткового прийняття теми, через інтенції ні способи реагування на дії партнера, наприклад: прохання – відмова, констатація факту – негативна оцінка цього факту тощо. Конфліктна особа може переривати партнера або мовчати, коли їй пропонують вступити в розмову. Конфліктність може проявлятися у зміщенні акценту спілкування з предмета на ставлення. Як мовна риса вона може бути пов'язана з егоцентричною модальністю, оскільки орієнтація на іншого залежить від ставлення до себе, свого его. На цьому ставленні ґрунтуються такі риси, як децентрованість – здатність стати на позицію партнера та адекватно оцінювати себе і центрованість – домінування власної самооцінки, що проявляється в невмінні слухати інших, зловживанні правом мовця, надмірному використанні особових займенників, посиленнях на власний досвід, тобто наголошуванні власної значущості. Ці риси мають радше психологічний характер, ніж мовний;

2) кооперативність, яка характеризується наявністю позитивних сигналів щодо теми діалогу (використання реплік на підтримання контакту), дій партнера, наприклад: прохання – згода, констатація факту – його позитивна оцінка тощо. У веденні діалогу вона може супроводжуватися децентрованістю, оскільки збільшення кооперативності веде до зменшення егоцентричної модальності.

Наявність або відсутність відповідних мовних рис формує конкретні індивідуальні типи мовної особистості у комунікативному середовищі.

Четвертий підхід до психолінгвістичних досліджень мовної особистості, на наш погляд, варто було б доповнити *комунікативно-функціональним аналізом сукупності текстів*, що їх створює мовна особистість у відповідному дискурсі. Такий аналіз передбачає розпредмечування цих текстів, тобто створення моделей типових мовленнєвих дій, що утворюються одиницями різного рівня складності (семантичні ролі, пропозиції, мовленнєві акти, мовленнєві кроки тощо) та мають певні повторювані особливості форми змісту та повідомлення. Результатом запровадження такої групи методів аналізу текстів, що враховує поліфонію змістового текстового простору та інформацію, яка характеризує адресанта, може стати всебічна психолінгвістична характеристика мовної особистості.

Внаслідок комунікативно-функціонального опису дискурсу мовної особистості з'ясовуються співвідношення, взаємний вплив та залежність між планами повідомлення, змісту та форми мовленнєвої діяльності. Таке дослідження поєднує семіотичний та діяльнісний підходи до опису мови. Його результатом має стати одержання нових знань про функціональні підсистеми мовних засобів. Зокрема, про співвідношення форми, змісту та повідомлення у дискурсі та про особистісно-діяльнісний вимір дискурсу (використання комбінації сил мовленнєвого впливу – аргументації, мотивації, акумулювання, прагматичної). Отже, інтегруються статичний та динамічний вияви мови. До статичного, власне системного виміру функціонування знака (у семантичному, прагматичному, синтактичному, сигматичному аспектах) додається особистісно-діяльнісний, що виявляє себе у відповідних мовленнєвих діях, і може бути описаний у термінах стратегій, тактик та прийомів.

Таким чином, теорія мовної особистості плідно застосовується у психолінгвістичних дослідженнях. З психолінгвістичного погляду мовна особистість може бути досліджена у прикладному аспекті (вікова психолінгвістика, патопсихолінгвістика), міждисциплінарному, що поєднує антропологічний та когнітивний підходи (типологія мовних спільнот та особистостей), в аспекті

комунікативної поведінки. Дослідження комунікативної поведінки мовної особистості може бути доповнене комунікативно-функціональним аналізом сукупності текстів, що створені у відповідному дискурсі. Подальший розвиток досліджень такого роду дозволить створити узагальнену всебічну характеристику мовної особистості в аспекті психолінгвістичних досліджень.

Список використаної літератури

1. Зернецький П. В. Хто я ? Який я ? (Антропологічні, психологічні та мовленнєві типи особистості) / П. В. Зернецький // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2004. – № 2. – С. 164–167 ; Zernetskyi P. V. Khto ya ? Yakyi ya ? (Antropolohichni, psykholohichni ta movlennievi tyпу osobystosti) / P. V. Zernetskyi // Inozemni movy v navchalnykh zakladakh. – 2004. – № 2. – S. 164–167.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Москва : Наука, 1987. – 263 с. ; Karaulov Yu. N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost / Yu. N. Karaulov. – Moskva : Nauka, 1987. – 263 s.
3. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. / С. І. Куранова. – Київ : Академія, 2012. – 208 с. ; Kuranova S. I. Osnovy psykholinhvistyky : navch. posib. / S. I. Kuranova. – Kyiv : Akademiia, 2012. – 208 s.
4. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики / А. А. Леонтьев. – Москва : Смысл, 1997. – 287 с. ; Leontev A. A. Osnovy psikholingvistiki / A. A. Leontev. – Moskva : Smysl, 1997. – 287 s.
5. Сухих С. А. Личность в коммуникативном процессе / С. А. Сухих. – Краснодар : ЮИМ, 2004. – 156 с. ; Sukhikh S. A. Lichnost v kommunikativnom protsesse / S. A. Sukhikh. – Krasnodar : YuIM, 2004. – 156 s.
6. Ухванова-Шмыгова И. Ф. Методология исследований политического дискурса. Актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов / И. Ф. Ухванова-Шмыгова, А. А. Маркович, В. Н. Ухванов ; под общ. ред. И. Ф. Ухвановой-Шмыговой. – Минск : Технопринт, 2002. – Вып. 3. – 360 с. ; Ukhvanova-Shmygova I. F. Metodologiya issledovaniy politicheskogo diskursa. Aktualnye problemy sodержatelnogo analiza obshchestvenno-politicheskikh tekstov / I. F. Ukhvanova-Shmygova, A. A. Markovich, V. N. Ukhvanov ; pod obshch. red. I. F. Ukhvanovoy-Shmygovoy. – Minsk : Tekhnoprint, 2002. – Vyp. 3. – 360 s.
7. Beaugrande R. de Text, discourse, and process : Toward a multidisciplinary science of text / R. de Beaugrande. – London : Longman, 1980. – 351 p.
8. Dijk T. A. van The study of discourse // Dijk T. A. van Discourse as structure and process / T. A. Van Dijk. – London : SAGE Publications, 1997. – Vol. 1. – P. 1–34.
9. Lingenfelter Sh. G. Ministering Cross-Culturally : An Incarnational Model for Personal Relationship / Sh. G. Lingenfelter, M. K. Mayers. –Michigan : Baker Book House, 1990 – 125 p.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2017

S. I. Kuranova

APPROACHES TO THE RESEARCH OF LANGUAGE PERSONALITY IN PSYCHOLINGUISTICS

The article is dedicated to defining of the main trends of research of language personality in psycholinguistics (age psycholinguistics, research of norm and pathology in speech, developing of typologies of language entities and personalities characterizing communicative behavior of language personality). The perspectives of using corresponding trends are singled out and characterized.

Language personality is a type of linguistic description of the personality which contains psychological, social, ethical and cognitive components reflecting in his/her speech. This is a unity of peculiarities of verbal behavior of a person who uses the language as a means of communication. That is why language personality is researched on verbal, cognitive and pragmatic levels. It is complicated multilayer functional system which unites the level of language competence, abilities to use the means of providing speech interaction (communicative competence) and knowledge of the world (thesaurus). This is a unity of abilities of creating and receiving of texts which differ by the degree and depths of reflection of reality and certain purpose.

The development of language personality is a subject of separate trend of psycholinguistics which embraces age psycholinguistics, psycholinguistics of development, ontolinguistics, psycholinguistic of child speech.

Traditionally normative speech is the object of linguistic research as the etalon of language units and the connections between them are realized in it/ this fact brings to the fore the necessity of pathological phenomenon in psycholinguistics. Speech pathology is necessary to discriminate between other speech deviations (sleeps of the tongue, rearrangement of word elements, mistakes in using words etc.).

As for its origin speech pathologies can be connected with pathology of personality, local damages of the brain, born or developed impairment of sensor systems, mental retarding or lagging of psychic development, defects of motor programming of speech.

Anthropological model of personality defines most general cultural characteristics of the entity of personalities who form a people. Anthropological characteristics of a certain personality interact with his or her cognitive indices which causes the language personality formation.

Thus from psycholinguistic prospective language personality can be scrutinized in the applied aspect: age psycholinguistic, pathological psycholinguistics, interdisciplinary aspect which unites anthropological and cognitive approaches (typology of language entities and personalities) and in the aspect of communicative behavior of the language personality.

Key words: *language personality, psycholinguistics, discourse, speech.*

УДК 811.112.2'373.7'373.43

Н. Г. Махоніна

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ФАКТОРИ ПОПОВНЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ФОНДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається вплив позамовних факторів (прогрес у науці та техніці, розвиток суспільних ідей, окремі історичні події, різні форми контактів з іншими націями) на поповнення фразеологічного фонду німецької мови ХХ століття.

Ключові слова: *фразеологізм, екстралінгвальні фактори, поповнення фразеологічного фонду, фразеологічний неологізм, фразеологічний новотвір.*

Постановка проблеми. Одним із перспективних напрямів у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці є вивчення процесів фразотворення та лексикографічної фіксації фразеологічних одиниць (далі – ФО). У роботах провідних лінгвістів розглядаються

різні аспекти фразотворчих процесів: онтологія, загальні та окремі фактори фразотворення й лексикографії, роль і місце цих процесів у мові (Н. Н. Амосова, В. М. Білоноженко, В. І. Гаврись, Ю. А. Гвоздарьов, О. В. Кунін, В. М. Телія). Щодо досліджень, спеціально присвячених системному опису та змінам фразеології німецької мови у певні історичні епохи, то їхня кількість є незначною [1; 3; 7; 8; 9]. Дослідження фразеологічного складу німецької мови як динамічної системи, а саме проблеми фразотворення, проводиться в дисертації О. І. Денисової [5]. Автор встановлює регулярний характер фразотворчих процесів у розвитку та оновленні фразеологічного корпусу німецької мови НДР та ФРН протягом майже 40 років. Результати її дослідження показали, що збагачення фразеологічного складу німецької мови є безперервним та динамічним процесом. Процес первинної фразеологізації визнається основним процесом фразотворення сучасної німецької мови, він реалізується за допомогою фразотворчих процесів семантичного типу. В. І. Гаврись [2] досліджує процес поповнення фразеологічного складу німецької мови на базі крилатих висловів. С. Н. Денисенко приділяє увагу когнітивним аспектам фразотворення [4]. Теоретичним проблемам фразеологічної деривації присвячена низка робіт Т. А. Коротких, де розглядається процес збагачення фразеологічного складу німецької мови на базі крилатих виразів [6]. М. В. Гамзюк розкриває у своїй роботі основні механізми, що призводять до виникнення емотивності під час первинного та вторинного фразотворчих процесів [3]. Г. Бургер накреслює основні напрямки розвитку історичної фразеології німецької мови [9]. Таким чином, сучасний стан дослідженості фразотворчих процесів, загальні напрями вивчення фразотворення визначають **актуальність** запропонованої лінгвістичної розвідки.

Метою дослідження є вивчення поповнення фразеологічного фонду німецької мови ХХ століття неологізмами та новотвореннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. З часу свого виникнення і протягом усього періоду існування будь-яка мова переживає безперервні зміни – деактуалізацію певної частини фразеологізмів та поповнення засобів образної номінації фразеологічними неологізмами і новотвореннями. У розумінні сутності фразеологічних неологізмів ми поділяємо точку зору О. І. Денисової, яка вважала, що фразеологічний неологізм – це фразеологічна одиниця, яка перебуває на початковому етапі розвитку в системі мови у певний період мовного часу й утворена на основі регулярної фразотворчої моделі як позначення вихідного існуючого поняття з метою виконання певного експресивно-номінативного завдання. На відміну від фразеологічного неологізму фразеологічне новотворення позначає нове поняття і виконує певне номінативно-експресивне завдання [5, с. 68–69]. Відповідно до мети нашого дослідження ми вважаємо можливим ідентифікувати як фразеологічні неологізми такі з них, які характеризуються незафіксованістю у попередніх словниках. Основним критерієм виділення фразеологічних новотворень у дослідженні є відображення ними принципово нових, раніше не відомих мовному колективу явищ, предметів, реалій суспільно-політичного життя, науки, техніки, спорту, відкритих або створених людиною в процесі пізнання навколишнього світу і тих, що не існували в ХІХ столітті.

Зміни у фразеологічному фонді будь-якої мови обумовлюються як динамічністю самої мовної системи, так і факторами, що діють на розвиток мови ззовні. У ХХ столітті серед всіх екстралінгвістичних факторів особливий вплив на фразеологію німецької мови мали:

- 1) прогрес у науці та техніці;
- 2) розвиток суспільних ідей;

- 3) окремі історичні події у межах державного об'єднання, наприклад, зміна суспільно-економічних формацій, війни;
- 4) вплив різних форм контактів з іншими націями;
- 5) діяльність окремих осіб.

Матеріальне життя народу є тим ґрунтом, на якому можна спостерігати перетин багатьох екстралінгвістичних факторів. Так, повсякденне життя людей ХХ століття були пронизано процесом **технізації**, через це у німецькій мові з'явилося багато ФО, образність яких була пов'язана з технікою: *die Batterie aufladen* (букв. «підзарядити батарейку», тобто «відпочити»); *Kommissar Computer* (букв. «комісар комп'ютер», тобто відділ обробки даних у комісаріаті); *genialer Dummkopf* (букв. «геніальний дурень», тобто комп'ютер).

Велику роль **транспортних засобів** відобразило багато фразеологізмів з відповідною образною складовою: *alter Mann ist kein D-Zug / kein Schnellzug* (букв. «стара людина не швидкий потяг», тобто «мені не подобається, що мене підганяють»); *auf dem falschen Bahnhof stehen* (букв. «стояти на неправильній платформі», тобто «бути гомосексуалістом»); *gucken / blicken wie ein Auto* (букв. «витріщатися, як автівка»; образність фразеологізму ґрунтується на включених фарах автомобіля, формуючи значення «широко відкривати очі від здивування»); *heißer Ofen* (букв. «гаряча пічка», тобто «автомобіль з потужним мотором, спортивний автомобіль»).

Технізація викликала також зростання рівня професійно-технічної поінформованості носіїв мови з різноманітних виробничих галузей, що відбилося на мові **збільшенням термінологічних словосполучень**, професіоналізмів, які виступили як матеріал для творення фразеологічних неологізмів та новотворів, наприклад: *Mattscheibe haben* (букв. «мати матове скло», тобто «бути нездатним ясно думати»; з мови працівників кіно); *ein schweres rechtes Bein haben* (прибл. «мати натреновану праву ногу», тобто «швидко їздити на машині»; натяк на те, що права нога тисне на педаль газу; походить з мови водіїв вантажівок); *das ist meine Blutgruppe* (букв. «це моя група крові», тобто «це мені підходить, подобається»; з мови медичних працівників).

Зростання інтелігентності, підвищення культурної самосвідомості німців стало підґрунтям для такої тенденції німецькомовного суспільства ХХ століття як **інтелектуалізація літературної мови**. У фразеології вона відобразилась у появі нових одиниць, джерелами яких стала художня література, публіцистика тощо: *leergebrannt ist die Stätte* (букв. «житло згоріло до тла та обезлюдніло», вживається, щоб показати, що щось закінчилося, тобто «пляшка пуста; у поштової скрині немає листів; у квартирі пусто»; походить з рядку «Das Lied von der Glocke» Шиллера); *das ist eine Idee / ein Gedanke von Schiller* (букв. «це думка Шиллера», тобто «це фантастична ідея», вживається іронічно).

Індустріальна революція стала причиною того, що у багатьох з'явилося більше вільного часу, що змінило весь **уклад життя людства**. Наприклад, з ХХ століття масового характеру набуває **спорт**. Спортивна термінологія поступово займає важливе місце в лексиконі сучасної людини, а зокрема й у фразеології, наприклад: *ins eigene Tor schießen* (букв. «влучити у власні ворота»); *auf ein Tor spielen* (букв. «грати в одні ворота», тобто «грати так переконливо, що суперник може лише захищатися»).

Поява багатьох фразеологічних новотворів пов'язана з новими культурними сферами людської діяльності, наприклад, **кіно і телебачення**: *der Film reißt ab* (букв. «фільм обривається», тобто «чиясь здатність згадувати закінчується»); *wie ein volles Kino lachen* (букв. «сміятися, як повний кінотеатр», тобто «дуже голосно сміятися»);

blauer Engel (букв. «блакитний ангел», тобто «п'яна дівчина», від назви однойменного фільму).

Різні форми контактів з іншими націями протягом ХХ століття призвели до становлення деяких німецьких фразеологічних неологізмів на базі іншомовних фразем. Йдеться про особливий вид фразотворчого процесу – передачу нових виразів шляхом копіювання моделей інших мов і наповнення їх елементами німецької мови. Серед них можна виділити повне калькування – пор.: *das macht sich nicht bezahlt* (прибл. «це себе не окупить», тобто «це не варто чіхось зусиль») з англ. *that does not pay*; *das ist nicht mein Bier* (букв. «це не моє пиво», тобто «це мене не обходить») з англ. *this is not my tea* (калькування з субституцією); і часткове калькування – пор.: *fifty-fifty machen* (прибл. «робити п'ятдесят на п'ятдесят», тобто «чесно ділити»). Зустрічаються і повністю неасимільовані вирази, як, наприклад, цей запозичений за часи Першої світової війни французький вигук на позначення докору – *o la 'la*.

Розкриття впливу окремих історичних подій ХХ століття на формування фразеологічних неологізмів і новотворів заслуговує на окреме дослідження, оскільки протягом останнього століття в Німеччині відбулися неодноразові зміни суспільно-економічних формацій, і кожна з них вплинула на розвиток фразеологічного фонду. Однак, незалежно від характеру подій, дослідники (Б. Я. Бакай) відзначають, що «для переломних періодів характерна величезна номінативна потреба» [1, с. 8], але треба зазначити, що з великої кількості фразеологічних новотворів і неологізмів перестають функціонувати в узусі відразу після закінчення карколомної події приблизно чверть таких ФО. Так, актуальні за часів Першої та Другої світових війн *dicke Berta* (букв. «товста Берта», тобто гармата часів Першої світової війни, названа на честь власниці заводу Берти Крупп), *eiserne Kuh* (букв. «залізна корова», тобто «молоко у бляшанці»), *Bagage mit Beinen* (букв. «багаж на ніжках», тобто «пасажири у суспільному транспорті», походження пов'язано з евакуацією цивільного населення під час Другої світової війни) належать зараз до лав історичної фразеології. Переважна більшість фразеологізмів, що з'явилися у переломні часи, відтісняється на периферію, лише фразеологізми, які носять «позачасовий» характер, залишаються в ядрі фразеологічного фонду, наприклад, як виникла за часи Першої світової війни ФО *Angst hat er keine, aber rennen kann er* (букв. «страх він не відчуває, але може побігти»), що виражає іронічне ставлення до боязкуватої особи.

У переломні періоди історії джерелом творення фразеологічних неологізмів стає та суспільна група, що є найактивнішою в об'єктивному (суспільно-політичному) плані [1, с. 6]. Так у період Першої та Другої світових війн більшість фразеологізмів утворювалася у військовому середовищі. Серед усіх німецьких ФО, що з'явилися в ці періоди, 57,3 % припадає на солдатський соціолект. Так, наприклад, в імплікаціоналі німецького стійкого виразу *Augenschonddienst machen* (букв. «нести службу «збереження очей», тобто «спати») закладена теза «для солдата все повинно бути виконанням служби». На цій ідеї базується експресивний ефект фразеологізму, який є евфемістичним описом з оказійними семами іронії.

Всередині цієї групи фразеологізмів можна виділити підгрупи, пов'язані з лексиконом моряків, наприклад: *dicker Dampfer* (букв. «великий воєнний корабель», перен. «велика, огрядна людина») або середовищем політиків, наприклад: *ein Fetzen Papier* (букв. «лапчик паперу», тобто «нічого не вартий документ», слова рейхсканцлера Бетман-Гольвега щодо договору про бельгійській нейтралітет). Впливовою суспільною групою за часів війни стають і представники газет та журналів. З повідомлень вермахту походить ФО *von Feindfahrt zurück* (букв. «з військового походу назад»). Це стійке сполучення стосувалося інформації про дії підрозділів

воєнно-морських сил. Сьогодні воно зустрічається в найрізноманітніших контекстах: стосовно відряджень, повсякденних прогулянок чи повернення з крамниці.

Висновок. В результаті вивчення екстралінгвальних факторів поповнення фразеологічного фонду німецької мови ХХ століття неологізмами та новотвореннями було встановлено, що:

1. Виникнення нових реалій (кіно, транспортні засоби) та збільшення ролі вже відомих у способі життя населення (техніка, спорт) були найбільш впливовими чинниками розвитку фразеологічного фонду.

2. Тенденція до інтелектуалізації та до збільшення долі термінологічних словосполучень, професіоналізмів у мові так само пов'язана з екстралінгвальними чинниками.

3. ФО, утворені у переломні періоди історії, демонструють найбільший відсоток випадіння з узусу у порівнянні з іншими фразеологізмами, що виникли під впливом екстралінгвальних чинників.

4. Різні форми контактів з іншими націями призвели до утворення фразеологічних кальок або напівкальок. Поповнення фразеологічного фонду німецької мови не асимільованими фразеологічними запозиченнями є досить рідким феноменом.

Варто відзначити, що за межами запропонованої роботи залишилося ще багато запитань, вартих детального дослідження. Наприклад, вивчення впливу лінгвальних факторів на фразеологічний фонд німецької мови ХХ століття.

Список використаної літератури

1. Бакай Б. Я. Формування фразеології в переломні моменти історії народів Європи (на матеріалі української, російської, англійської, німецької, французької мов в періоди першої та другої світових війн) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Богдана Ярославівна Бакай ; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2000. – 16 с. ; Bakai B. Ya. Formuvannia frazeolohii v perelomni momenty istorii narodiv Yevropy (na materiali ukrainskoi, rosiiskoi, anhliiskoi, nimetskoi, frantsuzkoi mov v periody pershoi ta druhoi svitovykh viin) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Bohdana Yaroslavivna Bakai ; Kyivskiy natsionalnyi un-t im. T. Shevchenka. – Kyiv, 2000. – 16 s.

2. Гаврись В. І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові (походження і вживання) / В. І. Гаврись ; відп. ред. Б. П. Найдов. – Київ : Рад. школа, 1971. – 248 с. ; Navrys V. I. Stali spoluchennia sliv u suchasni nimetskii movi (pokhodzhennia i vzhuvannia) / V. I. Navrys ; vidp. red. B. P. Naidov. – Kyiv : Rad. shkola, 1971. – 248 s.

3. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць : на матеріалі німецької мови : моногр. / М. В. Гамзюк. – Київ : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 256 с. ; Hamziuk M. V. Emotyvnyi komponent znachennia u protsesi stvorennia frazeolohichnykh odynyts : na materiali nimetskoi movy : monohr. / M. V. Hamziuk. – Kyiv : Vyd. tsentr KDLU, 2000. – 256 s.

4. Денисенко С. Н. Когнітивні аспекти фразотворення / С. Н. Денисенко // Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності : матер. всеукр. наук. конф. м. Львів, 25–27 січня 1999 р. – Львів : Літопис, 1999. – С. 50–53 ; Denysenko S. N. Kohnityvni aspekty frazotvorennia / S. N. Denysenko // Semantyka, syntaktyka, prahmatyka movlennievoi diialnosti : mater. vseukr. nauk. konf. m. Lviv, 25–27 sichnia 1999 r. – Lviv : Litorys, 1999. – S. 50–53.

5. Денисова О. И. Регулярность фразообразовательных процессов в современном немецком языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Ольга Игоревна Денисова. – Москва, 1983. – 251 с. ; Denisova O. I. Regulyarnost frazobrazovatelnykh protsessov v

sovremennom nemetskom yazyke : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Olga Igorevna Denisova. – Moskva, 1983. – 251 s.

6. Коротких Т. А. Структурно-семантическая деривация в немецкой фразеологии / Т. А. Коротких // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2015. – № 6. – С. 148–154 ; Korotkikh T. A. Strukturno-semanticheskaya derivatsiya v nemetskoj frazeologii / Т. А. Korotkikh // Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2015. – № 6. – S. 148–154.

7. Лисецька Н. Г. Фразеологічні інновації в сучасній німецькій мові : когнітивний та функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Наталія Григорівна Лисецька ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 20 с. ; Lysetska N. H. Frazeolohichni innovatsii v suchasni nimetskii movi : kohnityvnyi ta funktsionalnyi aspekty : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Nataliia Hryhorivna Lysetska ; Lviv. nats. un-t im. I. Franka. – Lviv, 2004. – 20 s.

8. Школяренко В. І. Динаміка розвитку фразеологічної системи німецької мови 19–20 століття : моногр. / В. І. Школяренко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. – 324 с. ; Shkoliarenko V. I. Dynamika rozvytku frazeolohichnoi systemy nimetskoj movy 19–20 stolittia : monohr. / V. I. Shkoliarenko. – Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka, 2003. – 324 s.

9. Burger H. Probleme einer historischen Phraseologie des Deutschen / H. Burger // Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. – 1977. – Vol. 99. – S. 1–24.

Стаття надійшла до редакції 2.06.2017

N. H. Makhonina

EXTRALINGUISTIC FACTORS OF THE REPLENISHMENT OF THE GERMAN PHRASEOLOGICAL STOCK OF THE 20TH CENTURY

*The development of phraseological stock is determined both by linguistic and extralinguistic factors. This article focuses on revealing the influence of extralinguistic factors on the innovative processes that indicate the enrichment of German phraseological stock of the 20th century. In order to trace the numerous sources of German phraseology of the 20th century the research work goes beyond synchronic approach into diachronic as well as history, sociology, etc. The scientific-technical revolution, development of social ideas, historical events (the First and the Second World Wars), and different contacts with other nations were the most important sources of development of the German idiomatic stock in the diachronic aspect. Scientific and technical progress in combination with improved quality of education provided such a tendency in German as intellectualization, in phraseology this trend found its expression in idioms stemmed from professional slang (e.g.: *das ist meine Blutgruppe* = this is my blood type = that suits me, from medical slang) and literature sources (*leergebrannt ist die Stätte* = something is absolutely empty, deserted, an ironic quotation of Schiller). Changing of life style (e. g., increased role of sport) also resulted in origin of new phraseological units (e.g.: *ins eigene Tor schießen* = to shoot into one's own goal).*

*The author distinguishes between new phraseological formations (phraseological units used to describe new concepts, e.g.: *genialer Dummkopf* = computer) and phraseological neologisms (phraseological units new for some period of language used to describe expressively long existing concepts, e.g.: *die Batterie aufladen* = to have some rest).*

*The author also goes into details on phraseological units derived from historical events and reveals their peculiarities in comparison with other German phraseological neologisms and new phraseological formations of the 20th century. German phraseological units based on historical events are considered to demonstrate high level of instability: some of them disappear from the language as soon as historical event loses its actuality (*dicke Bertha* =*

gun at the First World War), others move from the common core to the periphery of the language, building group of archaisms (eiserne Kuh = milk in a tin can).

The author finds connection between such extralinguistic factor as contacts with other nations and foreign borrowings. Promising direction of the research is finding out the connections between linguistic factors and the enrichment of phraseological stock.

Key words: *phraseologism, extralinguistic factors, replenishment of the phraseological stock, phraseological neologism, new phraseological formation.*

УДК 811.111'42:323(477)

**Н. А. Одарчук,
Т. А. Мірончук**

СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОЇ ВІДМОВИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У статті розглядається явище імпліцитності та особливості його прояву у відмові. На основі промов політичних діячів, виголошених стосовно сучасних процесів в Україні, виокремлюються способи реалізації імпліцитної відмови. З'ясовується її важливість у політичному дискурсі задля уникнення конфліктів. Виділяються мовні тактики, до яких вдаються іноземні політики для непрямого вираження відмови.

Ключові слова: *відмова, імпліцитність, тактика, політична комунікація, дипломатичність, конфлікт, риторичне запитання.*

Політична комунікація між представниками різних країн зумовлена стратегічними потребами у міжнародній підтримці, розвитку та стабілізації політичної, економічної та соціальної сфер менш розвинутих держав. За чверть століття своєї відновленої незалежності Україна, на жаль, не заявила про себе як сильний гравець світової політики й змушена звертатися до світової спільноти за фінансовою та дипломатичною підтримкою. Сучасні політичні процеси України спричинили бурхливу реакцію політичних еліт світу, стали темами номер один на шпальтах всесвітньо відомих інформаційних видань, об'єктом політичних дискусій та переговорів.

Гучно заявивши на весь світ під час революції Гідності в 2014 році, Україна, як незалежна та суверенна держава, стала активним учасником політичної системи світу. У виступах провідних представників політичних еліт помічаємо висловлення-захоплення українською нацією, що обрала шлях євроінтеграції та продемонструвала незламність під час масових протестів. Багато країн не змогли залишитися осторонь тодішніх подій в житті України і стали її стратегічними партнерами.

Підписання угоди про асоціацію з Євросоюзом, анексія Криму, позачергові парламентські та президентські вибори, падіння національної валюти, бойові дії на сході України дестабілізували всі сфери життя країни. Саме тому керівництво України змушене просити економічної підтримки Євросоюзу, Міжнародного валютного фонду та правління Сполучених Штатів Америки з метою виведення країни із кризи. Ці всі події зумовили налагодження міцних зв'язків у міжнародній політичній комунікації.

Особливістю будь-яких політичних перемовин є досягнення консенсусу. У даному випадку головним завданням політичної комунікації є бажання домовитися про

подальшу співпрацю із розвинутими європейськими країнами та США задля стабілізації економіки України. Цілком природно, що не всі прохання такого змісту задовольняються, проте висловлена відмова у більшості випадків – імпліцитна, тобто прихована, завуальована, оскільки виступи політичних діячів супроводжуються високим рівнем дипломатії. Тому **мета** нашої наукової розвідки – впізнати, розшифрувати, експлікувати цю відмову, показати, якими тактиками користуються політики, щоб, відмовляючи, зберегти обличчя.

Проблема імплікації в мовознавстві не нова, вона неодноразово ставала об'єктом лінгвістичного аналізу: О. Є. Ткачук-Мірошниченко вивчає її у рекламному дискурсі, І. І. Гуменна-Остапчук – в англійському медіа дискурсі, О. Л. Доценко аналізує типи імпліцитної інформації в судовому дискурсі, Праці таких дослідників, як В. Х. Багдасарян, Ф. С. Бацевич, С. Д. Кацнельсон, О. Й. Шендельс також торкаються питання мовної імплікації. Відмову як лінгвістичне явище досліджували на матеріалі різних мов та з різних аспектів українські й зарубіжні науковці Н. Д. Борисенко, Т. Гівон, М. Ногара, Н. А. Одарчук, О. С. Сокирська, Т. М. Шелінгер та ін., у працях яких висловлення відмови розглядаються із семантичної, прагматичної, психолінгвістичної точок зору. І. М. Осовська вивчає експліцитну й імпліцитну відмову на матеріалі німецької мови. Однак дотепер не ставала окремим об'єктом дослідження імпліцитна відмова у політичному дискурсі, що й визначає актуальність даної розвідки. Сучасності їй надає те, що матеріалом для аналізу послужили промови іноземних політиків стосовно нинішньої ситуації в Україні.

Основним критерієм імпліцитності вважають відсутність прямого вираження того чи іншого змісту повідомлення в поверхневій структурі висловлення. За визначенням О. В. Бондарко, імпліцитний зміст – це спеціально не виражений, а той, що впливає з експліцитного змісту чи з пов'язаною з ним контекстуальною чи ситуативною інформацією [1]. Імпліцитний характер висловлення проявляється тоді, коли при номінації подій та фактів дійсності в акті комунікації певні елементи описуваного явища не характеризуються експліцитним вираженням. Оскільки імпліцитна інформація об'єктивується опосередковано, то для її розуміння необхідно залучати когнітивний процес домислювання змістових пластів із опорою на контекст, мовленнєву ситуацію, позалінгвальні засоби [4].

Імпліцитна відмова в політичному дискурсі функціонує як засіб уникнення конфліктних ситуацій між комунікантами. Пряма відповідь «ні» на стимул адресата порушує принципи лінгвістичної ввічливості, а це руйнує прагматичну складову взаємин між учасниками спілкування [5]. Автор же імпліцитної відмови демонструє відсутність наміру розпочинати конфлікт, навпаки усілякими дипломатичними засобами намагається уникнути його. Як зазначав ще 100 років тому класик англійської закордонної служби Ернест Сатоу, дипломатія – це «застосування інтелекту й такту... до ведення стосунків між урядами незалежних держав у мирний спосіб» [6]. Продукт відмови бере на себе відповідальність за збереження гармонійного тону діалогу та комфортного почуття співрозмовників. Ось чому імпліцитну відмову можна ще назвати дипломатичною. Розпізнавши намір продуцента стимулу спровокувати конфлікт, він повинен докласти якнайбільше раціональних і вольових зусиль, щоб відвернути загрозу конфліктної ситуації та зберегти емоційну рівновагу дискурсу.

Імпліцитність не передбачає формального вираження інтенції. Якщо узуальний зміст експліцитної відмови можна представити певними семантичними класами чи прагматичними мовленнєвими актами, то імпліцитний зміст висловлення відмови проявляється лише під час безпосереднього спілкування, тому що в семантиці

ізолюваного висловлювання його помітити неможливо. Імплицитні висловлення відмови не можуть стати стереотипними, у мовленні вони унікальні.

Імплицитна відмова є непоодиноким мовленнєвим явищем у промовах провідних політичних діячів щодо ситуації в Україні. Непрямий зміст повідомлення дозволяє виявити небажання мовця провокувати непорозуміння зі співрозмовником. Адресат політичного повідомлення змушений виражати відмову імплицитно, щоб уникнути псування міжособистісних стосунків. Продуцент імплицитної відмови має за мету не викликати негативної емоційної реакції у співрозмовника та замаскувати, приховати незгоду, заперечення, небажання чи відхилення [7, с. 18].

Відповідно до умов успішності мовленнєвого акту мовленнєвий акт імплицитної відмови вважається успішним тоді, коли реакція адресанта на негативне висловлювання є позитивною, тобто реципієнт проявляє розуміння й не демонструє образи та невдоволення. Під час висловлення імплицитної відмови реальна реакція адресанта відповідає очікуванням адресата [7, с. 13]. Отже, висловлення імплицитної відмови роблять політичний виступ тактовнішим, м'якшим та не порушують принципу лінгвістичної ввічливості.

Розглянемо, до яких тактик може вдаватися мовець-політик, виражаючи імплицитну відмову. Тактики імплицитного вираження відмови визначають як неконвенційні способи передачі комунікативного наміру адресата, тобто такі, які не мають узуально закріпленого за ними значення [7, с. 18]. Моделі імплицитної відмови не є загальноприйнятими і залежать від особистості мовця й конкретних умов комунікації, тобто контексту, який відіграє важливу роль під час інтерпретації висловлень імплицитної відмови. Він вказує на причини, чому адресат не хоче чи не може виконати прохання, чи чому каже неправду, приховуючи небажання виконати адресовану йому дію, або просто уникає конфлікту з адресантом.

Аналіз промов іноземних політиків щодо процесів в Україні дозволив виокремити комплекс тактик, що ними реалізується імплицитна відмова, і які характеризують її як непряму, опосередковану відповідь на стимул.

- **Тактика зміни теми розмови.** Зміну теми розмови спостерігаємо в ситуаціях, коли комунікант, відмовляючи на прохання чи пропозицію, ігнорує автора стимулу і повністю змінює тему розмови. Вчиняючи таку мовленнєву дію, порушуючи при цьому максимум релевантності [3], адресат не відповідає на поставлене запитання, не бажаючи, щоб адресантом був розкритий його справжній месидж [7, с. 19]. Тактику зміни теми розмови проілюструємо уривком з інтерв'ю Дональда Трампа:

SANGER: And so in the end do you agree that Russia is going to end up dominating the Ukraine?

TRUMP: Well, unless, unless there is, you know, somewhat of a resurgence frankly from people that are around it. Or they would ask us for help. But they don't ask us for help. They're not even asking us for help. They're literally not even talking about it, and these are the countries that border the Ukraine.

HABERMAN: Mr. Trump –

TRUMP: There doesn't seem to be any great anxiety over the Ukraine by everybody that should be affected and that's bordering the Ukraine [11].

У цьому інтерв'ю тоді ще кандидат на найвищу посаду США звертає увагу на пріоритети зовнішньої політики у разі його президентства. На запитання журналіста, чи можливе захоплення українських територій Російською Федерацією, Дональд Трамп, використовуючи конектори *unless* та вставні конструкції *well, you know*, змінює тему розмови. Політик відмовляється коментувати військовий конфлікт на сході України та

його можливі наслідки, однак робить це не демонстративно, а своєю реакцією на компроментуюче запитання намагається зберегти політичний імідж.

- **Тактика ухиляння від відповіді.** Імплицитна відмова, як зазначалося вище, виражає невизначену, розмиту, нечітку відповідь. Тактика ухиляння від відповіді передбачає неконкретну відповідь на поставлене запитання, а отже адресат не може визначити точно, чи йому відмовили, чи ні. Відмова не характеризується прямим вираженням, а виводиться адресатом із ситуації спілкування.

Наприклад, під час інтерв'ю одному з авторитетних видань Америки щодо зовнішньої політики Дональд Трамп ухиляється від прямої відповіді на запитання журналіста про санкції проти Росії. Коли його запитали, чи буде продовжено термін дії санкцій у випадку його президентства, політик вагається і наголошує на тому, що інші держави світу не надають такої підтримки Україні, як це робить США (*I think the answer is yes, it was, but I don't see other people doing much about it.*) Тим самим політичний діяч висловлює можливість переглянути політику США щодо ситуації в Україні:

DIHEL: About Ukraine, was it right for the United States to impose sanctions on Russia when they invaded Crimea and would you keep those sanctions on them?

TRUMP: I think the answer is yes, it was, but I don't see other people doing much about it. I see us doing things about it, but I don't see other people doing much about it [8].

- **Тактика переконування.** Такий мовленнєвий спосіб вираження відмови передбачає вибір особливих персуазивних аргументів, оскільки мовець ставить за мету переконати співрозмовника відмовитися від власної точки зору. Продуцент імплицитної відмови висловлює свою думку, використовуючи дієслова *to think, to notice, to tell, to affirm, to assert*, тим самим переконуючи свого співрозмовника в правильності власного твердження [7]. Наприклад:

Taking into account the failure of the Budapest Memorandum, according to which the US, the UK, France, Russia, and China were obliged to keep the sovereignty and the territorial integrity of Ukraine, is the United States ready to look at some kind of a bilateral agreement on safety, similar to that between Japan and the United States, in order to protect Ukraine's sovereignty and territorial integrity?

"I think that's a question for the next president, whoever she or he is. At this point our focus is achieving the implementation of the Minsk agreements. You raise a reasonable question regarding the Budapest Memorandum, but I think it's very important to remember, and certainly one thing that I will look back on with pride for my three years here, is the strong record of support the United States has demonstrated for the Ukrainian people during the most difficult times in your country's history" [10].

Джеффри Пайєтт, відповідаючи на запитання про неефективність Будапештського меморандуму та готовності США укласти новий договір (*Is the United States ready to look at some kind of a bilateral agreement on safety?*), що забезпечив би підтримку Україні у разі військового вторгнення, намагається переконати аудиторію в ефективності співпраці керівництва США з Україною в найбуремніші часи (*one thing that I will look back on... is the strong record of support the United States has demonstrated for the Ukrainian people during the most difficult times in your country's history*). Імплицитна відмова *I think that's a question for the next president, whoever she or he is* функціонує в даному висловлюванні американського посла як вияв небажання та неготовності США (оскільки нового президента на той час ще не обрано) підписувати угоду, яка б гарантувала допомогу зброєю.

- **Тактика попередження.** Дуже часто імплицитна відмова виражається і сприймається реципієнтами як мовленнєвий акт попередження. Проілюструємо це

уривком із виступу віце-президента США Джо Байдена, присвяченого подіям Революції Гідності:

*You have the united support of Europe – Western, Central, and Eastern Europe – all invested in your democratic success because your success goes to the heart of an enduring commitment to a Europe whole, free, and at peace. **If you fail, the experiment fails.** It is no exaggeration to say that the hopes of freedom-loving people the world over are with you because so much rides on your fragile experiment with democracy succeeding. It's equally important, by the way, for aggressors around the world to understand that they can't use coercion, bribery, sending tanks and men across a border to extinguish the dreams and hopes of a people. **For if you succeed, that message is sent around the world** [9].*

У промові в українському парламенті Джо Байден наголошує на важливості та значущості кроків, що робить Україна на шляху до своєї демократії. Політик звертає увагу суспільства на всесвітню підтримку українського рішення (*you have the united support of Europe – Western, Central, Eastern Europe*). Проте через імпліцитну відмову *if you fail, the experiment fails... For if you succeed, that message is sent around the world* політичний діяч застерігає українську спільноту, що, звернувши з курсу експериментальних реформ, Україна може отримати відмову від співпраці зі стратегічними партнерами. Умовний спосіб *if you fail, the experiment fails* як засіб вираження імпліцитної відмови, хоча й реалізується стверджувальною граматичною структурою, однак його стверджувальне значення нейтралізується, коли береться до уваги вся ситуація спілкування. Політик за допомогою цієї конструкції описує уявні факти і попереджує про можливість відмови від співробітництва Європейського Союзу з Україною.

• **Тактика риторичного запитання.** Запитальні речення виконують функцію заповнення браку знань і допомагають отримати необхідну інформацію. Риторичне запитання визначають як ствердження або заперечення, що має форму питання і вміщує відповідь у собі самому, тому не передбачає однозначної відповіді «так» чи «ні». Риторичне запитання викликає певні вербальні та невербальні реакції (думки, судження, почуття, емоції), підвищує експресивність мови, надає їй естетичної цінності [2, с. 15]. Висловлення імпліцитної відмови за допомогою риторичних запитань несуть у своєму змісті високу аргументативність. Через риторичні запитання автор імпліцитної відмови переконує аудиторію у правильності свого твердження та у хибності твердження, протилежного за змістом. Такі елементи відмови у політичному дискурсі характеризуються емоційністю та експресивністю. Якщо трансформувати риторичне запитання, що є засобом вираження непрямой відмови, у розповідне, то висловлення незгоди, заперечення буде очевидним [2, с. 17]. У політичному дискурсі важливим фактором визначення аргументативного впливу риторичних запитань є особистість мовця. Аналіз політичного дискурсу показав, що риторичні запитання частіше зустрічають у промовах амбіційних, емоційних та рішучих політичних діячів. Проілюструємо тактику риторичного запитання уривком із інтерв'ю уповноваженого посла Америки Джеффри Пайетта українському виданню «День»:

And what about the status of major non-NATO ally for Ukraine, which would increase the country's opportunities for receiving military aid?

"I've always found this to be sort of the wrong question to ask, because Ukraine doesn't want to be a non-NATO ally. Ukraine wants to be a NATO ally. Ukraine wants to be part of a broader European security community. We have made clear that our policy regarding Ukraine and NATO is unchanged, we have an open door, it's up to Ukraine, Ukrainian people and the process of reform in this country. I think this idea of non-NATO ally is a

distraction. Why would you want to define yourself as what you are not, when what you want is full membership in the European security community?" [10].

Обговорюючи питання членства України в НАТО та можливості отримання військової допомоги, політичний діяч звертає увагу на некоректність називати Україну основним союзником поза НАТО, оскільки провідною метою України є повноцінне членство в Альянсі. Імплицитна відмова, виражена запитальною конструкцією *why would you want to define yourself as what you are not, when what you want is full membership in the European security community?*, характеризується високою інформативністю, оскільки через риторичне запитання Джеффри Пайетт висловлює незгоду з журналістом щодо статусу України в НАТО і закликає до рішучих дій уряду щодо проведення реформ, необхідних для вступу до міжнародного військово-політичного союзу.

Отже, політична та соціальна ситуація України спричинила поживлення та налагодження політичної комунікації з країнами-членами Євросоюзу, Міжнародним валютним фондом, представниками політичної еліти Сполучених Штатів Америки. Метою політичного дискурсу є спроба домовитися зі стратегічними партнерами про дипломатичну, економічну або військову підтримку. Високий рівень дипломатії під час політичної комунікації пояснює часте вживання такого лінгвістичного явища, як імплицитна відмова, що дозволяє не порушуючи принципу ввічливості висловити незгоду, проте зберегти позитивні стосунки між комунікантами.

Імплицитна відмова через свій опосередкований характер робить повідомлення з негативним змістом тактовнішими та м'якшими. Адресат імплицитної відмови, як неконвенційного засобу передачі негативного наміру, користується комплексом тактик висловлення даного явища. Імплицитна відмова реалізується через такі тактики мовленнєвої поведінки, як тактика зміни теми розмови, тактика ухиляння від відповіді, тактика переконування, тактика попередження, тактика риторичного запитання. Ці лінгвістичні способи висловлення імплицитної відмови забезпечують стабільність у політичній комунікації між Україною та її стратегічними партнерами.

Хоч лінгвісти неодноразово зверталися до імплицитної відмови, проте вона ще не є достатньо вивченою. **Перспективним**, наприклад, вважаємо дослідити це питання в гендерному аспекті і з'ясувати, чи однаковою мірою чоловіки-політики і жінки-політики вдаються до відмови загалом, імплицитної зокрема, і якими тактиками користуються.

Список використаної літератури

1. Бондарко О. В. Эксплицитность/имплицитность в общей системе категоризации семантики / О. В. Бондарко // Семантико-дискурсивные исследования языка : Эксплицитность/имплицитность выражения смыслов : матер. междунар. науч. конф., г. Калининград, Светлогорск, 15–17 сент. 2005 г. – Калининград : Российский государственный университет имени Иммануила Канта, 2006. – С. 21–24 ; Bondarko O. V. Eksplitsitnost/implitsitnost v obshchey sisteme kategorizatsii semantiki / O. V. Bondarko // Semantiko-diskursivnye issledovaniya yazyka : Eksplitsitnost/implitsitnost vyrazheniya smyslov : mater. mezhdunar. nauch. konf., g. Kaliningrad, Svetlogorsk, 15–17 sent. 2005 g. – Kaliningrad : Rossiyskiy gosudarstvennyy universitet imeni Immanuila Kanta, 2006. – S. 21–24.
2. Бурмістенко Т. В. Риторичне питання як механізм аргументативного впливу в офіційній промові / Т. В. Бурмістенко // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2013. – Вип. 30. – С. 14–19 ; Burmistenko T. V. Rytorychne pytannia yak mekhanizm

arhumentatyvnoho vplyvu v ofitsiinii promovi / T. V. Burmistenko // Problemy semantky slova, rechennia ta tekstu. – 2013. – Vyr. 30. – S. 14–19.

3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. 16. – С. 217–238 ; Grays G. P. Logika i rechevoe obshchenie / G. P. Grays // Novoe v zarubezhnoy lingvistike. – 1985. – Vyr. 16. – S. 217–238.

4. Невідомська Л. М. Імплицитний зміст символу камінь у драмі Лесі Українки «Камінний господар» / Л. М. Невідомська // Вісник Житомирського державного педагогічного університету ім. І. Франка : Філологічні науки. – 2001. – Вип. 7. – С. 101–105 ; Nevidomska L. M. Implitsytnyi zmist symbolu kamin u dramy Lesi Ukrainky «Kaminnyi hospodar» / L. M. Nevidomska // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka : Filolohichni nauky. – 2001. – Vyr. 7. – S. 101–105.

5. Одарчук Н. А. Відмова : семантичний та прагматичний аспекти : моногр. / Н. А. Одарчук. – Луцьк : Вежа, 2009. – 206 с. ; Odarchuk N. A. Vidmova : semantychnyi ta prahmatychnyi aspekty : monohr. / N. A. Odarchuk. – Lutsk : Vezha, 2009. – 206 s.

6. Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике / Э. Сатоу ; под общ. ред. Ф. Ф. Молочкова, пер. с англ. Ф. А. Кублицкий, С. А. Панафидин. – Москва : Институт Международных отношений, 1961. – 496 с. ; Satou E. Rukovodstvo po diplomaticheskoy praktike / E. Satou ; pod obshch. red. F. F. Molochkova, per. s angl. F. A. Kublitskiy, S. A. Panafidin. – Moskva : Institut Mezhdunarodnykh otnosheniy, 1961. – 496 s.

7. Симонова С. О. Коммуникативно-когнитивные особенности выражения косвенных и имплицитных речевых актов отказа в диалогическом дискурсе : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Светлана Олеговна Симонова ; Тамбовский государственный технический университет. – Тамбов, 2011. – 25 с. ; Simonova S. O. Kommunikativno-kognitivnye osobennosti vyrazheniya kosvennykh i implitsitnykh rechevykh aktov otказа v dialogicheskom diskurse : avtoref. dis. ... kand. filol. Nauk : spets. 10.02.19 / Svetlana Olegovna Simonova ; Tambovskiy gosudarstvennyy tekhnicheskyy universitet. – Tambov, 2011. – 25 s.

8. Full Transcript and Video : Trump News Conference [Electronic Resource] // The New York Times. – 2017. – Feb. 16. – Mode of access : <https://www.nytimes.com/2017/02/16/us/politics/donald-trump-press-conference-transcript.html>

9. Remarks by Vice President Joe Biden to the Ukrainian Rada [Electronic Resource] // The White House. – 2015. – 09 December. – Mode of access : <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/12/09/remarks-vice-president-joe-biden-ukrainian-rada>

10. Siruk M. US ambassador's three priorities [Electronic Resource] / M. Siruk // The Day. – 2016. – 16 August. – Mode of access : <https://day.kyiv.ua/en/article/topic-day/us-ambassadors-three-priorities>

11. Transcript : Donald Trump Expounds on His Foreign Policy Views [Electronic Resource] // The New York Times. – 2016. – 26 March. – Mode of access : https://www.nytimes.com/2016/03/27/us/politics/donald-trump-transcript.html?_r=0

Стаття надійшла до редакції 08.06. 2017

N. A. Odarchuk

T. A. Mironchuk

**WAYS OF REALIZATION OF IMPLICIT REFUSAL
IN THE CONTEXT OF POLITICAL PROCESSES IN UKRAINE**

The article deals with the implicit refusal and peculiarities of its implementation in the

political discourse. The research is based on the speeches of the representatives of the world political elite delivered in the context of the latest political processes in Ukraine.

Since reestablishing its independence in 1991 Ukraine has been trying to play a notable role in the world politics. It has particularly become noticeable after the Revolution of Dignity in 2014, which was followed by a series of political, social and economic changes in the country. However, Ukraine has not become an equal member of the world politics yet, therefore has to turn to the stronger, more powerful states and the International Monetary Fund for the diplomatic and financial support. It is quite natural that not all requests of such kind are to be satisfied, but the essence and peculiarity of the political negotiations is using maximum of diplomacy and keeping face even in case of refusal. Because of this fact the latter (refusal) in most political speeches is implicit, latent, and tacit, so the article is aimed at recognizing and deciphering it.

The main criterion of implicitness is absence of direct expression of utterance content. Since implicit information is objectified indirectly for it to be understood it is essential to attract cognitive process of guessing and base it on the context, speech situation as well as extralinguistic means. Implicit refusal in the political discourse functions as a means of avoiding conflict situations between the speakers. Straightforward «no» would violate the principle of linguistic politeness and could cause a conflict, while the author of implicit refusal demonstrates his absence of intention to start any, on the contrary, tries to use all the diplomatic means to divert controversy.

The patterns of implicit refusal are not generally accepted; they are unique in speech and are dependent on the personality of the speaker as well as the communicative context. The analysis of the speeches of foreign politicians concerning the processes in Ukraine has enabled to single out the tactics they resort to and by which implicit refusal is realized. They are as follows: tactic of changing the subject of communication; tactic of digression from the answer; tactic of persuasion; tactic of warning; tactic of rhetorical question.

Due to their mediate character these linguistic means of expressing implicit refusal make the message with negative content milder and more tactful. As a result they guarantee stability in the political communication between Ukraine and its strategic partners.

Key words: *refusal, implicitness, tactics, political communication, diplomacy, conflict, rhetorical question.*

УДК [811.111+811.161.2]’373.7

О. О. Пальчикова

МОВНА КАРТИНА СВІТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті розглянуто поняття «мовна картина світу» та розкрито його сутність. Виявлено, що найбільш яскраво мовна картина світу проявляється у межах фразеологічного корпусу. Констатовано відмінності у мовній картині світу в англійській та українській фразеології, оскільки історико-культурна спадщина українського та англійського народів є нетотожною.

Ключові слова: *мовна картина світу, фразеологізми, ідіоми, країнознавча інформація, історичне і культурне підґрунтя.*

Мова – скарбниця знань людини про світ. У ній відображено історичні події, соціальні зміни, особистий та колективний досвід на певному етапі розвитку суспільства. Кожен народ має унікальну систему цінностей, традиції, звичаї, національний характер тощо, які не збігаються з елементами культури інших етносів та які закріплено на фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному рівнях мови. Вони віддзеркалюють уявлення про світ того чи того народу, формують неповторну мовну картину світу.

Метою статті є зіставлення мовної картини світу в англійській та українській фразеології.

Проблема мовної картини світу привертала увагу багатьох науковців (М. Алефіренко, Ю. Апресян, Н. Арутюнова, З. Бакум, М. Блек, Л. Вайсгербер, С. Васильєв, А. Вежбицька, І. Голубовська, В. Гумбольдт, О. Дзюба, В. Карасик, Ю. Караулов, В. Касевич, Г. Колшанський, В. Кононенко, О. Кубрякова, В. Маслова, О. Михальов, Н. Сукаленко, В. Телія, Д. Хаймс, О. Яковлева та ін.).

Поняття «мовна картина світу» ґрунтується на ідеях В. фон Гумбольдта, який надавав мові антропоцентричності та стверджував, що природна мова має властивий лише їй, несхожий на інші, погляд світу. Під час позначення окремих предметів вона творить для народу-носія картину світу [4]. Означена теза вказує на взаємозв'язок мови і мислення, оскільки у мовних концептах та категоріях зафіксовано результати пізнавальної діяльності особистості.

Е. Сепір і Б. Уорф відстоювали думку про наявність людського чинника в мові. Е. Сепір наголошував, що індивід бачить, чує, сприймає світ саме в такий, а не в інший спосіб, тому що під час інтерпретації реалій наш вибір визначають мовні звички спільноти, у якій знаходиться суб'єкт [8]. Відтак людські знання про світ формуються під впливом мовної картини світу.

Уперше термін «мовна картина світу» з'явився у працях Л. Вайсгербера, який уважав, що остання і зовнішнє середовище існування народу взаємозалежать одне від одного. З погляду науковця, мова створює уявлення етносів про реальність, звідси виходить, що є стільки бачень, розумінь і тлумачень певних явищ світу, скільки й мов [3].

Сучасні науковці (Ю. Апресян, Н. Арутюнова, Г. Колшанський, О. Кубрякова, В. Маслова, В. Телія), розглядаючи означене поняття, указують на роль знань у мові. В. Телія акцентує, що мовна картина світу – продукт свідомості, який є результатом взаємодії мислення, реальності та мови як засобу вираження думок про світ під час комунікації [9].

О. Кубрякова доводить, що мовна картина світу – важливий компонент концептуальної моделі світу, який склався у свідомості. Інакше кажучи, – це сукупність цілісних людських уявлень і знань про світ, що сприяють в орієнтації особистості у процесі сприймання та пізнання світу [6].

На думку Г. Колшанського, підґрунтя мовної картини світу становлять соціальний і трудовий досвід, індивідуальний для кожного народу. Ці особливості проявляються у відмінностях номінації та тлумаченні феноменів і процесів на лексичному та граматичному рівнях. Науковець упевнений, що в мові закріплено творчу і пізнавальну діяльність суб'єкта [5].

Ю. Апресян вважає, що через мовну картину світу формується ставлення суб'єкта до оточення, встановлюються поведінкові норми в суспільстві. У природній мові відбувається упорядкування світу, тому виражені в ній поняття вибудовуються в монолітну систему поглядів чи колективну філософію, якої дотримуються носії мови [1]. Мовну картину світу як цілісний його образ, що знаково відображений в

системі національної мови та зафіксований в лексиці, фразеології, граматиці, розглядає В. Маслово [7].

Беручи до уваги вказані дефініції, під *мовною картиною світу* розуміємо сукупність уявлень про світ, історично сформованих у свідомості народу й відображених на фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному рівнях мови.

Найбільш яскраво мовна картина світу проявляється на лексичному матеріалі, а саме – у стійких виразах. Погодимось із позицією З. Бакум, яка акцентує на важливості послуговування фразеологією, оскільки завдяки їй особистість збагачується країнознавчою інформацією про мову, яка вивчається, водночас пізнає історичне та культурне підґрунтя рідної мови [2].

Споконвічно англійські фразеологізми та ідіоми пов'язані зі звичаями та традиціями, історичними відомостями. Ураховуючи означений факт, виокремимо стійкі словосполучення, характерні саме для англійської культури та менталітету носіїв мови, зіставимо їхній переклад з українськими еквівалентами.

Так, англійці в мовленні часто послуговуються фразеологізмом *it's raining cats and dogs* (досл. *Йде дощ із кішок і собак*), що українською звучить лє, як із відра. Згідно зі словником ідіом та їхніх витоків «*Dictionary of Idioms and Their Origins*» походження виразу тісно пов'язано з проблемами дренажної системи. Остання в європейських містах 17–18 ст. виходила з ладу через сильний дощ, унаслідок чого на вулиці виливався вміст каналізації (предмети побуту, рослини, трупи тварин). Коли населення бачило наслідки зливи, то вважало, що тварини впали з неба [10, с. 244]. Цей фразеологізм уперше вжито англо-ірландським письменником Дж. Свіфтом у творі «*Polite Conversation*»: *Ld. Sparkish: I know Sir John will go, tho' he was sure it would rain Cats and Dogs...* (пер. *Леді Спаркіш: Я знаю, сер Джон прийде, хоч він упевнений в тому, що буде злива / литиме як із відра*) [13, с. 166].

Ще один яскравий приклад неподільних словосполучень, пов'язаних із погодою, – *steal one's thunder* (досл. *Украсти чийсь грім*). Еквівалент в українській мові – *вкрасти чийсь ідею / погрітися в променях чужої слави*.

Витоки ідіоми сягають XVIII ст., коли в театрах застосовували різні прилади для створення звуку грому: свинцеві кулі, які пересували в залізному тазі або тонкі листи заліза, що трясли для отримання необхідного звуку. Історичні дані свідчать, що в 1704 р. під керівництвом Дж. Деніса було поставлено п'єсу «*Appius and Virginia*», упродовж якої мав гриміти грім. Відповідно, для відтворення звуків, автор розробив власний пристрій у вигляді миски з металевими, а не свинцевими кулями. П'єсу розкритикували, проте звуки грому видалися реалістичними та сподобалися публіці, тому апарат драматурга було використано в п'єсі «*Макбет*». Докладно реакцію критика на такий вчинок описав У. Уолш. Згідно з його нотатками, коли Дж. Деніс почув звуки грому, то скочив на ноги, волаючи: *Damn them! They will not let my play run, but they steal my thunder!* (Пер. *Чорт забирай! Мою п'єсу не дозволяють ставити, але крадуть мій грім!*) [15, с. 765].

Ключову роль в англійській культурі посідає кухня, завдяки чому фразеологічний ресурс мови поповнюють стійкі словосполучення з назвами страв.

Відомо, що пудинг – традиційна англійська страва, яку готують із м'ясною чи фруктовою начинкою та подають на різдвяний стіл. Важливість його для англійської культури беззаперечна, тому в мовній картині світу одне з чільних місць посідає вислів: *The proof of the pudding is in the eating* (досл. *Доказ пудингу в куштуванні*), що перекладається як краще один раз побачити, ніж сто разів почути. В «Оксфордському словнику цитат» указано, що витоки ідіоми сягають 14 століття. При цьому зазначено,

що середньовічний пудинг не був десертом звичним для сьогодні, натомість це була ситна страва, під час приготування якої використовували свинячий шлунок, що начиняли м'ясним фаршем із додаванням жиру і сухофруктів [14].

Чай – невід'ємна частина англійської культури, а чайна церемонія – спосіб розслабитися, зблизитися зі співрозмовником, отримати інформацію. Відтак у кожного є свій улюблений сорт чаю або своя чашка чаю – *one's cup of tea*, тобто захоплення або щось / хтось, що подобається, приносить задоволення. Напр. *reading – is my cup of tea* (досл. Читання – моя чашка чаю), тобто читання – моє захоплення.

На початку ХХ століття вислів *a cup of tea* мав позитивне значення та асоціювався з прийнятністю, відповідністю вимогам. Його вживали для називання улюбленого друга, що мав розбитну, хвацьку вдачу.

У. де Морган, едвардіанський митець і романіст, використав означену ідіому в романі «Somehow good», де було здійснено опис Фенвіка: *He may be a bit hot-tempered and impulsive... otherwise, it's simply impossible to help liking him. To which Sally replied that Fenwick was a cup of tea* (пер. Можливо він децю запальний та імпульсивний...з іншого боку, він просто не може не подобатися. На це Саллі відповіла, що Фенвік славний / припав їй до душі) [12, с. 387].

У 1930-х рр. Н. Мітфорд першою фіксує в друкованому вигляді усталене словосполучення *my cup of tea*, що застосовано для номінації надійних людей, з якими встановлено душевну близькість. Напр., *he's my cup of tea* (досл. він моя чашка чаю) в перекладі означає *він моя споріднена душа / улюблений друг*. Романістка послуговується зазначеною ідіомою в комічному романі «Christmas Pudding»: *I'm not at all sure I wouldn't rather marry Aunt Loudie. She's even more my cup of tea in many ways* (пер. Я зовсім невпевнений, що швидше відмовився б від одруження з тіткою Лауді. Тим паче, що у багатьох відношеннях вона моя споріднена душа) [11, с. 124].

У сучасному англійському суспільстві вислів *my cup of tea* набув негативного забарвлення, відповідно, поширеним стає фразеологізм *not my cup of tea* (досл. Не моя чашка чаю), тобто *не мій коник, не моє, неприємне мені*. Ця ідіома отримала негативну конотацію під час Другої світової війни завдяки «Аркушам із записника військового кореспондента» Х. Бойла. У них журналіст описує для американської аудиторії життя англійців та звичаї: *[In England] You don't say someone gives you a pain in the neck. You just remark «He's not my cup of tea»* (пер. [В Англії] не кажуть, що хтось вам докучає. Просто зауважують, що він мені неприємний) [14, с. 462].

Аналіз мовної картини світу в англійській та українській фразеології дає підстави стверджувати про її нетотожність, що пояснюється різним історичним і культурним підґрунтям українського та англійського народів. Виявлено, що у межах фразеологічного корпусу англійської мови чільне місце у системі цінностей посідають такі стійкі словосполучення, як *it's raining cats and dogs, steal one's thunder, the proof of the pudding is in the eating, not my cup of tea*. Непередбачувана зміна погодних умов та періодичні опади, а також любов до традиційних страв яскраво віддзеркалено на лексичному рівні англійської мови, унаслідок чого самотність погоди та національної британської кухні стали широко відомими далеко за межами Сполученого Королівства.

Список використаної літератури

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37–67; Апресян Yu. D. Obraz cheloveka po dannym yazyka: popytka sistemnogo opisaniya / Yu. D. Apresyan // Voprosy yazykoznaneya. – 1995. – № 1. – S. 37–67.

2. Бакум З. П. Роль языковой картины мира в обучении иностранных студентов украинскому языку / З. П. Бакум // АСТА HUMANISTICA ET SCIENTIFICA UNIVERSITATIS SANGIO KYOTIENSIS : материалы докладов Международного виртуального форума «Социокультурные и филологические аспекты в образовательном и научном контексте». 25–29 сентября 2014 г. – Киото : «Tanaka Print», 2014. – С. 60–63 ; Bakum Z. P. Rol yazykovoy kartiny mira v obuchenii inostrannykh studentov ukrainskomu yazyku / Z. P. Bakum // АСТА HUMANISTICA ET SCIENTIFICA UNIVERSITATIS SANGIO KYOTIENSIS : materialy dokladov Mezhdunarodnogo virtualnogo foruma «Sotsiokulturnye i filologicheskie aspekty v obrazovatelnom i nauchnom kontekste». 25–29 sentyabrya 2014 g. – Kioto : «Tanaka Print», 2014. – S. 60–63.

3. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа / Й. Л. Вайсгербер ; пер. с нем. О. А. Радченко. – 2-е изд. – Москва : Едиториал УРСС, 2004. – 232 с. ; Vaysgerber Y. L. Rodnoy yazyk i formirovanie dukha / Y. L. Vaysgerber ; per. s nem. O. A. Radchenko. – 2-e izd. – Moskva : Yeditorial URSS, 2004. – 232 s.

4. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт ; пер. с нем. Г. В. Рамишвили. – 2-е изд. – Москва : Прогресс, 2000. – 400 с. ; Gumboldt V. fon Izbrannye trudy po yazykoznaniiyu / V. fon Gumboldt ; per. s nem. G. V. Ramishvili. – 2-e izd. – Moskva : Progress, 2000. – 400 s.

5. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – Москва : Наука, 1990. – 103 с. ; Kolshanskiy G. V. Obektivnaya kartina mira v poznanii i yazyke / G. V. Kolshanskiy. – Moskva : Nauka, 1990. – 103 s.

6. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / отв. ред. Б. А. Серебренников. – Москва : Наука, 1988. – С. 141–172 ; Kubryakova Ye. S. Rol slovoobrazovaniya v formirovanii yazykovoy kartiny mira / Ye. S. Kubryakova // Rol chelovecheskogo faktora v yazyke : Yazyk i kartina mira / отв. red. B. A. Serebrennikov. – Moskva : Nauka, 1988. – S. 141–172.

7. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособ. / В. А. Маслова. – Москва : Академия, 2001. – 208 с. ; Maslova V. A. Lingvokulturologiya : ucheb. posob. / V. A. Maslova. – Moskva : Akademiya, 2001. – 208 s.

8. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир ; пер. с англ. Е. Н. Перцов ; под ред. Е. А. Кибрик. – Москва : Прогресс, 1993. – 656 с. ; Sepir E. Izbrannye trudy po yazykoznaniiyu i kulturologii / E. Sepir ; per. s angl. Ye. N. Pertsov ; pod red. Ye. A. Kibrik. – Moskva : Progress, 1993. – 656 s.

9. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / отв. ред. Б. А. Серебренников. – Москва : Наука, 1988. – С. 173–204 ; Teliya V. N. Metaforizatsiya i ee rol v sozdanii yazykovoy kartiny mira / V. N. Teliya // Rol chelovecheskogo faktora v yazyke : Yazyk i kartina mira / отв. red. B. A. Serebrennikov. – Moskva : Nauka, 1988. – S. 173–204.

10. Flavell R. Dictionary of Idioms and Their Origins / R. Flavell, L. Flavell. – London : Kyle Cathie Ltd, 2006. – 343 p.

11. Mitford N. Christmas pudding / N. Mitford. – London : Thornton Butterworth Ltd, 1932. – 207 p.

12. Morgan W. de Somehow good / W. de Morgan. – New York : Henry Holt and Company, 1908. – 580 p.

13. Swift J. Polite Conversation in Three Dialogues [Electronic source] / J. Swift ; ed. by G. Saintsbury. – London, 1892. – 198 p. – Mode of access : <http://ru.calameo.com/books/000107044db85f41c45cd>

14. The Oxford Dictionary of Quotations / ed. by E. Knowles. – 8th ed. – Oxford : Oxford university Press, 2004. – 1140 p.

15. Walsh W. Sh. Handy-book of literary curiosities / W. Sh. Walsh. – Philadelphia : J. B. Lippincott Co., 1909. – 1104 p.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2017

O. O. Palchykova

LINGUISTIC WORLDIMAGE IN ENGLISH AND UKRAINIAN PHRASEOLOGY

*The article considers the essence of the concept «linguistic worldimage» which is interpreted as a web of world beliefs, historically formed in people's mind and reflected on phonetic, morphological, lexical and syntactic language levels. It's defined that linguistic worldimage is brightly introduced within a phrasicon. In view of this the author conducts a historical research of English-specific set expressions – **it's raining cats and dogs, steal one's thunder, the proof of the pudding is in the eating, not my cup of tea** that fairly present cultural values and national character of the United Kingdom inhabitants. Thus wise, as a result of weather effects (unexpected change of sunny weather into rainy one) on British consciousness there appeared a lot of jokes, stock phrases and speaking etiquette, implying small talk about weather for greeting, starting up a conversation or filling of awkward silence. In point of fact, a phraseologism **it's raining cats and dogs** dates back to the 18th century, when a vent system often broke down and denotes **shower**; at the same time an idiom **to steal one's thunder** is related to stage property, used for producing the sound of thunder in theatres and means **to take attention that rightfully belongs to someone else or to use other person's ideas**. Further, love of traditional dishes and observance of tea ceremony conduced the spreading of such set expressions as **the proof of the pudding is in the eating and not my cup of tea**. It has been found that the first one goes back to the 14th century, when pudding was not only a dessert but a rich dish as well, and is construed as **You can only say something is a success after it has been tried out or used**. Consequently, an idiom **not my cup of tea** appeared in the 20th century and is interpreted as **somebody or something you don't like or the activity one is bad at**.*

Literature data analysis proves that linguistic worldimages in English and Ukrainian phraseology distinct from each other, which is attributed to different historical and cultural heritage of Ukrainian and British people.

Key words: *linguistic worldimage, phraseologisms, idioms, country specific information, historical and cultural grounds.*

УДК 811.111'373(045)

Ю. Г. Федорова

МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЕМОТИВНОГО КОНЦЕПТУ ЗАДОВОЛЕННЯ

Розглянуто емотивність тексту насамперед у зв'язку з авторським баченням і поданням в тексті емоцій персонажів художнього твору. Було охарактеризовано основні теорії базових емоцій та визначено значущі емоції для аналізу. Узагальнено основні підходи до розуміння концепту та проведено дослідження особливостей

вербалізації концепту ЗАДОВОЛЕННЯ. Окреслено сучасні напрямки в лінгвістичних дослідженнях вербалізації емоцій, та виділено низку особливостей та засобів, що використовуються авторами для цього. Проведено аналіз синонімічних рядів англійських слів, що відповідають обраним емоціям.

Ключові слова: вербалізація, емоція, базова емоція, концепт, задоволення.

Проблемі диференціації емоцій та почуттів було приділено увагу такими відомими вченими як В. К. Вілюнас, К. К. Платонов, Я. А. Еголінський, П. В. Симонов, В. І. Шаховський, Г. Х. Шингаров та інші. Проблему «емоцій в мові» було розроблено у межах лексикографічної теорії та практики (Ю. Д. Апресян, В. Ю. Апресян, Н. М. Павлова), питання відображення емоцій в мовленні на синтаксичному рівні знайшли своє відображення у наукових розвідках О. В. Александрової, Ю. М. Малинович тощо. Актуалізація емоції розглядається і в межах когнітивно-комунікативного підходу (О. Е. Філімонова). Проте, на нашу думку, питання щодо мовної репрезентації певних концептів, зокрема, концепту *ЗАДОВОЛЕННЯ*, вивчено не досконало.

Актуальність даного дослідження цікаво тим, що при вивченні репрезентації концептів базових емоцій в художніх текстах можна «побачити» видозмінену емотивну реальність, пропущену крізь призму творчого бачення творця художнього твору.

Мета статті – розглянути мовне втілення емотивного концепту *ЗАДОВОЛЕННЯ* на прикладі творів У. С. Моєма. Досягнення цієї мети потребує вирішення низки завдань:

- визначити поняття вербалізація;
- окреслити категорії емотивності;
- ознайомитись з існуючими підходами до проблеми визначення поняття «концепт» та «емотивний концепт»;
- оглянути та проаналізувати напрямки у дослідженнях відображення емоцій у текстах вітчизняних та зарубіжних вчених лінгвістів;
- дослідити та диференціювати емотивні базові концепти;
- виявити та дослідити способи вербалізації базових емотивних концептів на основі текстів творів У. С. Моєма та визначити їхні особливостей, виділити прийоми, які використовував автор.

Термін "вербалізація" в широкому сенсі охоплює усі способи передання емоцій в тексті, як за допомогою лексичних, так і синтаксичних засобів, оскільки усі ці засоби сприяють посиленню і виділенню певних лексичних одиниць. Під "засобом" вербалізації емоцій мають на увазі представлення емоцій в тексті за допомогою якого-небудь одиничного мовного явища.

Можна виділити фонетичний рівень, що включає маркери емоційної інформації, які сприяють адекватній передачі в тексті емоцій персонажів / оповідача.

Емоції у промові обов'язково супроводжуються падінням або підйомом інтонації, уповільненням темпу, зниженням або підвищенням гучності, а також появою пауз перед використанням емотивного елемента, що знаходить відображення в тексті в наявності графічних маркерів емоцій, які передають фонетичні особливості (крапка, тире, знак питання), у високій частотності звуку чи звукосполучення в тексті (це пов'язане з виразом (сприйняттям) почуттів та емоцій) або в наявності певних синтаксичних конструкцій. Подібні засоби дозволяють представляти емоції побічно, використовуючи вказівки на характер висловлювання.

Якщо фонетичні засоби вираження емотивності в основному включають інтонаційні засоби вираження емоцій, то морфологія розглядає засоби словотворення, які дозволяють виразити той чи інший стан.

З питання лексичного опосередкування емоцій серед лінгвістів є значні розбіжності. В. І. Шаховський вважає, що категорія емотивності може бути реалізована трьома видами лексичних засобів:

- а) словами, які мають тільки емотивне значення і виконують функцію емоційно-чуттєвого впливу на реципієнта;
- б) словами, які у своїй структурі мають емотивний компонент;
- в) словами, які позначають емоції [6].

І. І. Квасюк також широко трактує категорію емотивності і емотивну лексику, включаючи в емотивний ряд також і лексику, що позначає весь спектр емоцій і емоційних станів індивіда. Ще більш широке коло засобів, що беруть участь у створенні текстової емотивності, відмічає В. Н. Телія, яка пов'язує емоційно-забарвлене значення з вторинною номінацією і асоціативно-образною основою номінації [2].

У зв'язку з цим з'явилося термінологічне розмежування: лексика емоцій і емоційна лексика. Виділення цих двох типів лексики враховує різну функційну природу цих слів: лексика емоцій орієнтована на об'єктивацію емоцій в мові, їх інвентаризацію (номінативна функція), емоційна лексика пристосована для вираження емоцій мовця й емоційної оцінки об'єкта мови (експресивна та прагматична функції). Таким чином, лексика емоцій включає слова, предметно-логічне значення яких складають поняття про емоції. До емоційної лексики відносять емоційно забарвлені слова, що містять чуттєвий фон. Беручи до уваги розходження природи емотивної насиченості цих слів, треба враховувати, що лексика того й іншого роду бере участь у відображенні емоцій людини.

Необхідно відзначити, що існує точка зору, згідно з якою «кожне» слово в тій чи іншій мірі має певні емоційно-чуттєві характеристики, які можуть трактуватися як «емоційно-чуттєвий компонент значення слова» [3; 4].

На думку дослідників, слова фактично позбавлені емотивного забарвлення позначення емоцій, можуть репрезентувати категорію емотивності. Ми підтримуємо цю точку зору, оскільки аналіз текстів показує, що, слова, які номінують емоції, в деяких ситуаціях можна вважати ключовими словами, що вказують на емоції персонажа, що прагне передати в тексті автор художнього твору.

Всю емотивну лексику можна розділити між декількома універсальними змістами, які носять позалінгвістичний характер. Для їхнього позначення в лінгвістиці введемо термін «базовий вихідний емотивний зміст» – це емотивний зміст, який з урахуванням високої представленості можна віднести до універсального [1; 2].

Найчастіше в словникових дефініціях повторюються 37 базових вихідних емотивних змістів: «занепокоєння», «натхнення», «віра», «потяг», «зарозумілість», «горе», «смуток», «доброта», «дружба», «жалість», «бажання», «жорстокість», «злість», «інтерес» («цікавість»), «щирість», «лицемірство», «любов», «нахабство», «надія», «невіра», «невдоволення», «неприятність», «образ», «самотність», «схвалення», «протест», «байдужість», «радість», «сміливість», «смирненність», «сумнів», «спокій», «страх», «сором», «повага», «здивування», «задоволення» [5].

Емотивні змісти часто перебувають у відносинах антонімії: «занепокоєння» – «спокій», «віра» – «невіра», «горе» – «радість», «злість» – «доброта», «самотність» – «дружба», «жалість» – «жорстокість», «щирість» – «лицемірство», «любов» – «неприятність», «нахабство» – «сором», «невдоволення» – «задоволення», «протест» – «смирненність», «сміливість» – «страх». Обумовлено це характером переживання

почуттів та емоцій людиною, оскільки почуття завжди представляється полярним: або позитивним, або негативним («доброта» – «злість»). Як правило, ці антонімічні пари є протилежними полюсами одного почуття. Може розглядатися антитеза «наявність почуття – його відсутність» («віра» – «невіра»).

Дані базові змісти можуть бути об'єднані в найбільш загальні групи, зокрема – в концепти. За лексикографічними даними основна кількість емотивних лексем припадає на антонімічні пари базових вихідних смислів «любов» – «неприятність», «злість» – «доброта», «радість» – «горе». При дослідженні вони були визначені як емотивні концепти. [5].

Результати статистичного аналізу дозволяють говорити про польові структури концептосфери емоцій (сукупності всіх фразеологічних емоційних концептів) в англійській фразеології, ядро якої представлено одним концептом: *fury* – лють (25,5 %). До позаядерних елементів належать концепти *sadness* – смуток, печаль (14,1 %), *happiness / joy* – радість (10,9 %), *surprise* – здивування (10,9 %), *anxiety* – хвилювання (10,9 %), *fear* – страх (10,3 %), *arrogance* – гордість (9,8 %); до периферійних елементів – *irritation* – роздратування (3,2 %), *envy* – заздрість (0,5 %), *jealousy* – ревності (3,9 %) [5].

На даному рівні мови емоційний стан може виражатися за допомогою прийому прямої номінації емоційного стану. Когнітивна структура емоцій, з одного боку, і умови емотивної ситуації, з іншого боку, можуть впливати на стилістичний аспект репрезентації емоцій в тексті, тому необхідно включити стилістичний компонент у дослідження репрезентації емоцій в тексті.

Задоволення є однією з найважливіших цінностей, яка характеризує сучасну культуру та є об'єктом пильної зацікавленості в філософії, культурології, соціології, психології, біології та суспільства в цілому. Образ людини в суспільній свідомості складається не тільки з умінь людини працювати, але й її здатності відчувати задоволення.

Концепт *ПОЧУТТЯ* має наступні ознаки: 1) почуття; 2) стан; 3) джерело такого почуття або стану (дії або бездіяльність; предмети; люди; явища).

Задоволення можна визначити як приємне почуття, яке виникає в результаті позитивної оцінки теперішньої (реальної) або майбутньої (вірогідної) ситуації.

Мовні одиниці, що утворюють семантичний простір концепту *ЗАДОВОЛЕННЯ*, групуються навколо базової номінації концепту: *pleasure* 'задоволення' в англійській мові. Його семантичний простір репрезентований одиницями синонімічного ряду *delectation, delight, comfort, content, enjoyment, gratification, rapture, satisfaction, enchantment*.

Також у структурі базового концепту можна виділити номінації із загальним компонентом "щастя", що репрезентований в англійській мові лексемою *happiness*. Крім того до складу концепту входить і таке поняття як радість – *joy*.

Так із трьох обраних для аналізу концептів базових позитивних емоцій, концепт *ЗАДОВОЛЕННЯ* є ширшим у порівнянні з концептами *ЛЮБОВ* та *РАДІСТЬ* та, по суті, частково включає їх в себе.

Схематично можна представити перетин сфер вище названих концептів, так як вказано на малюнку нижче. Радість та щастя повністю охоплені поняттям задоволення, в той час концепт любов знаходиться на перетині сфер щастя радості та задоволення. Так із трьох обраних для аналізу концептів базових позитивних емоцій, концепт *ЗАДОВОЛЕННЯ* є ширшим у порівнянні з концептами *ЛЮБОВ* та *РАДІСТЬ* та, по суті, частково включає їх в себе.

Схематично можна представити перетин сфер вище названих концептів, так як вказано на малюнку нижче. Радість та щастя повністю охоплені поняттям задоволення, в той час концепт любов знаходиться на перетині сфер щастя радості та задоволення.

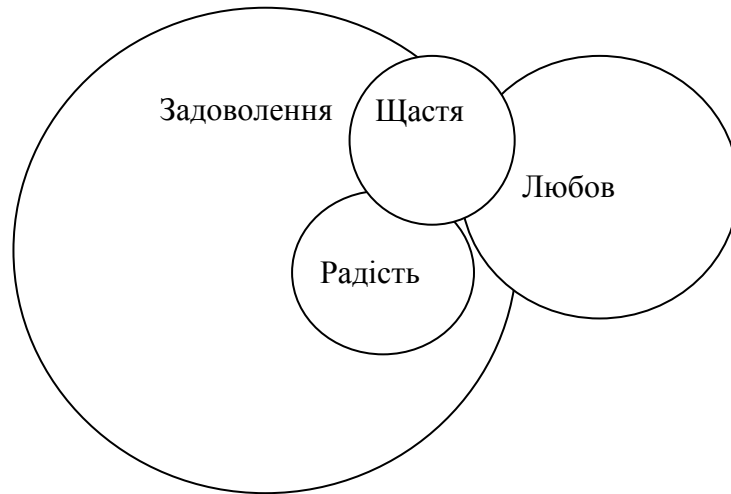

Рис. 1. Взаємозв'язок концептів

Порівнюючи значення складових синонімічного ряду можна зазначити наступне. *Pleasure* використовується для виразу ідеї задоволення та, перш за все, означає почуття, яке виникає в результаті скоєння деяких дій; *enjoyment* підкреслює процес переживання цього почуття; *delight* використовується для визначення сильного задоволення, при цьому менш глибокого та довгого, проте такого, яке має зовнішні прояви; *joy* описує також дуже сильне почуття, але більш глибоке та довготривале. В свою чергу, *delectation* позначає процес переживання задоволення, яке отримують в результаті якихось дій. При цьому об'єкт дії не є їхнім суб'єктом, що характерно для *enjoyment*.

У. С. Моем використовує пряму номінацію для зображення позитивної емоції – задоволення в романі «Театр».

*She was **so pleased with her performance** that when she had got into her room and somewhat noisily locked the door, she paraded up and down bowing right and left graciously to her obsequious retainers* [9].

Крім того, для підсилення ефекту та більш яскравого зображення переживання автор метафорично описує поведінку головної героїні Джулії: тут вона наче володарка, королева в оточенні слуг.

В наступному прикладі з роману «Тягар пристрастей людських» автор використовує сталий вислів “*take pleasure in*” – насолоджуватися, отримувати задоволення, описуючи задоволення Філіпа від роботи його мозку. При цьому ми знову бачимо прийом номінації емоції.

*His brain worked easily, and he **took a keen pleasure in** the activity of his intellect.* [8].

В романі «Театр» ми стикаємося з прикладом, в якому У. С. Моем описує зовнішній прояв емоції, називаючи причину дії, використовуючи синонім задоволення – “*satisfaction*”. Джулія засинає з почуттям абсолютної задоволеності.

*When Julia got to bed and slipped her feet down to the comfort of her hot-water bottle, she took a happy look at her room, rose-pink and Nattier-blue, with the gold cherubs of her dressing-table, and **sighed with satisfaction*** [9].

У тому ж самому творі ми можемо розділити почуття головної героїні завдяки використанню номінації почуття задоволення у ідіоматичному виразі «*as pleased as punch*».

*She was **as pleased as punch**....Julia, pleased, excited and happy, went to her dressing-room [9].*

У. С. Моем також використовує в цьому романі широко уживаний синонім узагальнюючого змісту – “*nice*”. Але у контексті цього уривку стає зрозуміло, що мова йде саме про емоцію задоволення від присутності молоді, що «не дає заржавіти»

'Nice to have a young fellow like that around,' he said. 'It keeps one from growing rusty.' [9].

Одне із найбільших задовольень, описаних в романі «Театр», має місце наприкінці твору, коли Джулія вирішує відсвяткувати свій тріумф наодинці. І найбільшим подарунком для жінки-актриси, яка весь час слідує за фігурою та дотримується суворої дієти це дозволити собі поласувати смачною та «шкідливою» їжею.

*She felt she **deserved a treat** to celebrate her triumph, and for once she meant to throw prudence to the winds.*

*The oysters came and she ate them **with enjoyment**.*

She ate two pieces of brown bread and butter with the delicious sense of imperilling her immortal soul, and she took a long drink from the silver tankard. [9].

Автор спочатку використовує синонім задоволенню – “*treat*” надаючи забарвлення всьому епізоду. В наступному рядку номінується емоція з допомогою синонімічного виразу «*with enjoyment*». І далі вже читач насолоджується чудовим обідом разом з героїнею. Обід наповнений задоволенням продовжується:

*It gave her **a pleasant sense of independence** to sit there unknown and unnoticed. She ate the fried potatoes delicately, with her fingers, **savouring each one** as though it were the passing moment that she would bid delay [9].*

В одному уривку наявні дві лексеми задоволення: *pleasant, savour*. Тож героїня смакує кожний шматочок із задоволенням, та насолоджується тим, що може побути інкогніто.

У романі «Тягар пристрастей людських» ми зустрічаємо номінацію емоції задоволення, при цьому використовується синонімічний вислів, «*to be fond of*» одним із значень якого є задоволення:

He was fond of inviting them to tea; and, though vowing they never got a look in with him at the cakes and muffins, for it was the fashion to believe that his corpulence pointed to a voracious appetite, and his voracious appetite to tapeworms [8].

Антонімом задоволення є *біль*. І саме на цьому протиставлені будує репрезентацію та протиставлення емоцій У. С. Моем у творі «Тягар пристрастей людських»:

*It gave him an **odd feeling in his heart**, and he did not know if it was **pain or pleasure** [8].*

У цьому ж творі ми знов бачимо приклад прямої номінації емоції задоволення.

*Nothing would have **pleased** him more than to sit on in the cosy, shabby restaurant, but he knew that Mildred wanted entertainment. She was restless and, wherever she was, wanted after a while to go somewhere else. He dared not bore her [8].*

Як і в більшості прикладів, де ми стикаємося із репрезентацією емоції задоволення, вказується предмет чи дія, яка викликає цю емоцію. Тож можна з впевненістю зазначити, що емоція задоволення тісно пов'язана з тим, що її викликає, та, як правило, не виникає без причини.

Проведений кількісний аналіз вживання лексичних одиниць для вираження концепту *ЗАДОВОЛЕННЯ* на матеріалі творів У. С. Моєма представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Назва твору Лексична одиниця	«Theatre» («Teatr»)	«Of Human Bondage» («Тягар пристрастей людських»)
Pleasure	11	82
Pleasant	12	47
Pleased	25	34
Please (verb)	7	2

Лексична одиниця *pleasure* превалює в романі «Тягар пристрастей людських». Це пов'язано з тим, що у творі часто використовуються конструкції – *It's a pleasure ..., find pleasure, take pleasure* для позначення в подальшому причини радості та задоволення. Також часто для зображення зовнішнього емоційного стану автор використовує *smile of pleasure, glance of pleasure, sigh of pleasure*.

В ході дослідження вербалізації концепту *ЗАДОВОЛЕННЯ* слід зазначити, що автор широко використовує найчастотнішу лексичну одиницю *pleasure* для номінації емоції. При цьому в більшості випадків вказується причина задоволення: *be pleased with / because*.

В наведених вище прикладах яскраво видно, що оскільки із всіх концептів, які розглядаються в цій роботі концепт задоволення є найширшим за значенням, має місце використання синонімів для вираження емоції задоволення, лексична насиченість в цьому випадку може перетинатися з двома розглянутими раніше концептами такими як «радість» та «любов».

Перспективними напрямками представляються виявлення способів вербалізації емоцій в інших функціональних стилях, а також систематизація та порівняльний аналіз мовних засобів репрезентації емоцій на матеріалі декількох мов.

Список використаної літератури

1. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке / Л. Г. Бабенко. – Свердловск, 1989. – 171 с. ; Babenko L. G. Leksicheskie sredstva oznacheniya emotsiy v russkom yazyke / L. G. Babenko. – Sverdlovsk, 1989. – 171 s.
2. Квасюк И. И. Структура и семантика отрицательно-эмотивной лексики (на материале разных частей речи современного английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Ирина Игоревна Квасюк ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза. – Москва, 1983. – 157 с. ; Kvasyuk I. I. Struktura i semantika otritsatelno-emotivnoy leksiki (na materiale raznykh chastey rechi sovremennogo angliyskogo yazyka) : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Irina Igorevna Kvasyuk ; Mosk. gos. ped. in-t inostr. yaz. im. Morisa Toreza. – Moskva, 1983. – 157 s.
3. Мягкова Е. Ю. Эмоциональная нагрузка слова : опыт психолингвистического исследования / Е. Ю. Мягкова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 109 с. ; Myagkova Ye. Yu. Emotsionalnaya nagruzka slova : opyt psikholingvisticheskogo issledovaniya / Ye. Yu. Myagkova. – Voronezh : Izd-vo Voronezh. un-ta, 1990. – 109 s.
4. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация (Виды наименований) / Отв. ред. : Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. – Москва : Наука, 1977. – С. 129–221 ; Teliya V. N. Vtorichnaya nominatsiya i ee vidy

/ V. N. Teliya // Yazykovaya nominatsiya (Vidy naimenovaniy) / Otv. red. : V. A. Serebrennikov, A. A. Ufimtseva. – Moskva : Nauka, 1977. – S. 129–221.

5. Уланович О. И. Концепты эмоций в англоязычной эмотивной фразеологии / О. И. Уланович, М. В. Мороз // Актуальные проблемы германистики, романистики и русистики : матер. ежегод. междунар. науч. конф., г. Екатеринбург, 1–2 февр. 2013 г. / под ред. Н. Н. Сергеева, науч. ред. Е. Е. Горшкова. – Екатеринбург : УГПУ, 2013. – Ч. 2. – С. 114–118 ; Ulanovich O. I. Kontsepty emotsiy v angloyazychnoy emotivnoy frazeologii / O. I. Ulanovich, M. V. Moroz // Aktualnye problemy germanistiki, romanistiki i rusistiki : mater. ezhegod. mezhduar. nauch. konf., g. Yekaterinburg, 1–2 fevr. 2013 g. / pod red. N. N. Sergeeva, nauch. red. Ye. Ye. Gorshkova. – Yekaterinburg : UGPU, 2013. – Ch. 2. – S. 114–118.

6. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – 3-е изд. – Москва : Либроком, 2009. – 208 с. ; Shakhovskiy V. I. Kategorizatsiya emotsiy v leksiko-semanticheskoy sisteme yazyka / V. I. Shakhovskiy. – 3-e izd. – Moskva : Librokom, 2009. – 208 s.

7. Шевчик Л. Языковая картина мира славян : эмоциональный аспект [Электронный ресурс] / Л. Шевчик // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі : зб. арт. / пад нав. рэд. Р. М. Кавалёвай. – Мінск : Бестпрынт, 2008. – Вып. 5. – С. 93–99. – Режим доступа : <http://elib.bsu.by/handle/123456789/90162/> ; Shevchik L. Yazykovaya kartina mira slavyan : emotsionalnyy aspekt [Elektronnyy resurs] / L. Shevchik // Falklarystychnyya dasledavanni. Kantekst. Typalogiya. Suvyazi : zb. art. / pad nav. red. R. M. Kavalevay. – Minsk : Bestsprynt, 2008. – Vyp. 5. – S. 93–99. – Rezhim dostupa : <http://elib.bsu.by/handle/123456789/90162/>

8. Maugham W. S. Of Human Bondage [Electronic resource] / W. S. Maugham. – Режим доступа : <http://www.rulit.net/books/of-human-bondage-read-90680-1.html>

9. Maugham W. S. Theatre [Electronic resource] / W. S. Maugham. – Mode of access : <http://www.rulit.me/books/theatre-read-168132-1.html>

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017

Y. G. Fedorova

LANGUAGE REPRESENTATION OF EMOTIVE CONCEPT PLEASURE

This article is devoted to concept SATISFACTION which is considered emotiveness of the text primarily in connection with the author's vision and representation of the text characters emotions work of art.

It is well known that the artistic text is able to influence the listener or reader emotionally. Moreover, its emotional content is displayed on all linguistic levels (phonetic, graphic, lexical, morphological, syntactic); in addition, the dominant emotional content and basic concepts are at the semantics of the text as a whole. Thus, we can talk about the emotional space of a literary text as its integral part. Even the term "emotional prose," which is used by many stylists in the sense of "fiction", suggests the relationship with emotions, poetry and study the more impossible to imagine. The relevance of this study due to the fact that the issue of literary text emotiveness concepts and techniques of verbalization basic emotions that have become popular recently in linguistics, is still poorly understood and developed. In this paper, we discussed different approaches to the concept, emotiveness, the selection of basic emotions, the analysis of ways to create emotional space of a literary text and verbalization of emotions in it. Learning basic concepts of representation of emotion in art interesting texts that can be seen the modified emotional reality of passing through prism creative vision of the creator of the artwork.

There is a huge number of researches of emotions within philosophy, logic, medicine, psychology, physiology, sociology, neurophysiology, sociolinguistics, etc. Thus, the only definition of this phenomenon, as well as the general classification and the nomenclature of emotions are impossible.

The highest product of development of emotions of the person – feelings which arise in ontogenesis of emotions which are shown situationally. The created feelings become the main determinants of emotional human life on which emergence and the maintenance of situational emotions depends.

Arising as result of generalization of separate emotions which were created, feelings create the emotional sphere of the person and define dynamics and content of situational emotional reactions.

As for perspective areas of the research it should be noted that ways of verbalizing emotions may be represented in other functional styles, as well as ordering and comparative analysis of linguistic means of representation of emotions on the material of several languages.

Key words: *verbalization, emotion, basic emotion, concept, pleasure.*

УДК 811.133.1

М. Ю. Шевченко

АВТОРСЬКА ПОЗИЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО МЕДІАТОРА У СУЧАСНИХ ФРАНЦУЗЬКИХ СТАТТЯХ

Статтю присвячено дослідженню категорії автора у французьких статтях інформувального спрямування. Зокрема, йдеться про роль комунікативного медіатора, яку автор бере на себе при введенні у текст статті прямої мови; виділено основні маркери авторської присутності в ній; запропоновано чотири основні типи інтродуктивних дієслів, що використовуються у секвенції цитування.

Ключові слова: *категорія автора, комунікативний медіатор, інформувальна стаття, інтродуктивні дієслова, перформативний вплив.*

Дослідженням ролі автора, зокрема, у журналістських статтях займалися такі вчені як І. М. Артамонова, М. Ю. Горохов, Т. М. Каменська, М. В. Луканіна, Г. Я. Солганік, Є. С. Щелкунова.

Енонсіативне позиціонування автора у статті є багатостороннім феноменом. За І. М. Артамоновою [1, с. 121], специфіка категорії автора едіатексту полягає в тому, що він є не умовним образом, а конкретною, реальною особистістю зі своїми поглядами, ментальністю, смаками. Саме принцип збігу творця та суб'єкта мовлення – головна особливість автора медіатексту, що формує такі його якості як достеменність, документальність, емоційність, сугестивність. Є. С. Щелкунова в залежності від ступеня присутності автора в тексті розрізняє персоніфікованого, узагальненого і деперсоніфікованого автора [6, с. 136].

У рамках комунікативної концепції реалізується рольовий підхід до автора й адресата медіатексту. Журналіст часто бере на себе якусь роль, тобто ідентифікує себе з певним соціальним суб'єктом. М. Ю. Горохов виділив такі типи ролей автора

медіатексту: суб'єкт оцінки, каталізатор активності читача, ідентифікаційний знак соціальної групи, гарант достовірності повідомлення [3, с. 9].

Що стосується саме медіадискурсу з інформувальною домінантою, то в ньому, на нашу думку, автор зазвичай не з'являється у різноманітних іпостасях, у його розпорядженні є кілька універсальних позицій, що забезпечують способи подання інформації та різняться за фокусом зору на ситуацію. Оскільки медійний дискурс інформувального спрямування характеризується домінуванням у ньому змістово-фактуальної інформації, це зумовлює найчастіший вибір констативної позиції автора, що забезпечує фактографічність його висловлень. Це забезпечує безсторонній стандартизований спосіб представлення інформації.

Окрім цієї позиції, нами було виділено позицію оповідача-спостерігача ситуації, маркерами якої є елементи суб'єктивного сприйняття людиною емпіричних ознак дійсності. Автор може також приймати позицію аргументатора, що є більш рідкісним явищем для інформувальних статей. Цей тип енонсіативного позиціонування дозволяє зробити експліцитною присутність авторської інстанції у тексті статті завдяки висуванню тези та її подальшій аргументації.

У даній статті мова піде про позицію інформаційно-когнітивного медіатора, яку автор займає при введенні у текст статті прямої мови.

Як зазначає А. О. Негришев, поняття медіації використовується у сучасній комунікативістиці як у значенні «посередництво у сперечаннях чи конфліктах» [4, с. 125–126], так і для характеристики когнітивних функцій ЗМІ у сучасному суспільстві, що полягають у перетворенні інформації про дійсність у процесі її збору, переробки та передачі [5, с. 16]. Медіація розглядається не як безстороннє посередництво, метою якого є об'єктивне відображення дійсності, а як активне її перетворення, спрямоване на досягнення запланованих комунікативно-прагматичних ефектів. Ступінь посередництва ЗМІ варіює від нейтральності до маніпуляції, що було обґрунтовано теоретиком масової комунікації Д. Мак-Куейлом [7]. В його розумінні це посередництво реалізується в різних комунікативних іміджах – способах відображення зв'язків новинного повідомлення з реальністю. Це своєрідна призма, через яку проходить інформація, перетворюючись у кінцеві медіа-повідомлення [5, с. 17]. Це відбувається, зокрема, завдяки елементам соціальної та особистісної оцінності, які, не зважаючи на те, що медіадискурс інформувального спрямування переважно орієнтований на об'єктивізацію висловлень, все ж знаходять у ньому відбиток, щоправда, експліцитно.

За логіко-лінгвістичною традицією пропозиція розглядається як бінарна структура, яка має два логічних компоненти, концепцію яких запропонував Ш. Баллі: диктум – об'єктивна константа і модус – суб'єктивний оцінний елемент [2]. Суб'єктивна позиція автора може виражатися вербальними, а також невербальними засобами. Наприклад, відбір матеріалу для статті відбувається вже під впливом певної прагматичної настанови з боку автора. Сліди модусу автора можна виявити навіть у такому, здавалося б, непридатному для введення оцінних елементів відрізьку медіатексту як секвенція цитування.

Можна виділити два основні маркери авторської присутності під час уведення прямої мови: 1) інтродуктивні дієслова, що вводять мовлення іншого; 2) вербалізація перформативного спрямування висловлення іншого. Розглянемо більш детально ці засоби проявлення авторської присутності в секвенції цитування.

Інтродуктивні дієслова. Вводячи мовлення іншої людини, автор самостійно обирає інтродуктивне дієслово на позначення типу мовленнєвого акту, тим самим задаючи вектор сприйняття аудиторією слів мовця. Семантика цих вставних дієслів

може розкривати справжню прагматичну інтенцію мовця, вказувати на його емоції. Але важливо враховувати роль авторської інстанції, яка є вирішальною у цьому, адже вибір інтродуктивного дієслова – це результат його інтерпретативної діяльності. «*Ces orages s'accompagneront souvent de grêle, de fortes pluies et également de rafales de vent qui pourront atteindre localement, voire dépasser, les 100 km/h*», *préviend* Météo-France dans un communiqué (La Croix. Orages: 21 départements du nord en alerte orange. 23.07.2013). Метеорологічна служба Франції Météo-France передає інформацію про несприятливі погодні умови, а автор, що цитує мовлення служби, інтродуктивним дієсловом «попереджати» підкреслює значення необхідності прийняття до відома цієї інформації читачами, самостійно інтерпретує для аудиторії значення процитованого мовлення.

Нами було виділено наступні чотири основні типи інтродуктивних дієслів для медіадискурсу інформувального спрямування: *рефлексиви* – дієслова вираження думки, рефлексії, висловлення точки зору; *декларативи* – дієслова говоріння; *риторитиви* – дієслова риторичного редагування мовлення; *експресиви* – емоційно забарвлені дієслова. Приклади цих типів інтродуктивних дієслів представлено в наступній таблиці.

Таблиця 1

Основні типи інтродуктивних дієслів для медійного дискурсу інформувального спрямування

Рефлексиви	вважати, гадати припускати	estimer, juger, croire, penser conjecturer
Декларативи	сказати висловитися розказати стверджувати підтвердити констатувати заявити запевнити коментувати відповісти погодитись	dire s'exprimer raconter affirmer confirmer constater déclarer assurer commenter réagir accepter
Риторитиви	відмітити підкреслити уточнити додати продовжити нагадати пояснити аргументувати заклучити	noter, relever, indiquer, remarquer, observer souligner, signaler, démontrer, insister préciser, détailler, stipuler ajouter poursuivre, reprendre rappeler, évoquer, se souvenir expliquer arguer conclure
Експресиви	сказати (як?): - різко - гнівно - задоволено - захоплено - схвильовано - зітхаючи	lancer tonner se féliciter s'enchanter s'énerver soupirer

	- із жалем вигукнути загорлати відрубати скипіти тішитись	déplorer, regretter s'écrier s'époumoner marteler s'emporter s'amuser
--	--	--

Важливо відмітити те, що деякі з дієслів четвертого типу є контекстуальними експресивами, тобто можуть вживатися під таким терміном лише під час розгляду способів введення мовлення різних людей в наративну матрицю журналістської статті. Порівняймо:

Le petit Michel s'enchanté chaque fois qu'il entend parler du cirque. Дієслово *s'enchanter* вказує лише на внутрішні переживання дитини.

Pour certains, ces matches [de boxe – М.Ш.] ont d'ailleurs un goût de nostalgie. Le gala «nous replonge dans les années Houphouët [ancien président du Côte d'Ivoire – М.Ш.]», s'enchanté Vanie Bi Vanie, un policier en civil accoudé à une barrière de sécurité pour suivre les combats (La Croix. Les Ivoiriens rendent l'ex-"Sorbonne" d'Abidjan à la boxe. 23.07.2013). Експресив *s'enchanter* не тільки описує емоційний стан мовця, а й обов'язково передбачає акт говоріння.

Перші три типи дієслів, а саме рефлексиви, декларативи і риторитиви належать до експресивно нейтральних дієслів, їхнє використання пов'язане з мінімальним модальним навантаженням. Експресиви ж є емоційно забарвленими, їхній вибір пов'язаний з виявленням оцінності. Наприклад: «*Londres a repris le travail. La vie des gens continue*», *s'est félicitée lundi Cressida Dick, la patronne de la police londonienne (Le Figaro. Attentat de Londres: l'émotion et la détermination en ce jour d'après. 5.06.2017).* Після терористичної загрози шеф поліції Лондона Крессіда Дік з позитивним наголосом говорить про те, що нарешті місто повернулося до свого звичного життя, категорія емотивності виражається експресивним дієсловом *se féliciter*.

Подібне використання дієслова *déplorer* в наступному прикладі підкреслює наявність емоцій та ідентифікує їх як почуття жалю, прикрасі. Новообраний президент Франції Е. Макрон невдалим жартом образив населення Коморів, і автор у статті про реакцію уряду Коморських островів застосовує експресив *déplorer*, щоб підбити підсумок того резонансу, який викликав цей випадок: *La présidence comorienne a quant à elle déploré une «déclaration inconsidérée» à mettre «sur le compte de la jeunesse» (Le Figaro. Macron et les «kwassa-kwassa»: les Comores exigent des excuses. 5.06.17).*

Причини використання експресиву *soupirer* в наступному прикладі залишають простір для роздумів. Можливо, факт зітхання був помічений автором під час особистої розмови з міністром, або під час прес-конференції. Але, скоріш за все, вибір експресиву, в якому відчувається авторське оцінне модальне навантаження, продиктований бажанням точніше засвідчити, яких великих зусиль коштувало міністру втілити в реальність цю реформу студентських стипендій: «*Vous savez, ce n'était déjà pas facile dans la conjoncture actuelle d'obtenir cette réforme des bourses*», *soupire la ministre (La Croix. Le gouvernement donne un coup de pouce aux étudiants boursiers. 16.07.2013).*

Вербалізація перформативного спрямування висловлення іншого є ще одним маркером авторської присутності в секвенції цитування.

Авторська присутність виявляється не лише у виборі інтродуктивного дієслова для введення чужого мовлення, а також в самостійному резюмуванні цього мовлення безпосередньо перед цитацією. Автор ніби конденсує зміст мовленнєвого акту іншої

людини у власному висловленні. Цей авторський прийом вербалізує перформативне спрямування мовленнєвого акту іншого, уточнює його комунікативну мету, підводить його перформативний підсумок: *De son côté, Didier Deschamps se souvient de ses débuts et analyse*. «Il [Zinedine Zidane – М.Ш.] s'est lancé dans une carrière d'entraîneur après le parcours qu'on lui connaît, il a pris le temps (avant de prendre en main le Real Madrid)», *décrypte-t-il* (Le Figaro. Deschamps et le sacre de Zidane: «C'est fabuleux». 5.06.2017).

Окремо слід відмітити використання перформативних дієслів, що виконують ту ж функцію. Після терористичного нападу на людей у Лондоні мер схвально висловився про дії правоохоронних органів, тобто похвалив їх, оцінив позитивно, висловлення набуває перформативності: *Son maire Sadiq Khan loue la réaction des forces de l'ordre* (Le Figaro. Attentat de Londres: le maire tente de rassurer une ville sonnée. 4.06.2017). Але Дональд Трамп у Твіттері звинувачує мера Лондона в применшенні терористичної загрози у місті. Для введення його цитати автор статті використовує перформатив *accuser*, що в термінах теорії мовленнєвих актів дорівнює дії, виражає мету мовленнєвого акту: *Excuse pathétique du maire de Londres Sadiq Khan qui a dû trouver une explication rapide à sa déclaration "Pas de raison de s'alarmer!"*. *Les médias traditionnels travaillent dur pour vendre cette version, a-t-il accusé* (Le Figaro. Trump s'en prend de nouveau au maire de Londres. 5.06.2017).

Таким чином, як показало дослідження, уведення прямої мови в текст статті є процесом не безстороннім, оскільки особистість автора все одно знаходить своє відображення у мовних засобах, відібраних для презентації секвенції цитування читачам, і дані засоби можуть мати вплив на сприйняття інформації реципієнтом.

Перспективи подальших розвідок вбачаються у продовженні вивчення ролі автора в аналітичному виді статей із використанням набутих цього дослідження.

Список використаної літератури

1. Артамонова І. М. Медіатекст сучасних ЗМІ / І. М. Артамонова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. – 2007. – № 766, Вип. 51. – С. 120–124; Artamonova I. M. Mediatekst suchasnykh ZMI / I. M. Artamonova // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Serii : Filolohiia. – 2007. – № 766, Vyp. 51. – S. 120–124.

2. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли – М. : УРСС, 2001. – 392 с. ; Balli Sh. Frantsuzskaya stilistika / Sh. Balli. — М. : URSS, 2001. – 392 s.

3. Горохов М. Ю. Автор публицистического текста как субъект высказывания : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.10 / Максим Юрьевич Горохов ; Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2006. – 20 с. ; Gorokhov M. Yu. Avtor publitsisticheskogo teksta kak subekt vyskazyvaniya : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.10 / Maksim Yurevich Gorokhov ; Voronezhskiy gosudarstvennyy universitet. – Voronezh, 2006. – 20 s.

4. Землянова Л. М. Зарубежная коммуникативистика в преддверии информационного общества : толковый словарь терминов и концепций / Л. М. Землянова. – Москва : Издательство МГУ, 1999. – 301 с. ; Zemlyanova L. M. Zarubezhnaya kommunikativistika v preddverii informatsionnogo obshchestva : tolkovyy slovar terminov i kontseptsiy / L. M. Zemlyanova. – Moskva : Izdatelstvo MGU, 1999. – 301 s.

5. Негрышев А. А. Аспекты речевого воздействия в новостях СМИ : учеб. пособ. / А. А. Негрышев. – Владимир : ВГГУ, 2009. – 144 с. ; Negryshev A. A. Aspekty rechevogo vozdeystviya v novostyakh SMI : ucheb. posob. / A. A. Negryshev. – Vladimir : VGGU, 2009. – 144 s.

6. Щелкунова Е. С. Публицистический текст в системе массовой коммуникации : специфика и функционирование : учеб. пособ. / Е. С. Щелкунова. – Воронеж : Родная речь, 2004. – 189 с. ; Shchelkunova Ye. S. Publitsisticheskiy tekst v sisteme massovoy kommunikatsii : spetsifika i funktsionirovanie : ucheb. posob. / Ye. S. Shchelkunova. – Voronezh : Rodnaya rech, 2004. – 189 s.

7. McQuail D. Mass communication theory : an introduction / D. McQuail. – London : Sage Publications, 1996. – 416 p.

Стаття надійшла до редакції 5.06.2017

M. Yu. Shevchenko

THE POSITIONING TYPE OF AN AUTHOR'S SUBJECT AS COMMUNICATIVE MEDIATOR IN THE FRENCH ARTICLES

This paper is dedicated to the study of the concept of the author in the informative type of French articles. It also highlights the positioning type of the author's subject in this kind of articles as well as the role of communication mediator that is taken by author while introducing the direct speech in the text. The mediation is considered as an active transformation of the objective reality representation that is called to lead to the predesigned pragmatic effects. The degree of the press mediation varies from neutrality to manipulation. The following indicators of the author's presence in the text were singled out as the main ones: four special groups of the introductory verbs used in the quoting sequences (reflexives, declaratives, rhetoritives, expressives), the method of verbalization of the performative impact in the direct speech. Reflexives are verbs that express thoughts as well as a reflexion or an opinion (estimer, juger, croire, penser). Declaratives are verbs of speaking (dire, s'exprimer, raconter, affirmer). Rhetoritives are associated with rhetorical editing of what is being said (remarquer, souligner, préciser, ajouter). Expressives are verbs that have affective connotation (lancer, tonner, se féliciter, s'enchanter). The first three types of verbs notably reflexives, declaratives, rhetoritives are neutral in terms of their scope to produce affect or emotion. The choice of expressives, on the contrary, is intended to express one's evaluation of the events. Introducing someone's speech in the text, it is the author who decides about the choice of an introductory verb. Semantics of these verbs, by revealing his or her emotions, can discover the real pragmatic intention of the speaker. Thus, the choice of this verb is the result of the author's interpretative activity.

The method of verbalization of the performative impact in the direct speech is based on the fact that the author intensifies the content of someone's statement by summarizing it. The foresaid author's method is meant to establish the communicative purpose of one's speech act. Thus, the author's use of the direct speech in the article text isn't an impartial process as long as the author's personality can be revealed with the linguistic means that produce an effect on the audience. To continue studying the author's role in the analytical articles based on the results of the present academic work is the prospect of further research work.

Key words: *author's category, communicative mediator, informative type of articles, introductory verbs, performative impact.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ВОЛІК НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА – старший викладач кафедри російської філології та перекладу Маріупольського державного університету

ГАПЄЄВА ІННА ВІКТОРІВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри італійської філології та перекладу Маріупольського державного університету

ГОВОРЕНКО ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА – магістрант Маріупольського державного університету

ГРИЦЕНКО АНАСТАСІЯ ВОЛОДИМИРІВНА – магістрант Маріупольського державного університету

ДЖИГУН ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету

ЗАГОРОДНОВА ВІКТОРІЯ ФЕДОРІВНА – професор, доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови та методики викладання фахових дисциплін Бердянського державного педагогічного університету

КОЛЯДА ЕЛІНА КАЛЕНИКІВНА – кандидат філологічних наук, професор кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

КОНОНЕЦЬ ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету

КУРАНОВА СВІТЛАНА ІВАНІВНА – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри загального і слов'янського мовознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія»

МАРЧЕНКО МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА – старший викладач кафедри німецької та французької філології Маріупольського державного університету

МАХОНІНА НАТАЛІЯ ГЕННАДІЇВНА – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Дніпровського національного університету ім. О.Гончара

МЕЛЕНЧУК ОЛЬГА ВАСИЛІВНА – кандидат філологічних наук, асистент кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

МІРОНЧУК ТЕТЯНА АНДРІЇВНА – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НАЗАРЕНКО НАДІЯ ІВАНІВНА – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету

ОДАРЧУК НАТАЛІЯ АНДРІЇВНА – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПАЛЬЧИКОВА ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСАНДРІВНА – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри англійської філології Державного вищого навчального закладу «Криворізький державний педагогічний інститут»

РИБАЛКА ПРИНА СЕРГІЇВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету

СМОЛЬНИЦЬКА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу української філології Науково-дослідного інституту українознавства МОН України

СТАСИК МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства Запорізького національного університету

ФЕДОРОВА ЮЛІЯ ГЕННАДІЇВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету

ШЕВЧЕНКО МАРГАРИТА ЮРІЇВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романської філології, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ШЕЛУДЧЕНКО СВІТЛАНА БОГДАНІВНА – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

DZHYGUN LYUDMILA MYKOLAIVNA – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Psychology and Pedagogy Chair, Khmelnytskyi National University)

FEDOROVA YULIA GENNADIIVNA – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (English Philology Chair, Mariupol State University)

GAPEEVA INNA VIKTORIVNA – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Italian Philology and Translation Chair, Mariupol State University)

GOVORENKO VIKTORIA VIKTORIVNA – undergraduate student (English Philology Chair, Mariupol State University)

HRYTSENKO ANASTASIIA VOLODYMYRIVNA – undergraduate student (English Philology Chair, Mariupol State University)

KOLIADA ELINA KALENIKIVNA – Candidate of Philological Sciences, Professor (Chair of Conversational English, Lesya Ukrainka Eastern European National University)

KONONETS YULIA VASILYEVNA – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (English Philology and Translation Chair, Kyiv National Linguistic University)

KURANOVA SVITLANA IVANIVNA – Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor (Chair of general and Slavic linguistic, National university of «Kyiv-Mohyla academy»)

MAKHONINA NATALIA HENNADIYIVNA – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (German Philology Chair, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University)

MARCHENKO MARYNA OLEKSANDRIVNA – Senior Lecturer (German and French Philology Chair, Mariupol State University)

MELENCHUK OLGA VASYLIVNA – Candidate of Philological Sciences, Assistant (Ukrainian Literature Chair, Chernivtsi National University)

MIRONCHUK TETIANA ANDRIIVNA – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Chair of foreign languages of Natural Sciences Department, Taras Shevchenko Kyiv National University)

NAZARENKO NADIYA IVANIVNA – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (English Philology Chair, Mariupol State University)

ODARCHUK NATALIJA ANDRIIVNA – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Chair of Conversational English, Lesya Ukrainka Eastern European National University)

PALCHUKOVA OLEKSANDRA OLEKSANDRIVNA – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer (English Philology Chair, State higher educational establishment «Kryvyi Rih state pedagogical university»)

RYBALKA IRYNA SERGIIVNA – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (English Philology Chair, Mariupol State University)

SHELUDCHENKO SVITLANA BOGDANIVNA – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Chair of Conversational English, Lesya Ukrainka Eastern European National University)

SHEVCHENKO MARGARITA YURIIVNA – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Romance Philology Chair, Oles Gonchar Dnipro National University)

SMOLNYTSKA OLGA OLEXANDRIVNA – Candidate of Philosophical Sciences, Senior Researcher (Ukrainian Philology Department, Research Institute of Ukrainian Studies)

STASYK MYKOLA VASYLOVYCH – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Ukrainian Studies Chair, Zaporizhzhya National University)

VOLIK NATALIA ANATOLIIVNA – Senior Lecturer (Russian Philology and Translation Chair, Mariupol State University)

ZAGORODNOVA VIKTORIJA FEDORIVNA – Professor, Doctor of Science (Ukrainian Language and Methods of Teaching Professional Disciplines Chair, Berdyansk State Pedagogical University)

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам *ДСТУ 7152:2010* до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- *висновок* з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що приймаються до публікації у збірнику, мають охоплювати широке коло актуальних питань літературознавчого, фольклористичного та лінгвістичного спрямування, стосуючись, зокрема: висвітлення важливих теоретичних та методологічних проблем літературознавства; дослідження жанрово-тематичних особливостей текстів усної народної творчості, проблем фольклорно-літературної взаємодії; вивчення фонетичної, семантичної та граматичної структури мови в синхронії та діячронії тощо.

2. *Публікація починається* з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (від 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbu.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив);

3. *Вимоги до оформлення тексту:*

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft World 97-2003. Обсяг – від 8 до 15 сторінок, враховуючи рисунки, таблиці, перелік використаної літератури.

Основний текст статті – шрифт TimesNewRoman, кегель **14**, інтервал – **1,5**; поля дзеркальні: верхнє – **25** мм, нижнє – **25** мм, зсередини – **25** мм, ззовні – **25** мм., абзацний відступ – **10** мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- *перелік літературних джерел* розташовується за алфавітом після тексту статті з підзаголовком *Список використаної літератури* і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «*Формат – Список – Нумерований*»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/index.php>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США ([http://shub123.ucoz.ru/Sistema transliterazii.html](http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)) (*див. відповідний Зразок*);

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* (*див. відповідний Зразок*) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою. Допускається публікація статей магістрантів у співавторстві з науковим керівником.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення та відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

**ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ У 1991–2010 РР.**

У статті проаналізовано середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуто питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень. Намічено основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст статті .....

Список використаної літератури

1. Патlachuk В. Н. Роль старшинських рад у кадровій політиці Гетьманщини / В. Н. Патlachuk // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 5. – С. 29–34 ; Patlachuk V. N. Rol starshynskykh rad u kadrovii politytsi Hetmanshchyny / V. N. Patlachuk // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Pravo.– 2015. – Vyp. 5. – S. 29–34.

2. ....
3. ....

Стаття надійшла до редакції __.__.20__

В. А. Prishchepa

**MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH
OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010**

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyses the processes of their genesis and development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much

bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: *Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.*

Зразок

для авторів, що надсилають статті до редакції збірника наукових праць
«Вісник Маріупольського державного університету»

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
<i>Українською мовою</i>	Патlachук Віталій Володимирович – доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук, доцент
<i>Англійською мовою</i>	<i>(Вказати відомості англійською мовою)</i>
<i>Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса</i>	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

дата

підпис

П.І.Б.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ : ФІЛОЛОГІЯ
ВИПУСК 16

УДК 80(05)

В 53 Вісник Маріупольського державного університету. Серія :
Філологія / гол. ред. К. В. Балабанов ; відп. ред. серії О. Г. Павленко. –
Маріуполь : МДУ, 2017. – Вип. 16. – 137 с.

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.філол.н., проф. О. Г. Павленко
Заступник відповідального редактора – к.філол.н., ст. викл. Н. М. Лоскутова
Редактор англійських текстів – к.філол.н., доц. Ю. Г. Федорова
Відповідальний секретар – к.філол.н., доц. А. В. Гутнікова

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 52-99-86; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 4930 від 07.07.2015 р.
Тираж 300 примірників. Замовлення № 102/17

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей